

Actuele ontwikkeling van resultaten en inkomens in de land- en tuinbouw in 2009

LEI

WAGENINGEN UR

Actuele ontwikkeling van resultaten en inkomens in de land- en tuinbouw in 2009

C.J.A.M. de Bont

W.H. van Everdingen

A. van der Knijff

H.A.B. van der Meulen

Rapport 2009-088

December 2009

Projectcode 31523

LEI Wageningen UR, Den Haag

LEI Wageningen UR kent de werkvelden:

- Internationaal beleid
- Ontwikkelingsvraagstukken
- Consumenten en ketens
- Sectoren en bedrijven
- Milieu, natuur en landschap
- Rurale economie en ruimtegebruik

Dit rapport maakt deel uit van het werkveld Sectoren en bedrijven.

Project WOT-06-001-019, 'Actuele situatie'.

Dit onderzoek is uitgevoerd binnen het kader van het LNV-programma Wettelijke Onderzoekstaken; Thema: Economische informatievoorziening.

Foto: Shutterstock

Actuele ontwikkeling van resultaten en inkomens in de land- en tuinbouw in 2009

Bont, C.J.A.M. de, W.H. van Everdingen, A. van der Knijff en H.A.B. van der Meulen

Rapport 2009-088

ISBN/EAN: 978-90-8615-385-5

Prijs € 34,75 (inclusief 6% btw)

177 p., fig., tab., bijl.

Dit rapport geeft zicht op het economisch resultaat van agrarische bedrijfstypen en van de gehele land- en tuinbouw. Voor diverse typen worden ramingen van de resultaten in 2009 gepresenteerd. Daarnaast wordt een analyse gegeven van de uitkomsten van groepen bedrijven uit het Bedrijven-Informatienet tot 2008. Zo worden van bedrijven in de veehouderij, akkerbouw en tuinbouw de opbrengsten, kosten, rentabiliteit en inkomen gepresenteerd. Ook wordt van enkele bedrijfstypen de spreiding in de inkomens en de ontwikkeling van vermogen en investeringen uiteengezet. Voor de gehele land- en tuinbouw wordt voor 2009 de productiewaarde, de netto toegevoegde waarde en het inkomen geraamd.

This report provides an overview of the economic results realised by various types of farms as well as the overall agricultural and horticultural sector. Estimates are presented of the results realised in 2009 for various types of farms. In addition, an analysis is presented of the results realised until 2008 for groups of farms from the Farm Accountancy Data Network. For example, the production, costs, profitability and income are presented for livestock farms, arable farms and horticultural holdings. For some types of farms, the fluctuations in income and the changes in capital and investments over time are also described. The production value, the net added value, and the income over 2009 are also estimated for the overall agricultural and horticultural sector.

Bestellingen

070-3358330

publicatie.lei@wur.nl

© LEI, 2009

Overname van de inhoud is toegestaan, mits met duidelijke bronvermelding.

Het LEI is ISO 9000 gecertificeerd.

Inhoud

	Woord vooraf	6
	Inkomensontwikkeling in vogelvlucht	7
	Samenvatting	9
	Summary	16
1	Inleiding	23
	1.1 Doel	23
	1.2 Methoden en resultaten	24
2	Rundveehouderij	26
	2.1 Melkveebedrijven	26
	2.2 Vleesveehouderij	40
	2.3 Schapenhouderij	42
	2.4 Vleeskalerenhouderij	44
3	Intensieve veehouderij	48
	3.1 Varkensbedrijven	48
	3.2 Pluimveebedrijven	64
4	Akkerbouw	81
	4.1 Actuele ontwikkelingen 2009	81
	4.2 Analyseresultaten 2008	88
5	Glastuinbouw	94
	5.1 Glasgroentebedrijven	94
	5.2 Snijbloemen	100
	5.3 Pot- en perkplanten	104
	5.4 Totaal glastuinbouw	109
	5.5 Analyseresultaten 2008	112
6	Champignons en opengrondstuinbouw	117
	6.1 Actuele ontwikkelingen 2009	117
	6.2 Analyseresultaten 2008	132

7	Agrarische sector	140
	7.1 Productiewaarde en kosten	140
	7.2 Toegevoegde waarde en inkomen	145
	7.3 Agrarische sector versus het midden- en kleinbedrijf (mkb)	146
	7.4 Landbouw in de EU	149
	Literatuur en websites	152
	Bijlagen	
	1 Het Bedrijven-Informatienet van het LEI	154
	2 Toelichting op indicatoren	157
	3 Invloed van prijswijziging op resultaten van akkerbouw- en veehouderijbedrijven	164
	4 Betrouwbaarheid van de steekproefresultaten	166
	5 Specificatie opbrengsten en kosten melkveebedrijven	168
	6 Specificatie opbrengsten en kosten vleesrundveebedrijven	169
	7 Specificatie opbrengsten en kosten fokvarkensbedrijven	170
	8 Specificatie opbrengsten en kosten vleesvarkensbedrijven	171
	9 Specificatie opbrengsten en kosten gesloten varkensbedrijven	172
	10 Specificatie opbrengsten en kosten leghennenbedrijven	173
	11 Specificatie opbrengsten en kosten vleeskuikenbedrijven	174
	12 Specificatie opbrengsten en kosten akkerbouwbedrijven	175
	13 Specificatie opbrengsten en kosten zetmeelaardappelbedrijven	176
	14 Specificatie van opbrengsten en kosten op glastuinbouwbedrijven, euro per m ² kas	177

Woord vooraf

Elk jaar in december geeft LEI Wageningen UR informatie over actuele economische ontwikkelingen in de land- en tuinbouw. Het gaat vooral om de financiële resultaten die dat jaar zijn behaald, in vergelijking met eerdere jaren. De informatie betreft zowel de resultaten en inkomens van de verschillende typen land- en tuinbouwbedrijven als van de totale sector land- en tuinbouw. Ook worden de resultaten van de agrarische sector vergeleken met het midden- en kleinbedrijf (mkb) in Nederland en met de land- en tuinbouwsector in andere EU-landen. Dit rapport bevat daarnaast een analyse van de bedrijfsresultaten in het voorgaande jaar, in dit geval 2008.

In deze rapportage is, zoals in eerdere jaren, voor de resultaten per type bedrijf gebruik gemaakt van het Informatienet van LEI Wageningen UR. Voor de raming van de uitkomsten per type bedrijf en voor de gehele land- en tuinbouw in 2009 is actuele informatie over prijzen en volumes benut.

De rapportage en berekeningen zijn opgesteld door J.H. Jager (rundveehouderij), J.H. Wisman (intensieve veehouderij en vleeskalverenhouderij), R.W. van der Meer (akkerbouw en fruitteelt), A. van der Knijff en G.D. Jukema (glastuinbouw en champignons), J. Bremmer en Y. Dijkhoorn (boomteelt), R. Stokkers (groenten open grond en bloembollenteelt) en A.J. de Kleijn en A.D. Verhoog (agrarische sector).

De methodiek van de berekeningen van de resultaten van de bedrijven op basis van de uitgangspunten van het LEI Wageningen UR is verzorgd door W.H. van Everdingen. J. Bolhuis leverde een bijdrage door de raming van prijzen en H.B. van der Veen door een analyse van de liquiditeitsontwikkeling. De coördinatie en redactie van dit rapport was in handen van C.J.A.M. de Bont met medewerking van W.H. van Everdingen, A. van der Knijff en H.A.B. van der Meulen.

Bij de berekening van de bedrijfsuitkomsten zijn gegevens benut van de aan het Informatienet deelnemende ondernemers. Ook zijn gegevens benut van onder meer het CBS, de DLV, het EIM, Eurostat, Product- en Bedrijfsschappen en de VBN. Wij danken de betreffende ondernemers en instellingen voor het beschikbaar stellen van de gegevens.

Prof.dr.ir. R.B.M. Huirne
Algemeen Directeur LEI Wageningen UR

Drs. J.A. Boone
Hoofd CEI

Inkomensontwikkeling in vogelvlucht

Het inkomen in de land- en tuinbouw in 2009 ontwikkelt zich als volgt:

Melkveehouderij

Daalt zeer sterk door een ongekend forse daling van de prijs van melk in 2009. Ondanks lagere voederkosten en de uitbreiding van de melkquota wordt het inkomen in 2009 negatief, mede door de introductie van afschrijvingen op het quotum. In tegenstelling tot voorgaande jaren kunnen melkveehouders in 2009 geen besparingen realiseren.

Varkenshouderij

Stijgt wel voor zeugenhouders, maar daalt voor de vleesvarkenshouders. De biggenprijzen waren in 2009 hoger dan in 2008, maar de prijzen van vleesvarkens waren lager. De sterke daling van de voerprijzen voorkomt niet dat de varkenshouders ook in 2009 gemiddeld op een laag inkomen uitkomen. Varkenshouders moeten net als in de twee voorgaande jaren interen op hun vermogen.

Pluimveehouderij

Verbetert zeer sterk voor de leghennenhouders door hogere eierprijzen en daling van de voerkosten. Dankzij de lagere voerprijzen verbetert het inkomen van de vleeskuikenhouders in 2009, maar veel minder sterk dan van de leghennenhouders. Zowel leghennen- als vleeskuikenhouders hadden in 2008 in een negatief inkomen uit bedrijf.

Akkerbouw

Blijft ongeveer gelijk ondanks lagere prijzen van belangrijke gewassen, zoals aardappelen, granen en suikerbieten. Hogere kg-opbrengsten compenseren de prijsdalingen. Voor bedrijven met zetmeelaardappelen daalt het inkomen wel. Inkomens in de akkerbouw zijn gemiddeld onvoldoende voor besparingen.

Glastuinbouw

Het inkomen van glastuinders daalt zeer sterk vooral door lagere opbrengstprijzen van groenten en sierteeltproducten. De glastuinbouw, vooral de groente en de snijbloemteelt, maakt een dramatisch slecht jaar door, nadat 2008 al het slechtste jaar was sinds 2000. Veel glastuinders hebben problemen met de financiering van het bedrijf.

Champignonenteelt

Het inkomen daalt doordat de prijzen sterk zijn gedaald door tegenvallende export.

Tuinbouw opengrond

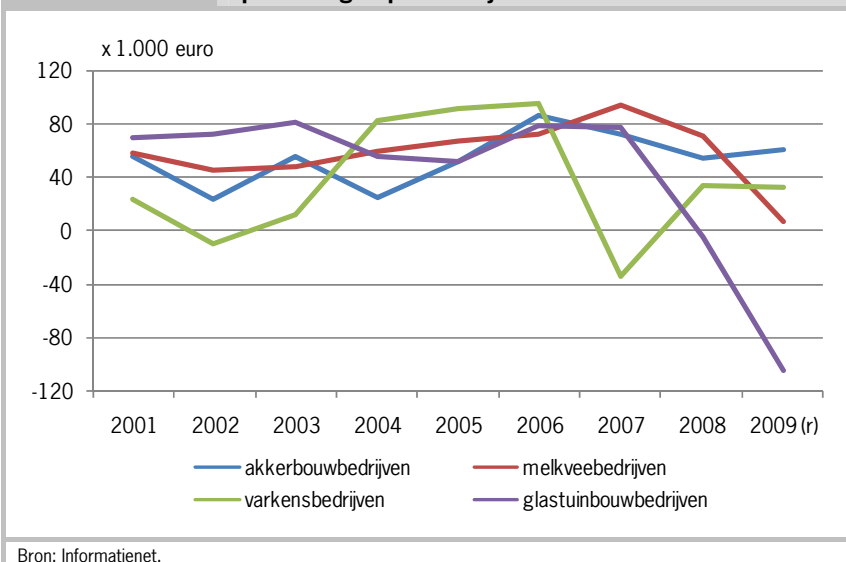
Het inkomen van groentetelers daalt sterk, dat van bloembollentelers wordt duidelijk negatief, dat van boomtelers daalt minder sterk, terwijl het inkomen van fruittelers ongeveer halveert door lagere prijzen.

Gehele land- en tuinbouw

Het inkomen van de gehele sector daalt zeer fors in 2009, na ook al in 2008 sterk te zijn gedaald, en komt op een historisch laag niveau. De prijzen van de producten zijn in 2009 gemiddeld bijna 9% lager, terwijl de kosten 'slechts' ongeveer 4% lager zijn. Vooral de prijzen van melk en van de meeste akker- en tuinbouwproducten dalen. De kostendaling heeft vooral betrekking op veevoer en speelt dus vooral voor veehouderijbedrijven een rol. Voor de sector als geheel weegt de kostendaling niet op tegen de nadelen van de daling van de opbrengstprijzen.

Figuur 1

Ontwikkeling totaal inkomen (x 1.000 euro per bedrijf) op enkele groepen bedrijven

Bron: Informatienet.

Samenvatting

Dit rapport geeft aan het eind van 2009 actuele informatie over de bedrijfsresultaten en de inkomenssituatie in de Nederlandse land- en tuinbouw. Naast de ontwikkeling in de gehele sector wordt het reilen en zeilen van de verschillende bedrijfstypen onderbouwd met cijfers. Door het presenteren van ramingen van bedrijfsuitkomsten en sectorresultaten wordt een zo goed mogelijke inschatting van de werkelijke situatie in het jaar 2009 gegeven. Daarnaast geeft het rapport inzicht in de bedrijfsresultaten, de financiële positie van bedrijven en investeringen in vooral het voorgaande jaar. In deze samenvatting wordt het accent gelegd op de voor 2009 geraamde inkomens.

Algemeen beeld

De land- en tuinbouw is in 2009 hard geraakt door de economische recessie (kredietcrisis), die zich in de tweede helft van 2008 manifesteerde. Het productievolume is door de recessie niet beïnvloed, maar de afzet van veel producten verliep duidelijk minder goed dan onder normale economische omstandigheden. De export is bemoeilijkt door de kredietproblemen en de verzwakte valuta van verschillende landen. De Nederlandse land- en tuinbouw heeft hiermee in het bijzonder te maken omdat een groot deel van de producten een bestemming vindt op buitenlandse markten. Kenmerk van de agrarische markten is dat de prijzen sterk kunnen fluctueren bij een kleine verandering in aanbod of vraag. De vraaguitval op een aantal markten heeft in 2009 mede geleid tot een aanzienlijke daling van de prijzen van veel producten. Na de sterke terugval in 2008 komt het resultaat voor de gehele land- en tuinbouw in 2009 nog eens aanzienlijk lager uit. Door de geringe marges tussen opbrengsten en kosten in de land- en tuinbouw hebben de opbrengstprijsdalingen tot gevolg dat de inkomens sterk dalen.

Binnen de land- en tuinbouw zijn er tussen de sectoren grote verschillen in de inkomensontwikkeling (tabel 1). Voor bijna alle sectoren dalen de inkomens. In enkele sectoren zijn de inkomens uit bedrijf in 2009 gemiddeld zelfs duidelijk negatief. De enige uitzondering met een duidelijke inkomensverbetering, na een overigens slecht jaar 2008, is de legpluimveehouderij.

De afgelopen jaren daalde het aantal land- en tuinbouwbedrijven met ongeveer 3% per jaar. Ook in 2009 is dat het geval (tabel 2). Sterk afgenomen in 2009 is wederom vooral het aantal glastuinbouwbedrijven. Naast de herstructurering van deze sector is de verslechtering van de bedrijfsresultaten in de laatste jaren nu een van de oorzaken. Door de terugval van de inkomens in 2008 en

2009 en de toegenomen financiële onzekerheden wordt er minder geïnvesteerd. De investeringsmogelijkheden worden mede beperkt door de meer terughoudende opstelling van financiers.

Beeld per bedrijfstype

Rundveehouderij

Voor melkveebedrijven daalt het inkomen uit bedrijf in 2009 zeer sterk en wordt voor het eerst gemiddeld negatief door de ongekend forse daling van de melkprijs, met ruim een kwart. Hierbij verklaart de introductie van afschrijving op melkquota, die in 2015 worden afgeschaft, een deel van de geraamde inkomensdaling. Lagere kosten van vooral veevoer bieden tegenover de enorme daling van de opbrengsten niet voldoende soelaas voor het inkomen, dat in 2009 negatief uitkomt. Een deel van de melkveebedrijven kreeg in de maanden dat de melkprijzen op een zeer laag niveau waren te maken met liquiditeitsproblemen. De prijsstijging van melk in de laatste maanden zorgt voor een verlichting hiervan. De opbrengsten-kostenverhouding (rentabiliteit) van melkveebedrijven daalt sterk, van 90 in 2008 naar 69 in 2009. Het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje (arbeidsjaareenheid) daalt van 39.000 naar -6.000 euro. Terwijl de bedrijven in 2008, net als in voorgaande jaren, gemiddeld nog wel een redelijk groot bedrag konden besparen, resulteert 2009 in een forse ontsparing. Voor biologische melkveebedrijven daalt het gemiddelde inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje in 2009 ook sterk en wordt eveneens licht negatief. Het inkomen op de biologische bedrijven is in 2009 gemiddeld iets hoger dan van de gangbare melkveebedrijven.

Voor vleesrundveehouders blijft het inkomen in 2009 onveranderd laag, ondanks de lagere kosten van het veevoer. Voor vleeskalverenhouders levert 2009 een ongeveer gelijk inkomen op bij gelijk gebleven contractvergoeding en dalende mestafzetkosten. Schapenhouders zien in 2009, door de lagere voerkosten bij gelijkblijvende opbrengsten, het saldo per ooi toenemen.

Tabel 1 Gemiddelde rentabiliteit en inkomen (x 1.000 euro) op agrarische bedrijven

	Opbrengst per 100 euro kosten		Inkomen uit bedrijf, per onbetaalde aje		Totaal inkomen per bedrijf		Mutatie a)
	2008	2009 (r)	2008	2009 (r)	2008	2009 (r)	
Totaal land- en tuinbouw	90	83	26	3	56	24	-
Melkveebedrijven b)	90	69	39	-6	72	7	---
Vleeskalverenbedrijven	86	86	36	37	.	.	0/+
Varkensbedrijven	92	90	12	10	34	33	-/0
- fokvarkensbedrijven	91	98	9	51	28	83	+++
- vleesvarkensbedrijven	94	85	29	-5	49	19	--
- gesloten varkensbedrijven	91	88	0	-9	18	7	-
Leghennenbedrijven	89	113	-5	135	6	200	+++
Vleeskuikenbedrijven	95	98	-3	36	17	55	++
Akkerbouwbedrijven	91	90	40	41	55	60	0/+
- zetmeelaardappelbedrijven	97	91	53	41	57	60	0/+
Glastuinbouwbedrijven	92	84	1	-62	-4	-102	---
- glasgroentebedrijven	91	76	-19	-132	-24	-220	---
- snijbloemenbedrijven	90	81	-3	-57	-26	-99	---
- pot- en perkplantenbedrijven	99	97	39	27	65	54	-
Champignonbedrijven	100	93	47	17	.	.	--
Opengrondsgroentebedrijven	87	84	23	9	.	.	-
Fruitbedrijven	93	84	42	20	.	.	-
Bloembollenbedrijven	84	79	-10	-34	.	.	-
Boomkwekerijbedrijven	101	97	56	47	.	.	-

a) Mutatie totaal inkomen (voor de vleeskalveren en de laatste 5 groepen: mutatie inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje); -/0/+ = + of - maximaal 5.000 euro; - of + = 5.000-25.000 euro; - - of ++ = 25.000-50.000 euro; --- of +++ = >50.000 euro; b) inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje exclusief afschrijving melkquotum in 2009: 7.000 euro.

Bron: Informatienet.

Intensieve veehouderij

Voor de intensieve veehouderij zijn de kosten in 2009 sterk gedaald door lagere voerprijzen. Door de lagere graanprijzen werd al na de oogst van 2008 een daling van de voerprijzen ingezet. Deze daling heeft zich in 2009 voortgezet. Per diersoort loopt de ontwikkeling van de bedrijfsresultaten ook in 2009 sterk uiteen, afhankelijk van het verloop van de opbrengstprijzen.

De varkenshouderij heeft in 2009 te maken met lagere prijzen van vleesvarkens en hogere prijzen van biggen ten opzichte van de prijzen in 2008. Mede dankzij de lagere voerkosten zijn de saldi per zeug duidelijk hoger, terwijl het saldo per vleesvarken aanzienlijk lager uitkomt dan in 2008. Per type varkensbedrijf loopt de ontwikkeling van het inkomen in 2009 ten opzichte van 2008 hierdoor duidelijk uiteen: een duidelijke verbetering voor de zeugenbedrijven, een sterke verslechtering voor de vleesvarkensbedrijven en een kleine daling voor de gesloten bedrijven. De inkomens uit bedrijf komen in 2009 gemiddeld voor alle varkensbedrijven op 10.000 euro per onbetaalde aje. Door dit lage inkomensniveau zal het voor veel varkensbedrijven ook in 2009 nodig zijn om, evenals in 2007 en 2008, het eigen vermogen aan te spreken.

Voor leghennenhouders levert 2009 een duidelijke inkomensverbetering op vooral door de sterke stijging van de eierprijzen. Het inkomen uit bedrijf in 2009 wordt gemiddeld ongekend hoog, overigens na een negatief resultaat in 2008. Leghennenhouders krijgen hierdoor in 2009 ruimte om de vermogenspositie te versterken. Het inkomen van bedrijven die scharreleieren produceren, komt ondanks de sterkere prijsstijging van deze eieren niet hoger uit dan van de kooieierenbedrijven.

Ook voor vleeskuikenhouders is 2009 een beter jaar dan 2008. De opbrengstprijzen zijn in 2009 gemiddeld weliswaar lager dan in 2008, maar door de sterke daling van de voerprijzen herstellen de bedrijfsresultaten. Het herstel is slechts bescheiden vergeleken met de aanzienlijke stijging van het inkomen van de leghennenhouders.

Akkerbouw

Voor het gemiddelde akkerbouwbedrijf blijft het inkomen in 2009 gelijk aan dat van 2008, nadat het vanaf 2006 steeds is gedaald. De lagere prijzen van consumptieaardappelen, granen en suikerbieten worden gecompenseerd door hogere kg-opbrengsten van de gewassen. Daarnaast is een hogere prijs van uien voorzien. De rentabiliteit van de akkerbouw komt in 2009 op 90%. Het gemiddelde inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje blijft ongeveer 40.000 euro in 2009. Op de bedrijven met veel zetmeelaardappelen daalt het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje wel, en komt uit op ongeveer hetzelfde niveau als van

het gemiddelde akkerbouwbedrijf. Bij deze voor 2009 gemiddeld geraamde inkomens voor de akkerbouwers is er geen ruimte voor besparingen.

Glastuinbouw

In de glastuinbouw als geheel zijn in 2009 de resultaten aanzienlijk slechter dan in 2008, nadat deze toen ook al duidelijk waren gedaald ten opzichte van 2007. Het inkomen daalt gemiddeld met circa 100.000 euro per bedrijf en ongeveer 60.000 euro per onbetaalde aje. Het jaar 2009 levert voor de glastuinbouw dramatische resultaten op, met negatieve inkomens. Dit geldt zowel voor de glasgroentebedrijven als de snijbloemenbedrijven. Alleen de pot- en perkplantenbedrijven weten, ondanks een daling, een positief inkomen te realiseren. De inkomensdaling is met meer dan 100.000 euro per onbetaalde aje het grootst voor de glasgroenteteelers. Voor de telers van snijbloemen daalt het inkomen per onbetaalde aje ook sterk, met ruim 50.000 euro. De telers van pot- en perkplanten zien het inkomen eveneens dalen, maar 'slechts' met ruim 10.000 euro per onbetaalde aje. Deze dalingen van het inkomen zijn veroorzaakt door fors lagere prijzen van de belangrijkste producten en hogere kosten. Zo is voor de gehele tuinbouw het gemiddeld nog gestegen niveau van gasprijzen een belangrijke kostenfactor. Binnen de glastuinbouw zijn de verschillen in inkomen groot onder meer door uiteenlopende resultaten per gewas, verschillen in schaalgrootte en door het al dan niet leveren van elektriciteit. De rentabiliteit van elk onderdeel van de glastuinbouw daalt in 2009, maar de mate van daling verschilt sterk: 15 procentpunt in de glasgroenteteelt, 9 in de snijbloemeteelt en 2 in de plantenteelt. Gemiddeld komt voor de gehele glastuinbouw de rentabiliteit uit op 84% in 2009. Dit is een historisch dieptepunt. De meeste glastuinbouwbedrijven zullen in 2009 fors moeten ontsparen. Ook kampen veel bedrijven met liquiditeitsproblemen. Dat geldt zowel voor de groenteteelt als de sierteelt. Bij deze sombere resultaten vallen de investeringen sterk terug en is het vooral een kwestie van 'overleven'. Een aantal bedrijven is onder deze omstandigheden genoodzaakt te beëindigen.

Champignonteelt

De champignonbedrijven zien in 2009 de resultaten duidelijk verslechteren. De prijzen van de producten, vooral voor de versmarkt, dalen sterk. De rentabiliteit komt uit op 93%. Het geraamde inkomen uit het bedrijf van 17.000 euro per aje biedt in 2009 geen ruimte voor besparingen.

Tuinbouw open grond

Voor de groenteteelt in de open grond wordt voor 2009 een duidelijk slechter resultaat verwacht dan in voorgaand jaar. De inkomensdaling is vooral het gevolg van de lagere prijzen van de gewassen. Ook de bloembollentelers boeken in 2009, evenals vorig jaar, door tegenvallende prijzen een duidelijke slechter resultaat. Zij zullen gemiddeld in 2009 voor het tweede opeenvolgende jaar een negatief inkomen uit bedrijf behalen. De fruittelers zien het inkomen in 2009 sterk dalen na enkele redelijk goede jaren. De prijzen van appels en van peren zijn lager door een groter aanbod dan vorig jaar. In de boomteelt dalen de inkomens in 2009 doordat de kosten sterker stijgen dan de opbrengsten. De boomteelt is in 2009 de enige sector van de tuinbouw open grond met een redelijk inkomen.

Beeld voor de gehele sector

Voor de gehele agrarische sector is 2009 het tweede opeenvolgende jaar dat een forse daling van het inkomen oplevert. De omvang van de productie is in 2009 gestegen met bijna 3%, maar de prijzen van de producten daalden met bijna 9%. De productiewaarde van de gehele sector is hierdoor in 2009 met ruim 6% gedaald, naar bijna 22,5 mld. euro inclusief agrarische diensten. Binnen dit totaal daalt de waarde van de plantaardige productie dit jaar met ongeveer 4,5%. Dat is minder sterk dan de waardedaling van de veehouderijproducten met bijna 11%. De totale productiewaarde van de tuinbouw is dit jaar ongeveer gelijk aan die van de veehouderij (ruim 8,5 mld. euro), terwijl die van de akkerbouw, inclusief voedergewassen, ruim 2 mld. euro bedraagt.

De kosten van door de land- en tuinbouw aangekochte goederen en diensten dalen in 2009 met ongeveer 4,5%, vooral door de ongeveer 15% lagere prijzen van veevoer en kunstmest. Per saldo daalt de netto toegevoegde waarde van de sector met meer dan 15%. Het inkomen dat voor de agrarische ondernemersgezinnen resteert na de betaalde rente, lonen en pacht in rekening te hebben gebracht, daalt nog sterker, namelijk met bijna 50%. Opvallend is dat het totale bedrag aan subsidies in de landbouw, vooral bestaande uit bedrijfstoelagen, in 2009 nog iets hoger is dan het uiteindelijk resterend inkomen van 800 mln. euro. Rekening houdend met de daling van het aantal bedrijven en de inflatie daalt ook de koopkracht van het inkomen uit het agrarische bedrijf per gezin in 2009 zeer sterk.

Een vergelijking met het midden- en kleinbedrijf (mkb) leert dat het inkomen in de land(- en tuin)bouw sterker fluctueert en dat het in 2008 en vooral in 2009 gemiddeld achterblijft bij het inkomen in het mkb. In voorliggende jaren was het inkomen in de landbouw hoger. Het inkomen in het mkb kent een stabielere ver-

loop en is minder dan in de land- en tuinbouw afhankelijk van markt- en prijsontwikkelingen. Door de kredietcrisis daalt ook het inkomen in het mkb in 2009. Voor het mkb is van belang dat de loonkosten de afgelopen jaren vrij stabiel zijn gebleven. In 2009 en 2010 dalen de loonkosten door een sterke vermindering van het aantal banen in het mkb (EIM, 2009).

Nederland blijft naar verwachting in 2008 en 2009 achter bij de ontwikkeling van het inkomen van de land- en tuinbouw in andere EU-landen. In 2006 en 2007 kwam Nederland met een stijging van het inkomen nog wel goed uit de bus.

Tabel 2 Ontwikkeling aantal bedrijven per type					
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Totaal land- en tuinbouw	97.480	81.830	75.150	73.010	-2,9
Melkveebedrijven	26.820	21.330	18.590	18.330	-1,4
Vleeskalverenbedrijven	1.280	1.130	1.240	1.180	-5,1
Varkensbedrijven	6.060	4.290	4.060	3.890	-4,2
- fokvarkensbedrijven	2.090	1.510	1.300	1.230	-5,3
- vleesvarkensbedrijven	2.420	1.680	1.770	1.720	-3,1
- gesloten varkensbedrijven	1.550	1.100	980	940	-4,7
Leghennenbedrijven	660	570	520	540	+3,8
Vleeskuikenbedrijven	540	370	340	310	-7,6
Akkerbouwbedrijven	13.750	12.360	11.180	10.920	-2,3
Glastuinbouwbedrijven	7.910	6.080	4.830	4.460	-7,5
- glasgroentebedrijven	2.640	1.960	1.570	1.460	-6,8
- snijbloemenbedrijven	3.610	2.760	2.130	1.930	-9,6
- pot- en perkplantenbedrijven	1.650	1.360	1.130	1.080	-4,7
Champignonbedrijven	520	320	230	210	-11,5
Opengrondsgroentebedrijven	1.460	1.080	1.040	980	-5,9
Bloembollenbedrijven	1.340	1.060	950	880	-6,8
Fruitbedrijven	2.210	1.810	1.740	1.720	-1,6
Boomkwekerijbedrijven	2.430	2.210	2.190	2.150	-1,7

Bron: CBS-Landbouwteiling, gegevens 2009 zijn voorlopig.

Summary

Recent developments in the results and incomes realised in the agricultural and horticultural sectors, 2009

General situation

In 2009, the agricultural and horticultural sector was hit hard by the economic recession (credit crisis) that began in the second half of 2008. Although production volumes were not influenced by the recession, sales of many products were lower than in times of normal economic conditions. Exports were hampered by the credit problems and the weaker currencies of various countries. Exports are of particular significance to the Dutch agricultural and horticultural sector since the majority of the produce is destined for foreign markets. The agricultural markets are characterised by the potential high volatility of prices following slight changes in supply or demand. As a result, the decline in demand in a number of markets seen in 2009 was in part the reason for a substantial decline in the price of many products. This in turn – and following the substantial decline in the results for 2008 – resulted in a further considerable decline in the results achieved by the overall agricultural and horticultural sector in 2009. The lower prices reduced the margins between sales proceeds and the costs in the agricultural and horticultural sector and, in turn, resulted in a sharp decline in incomes.

Large differences are evident in the movements in the income of the various agricultural and horticultural sectors (Table 1). Incomes fell in most sectors: in a number of sectors the average farm incomes even moved significantly into the red in 2009. The sole exception was the layer farming sector, which recorded a significant improvement in farm income after the poor year of 2008.

The number of agricultural and horticultural holdings has declined by about 3% per annum in recent years, a trend that also continued in 2009 (Table 2). The number of greenhouse horticultural holdings once again exhibited a particularly sharp decline in 2009. This rapid fall in the number of holdings has been due to factors including the restructuring of the sector. However, the deterioration in the operating results in recent years now also plays a role. The decline in incomes in 2008 and 2009 and the increased financial uncertainties have resulted in a lower level of investments. Moreover, the opportunities for investments are also restricted by the financiers' more reticent attitude to providing credit.

Situation in each type of holding

Cattle farming

The income of dairy farms fell very sharply in 2009 and, on average, moved into the red for the first time following the unparalleled rapid decline in milk prices, which fell by more than a quarter in the year under review. The estimated lower income is in part due to the introduction of the amortisation of milk quotas in the years leading up to their abolition in 2015. The lower costs, in particular of animal feed, were insufficient to compensate for the tremendous decline in proceeds: the average income moved into the red in 2009. Some dairy farms were confronted by liquidity problems in the months in which milk prices were at an extremely low level, although these have been alleviated by the increased milk prices in recent months. The dairy farms' proceeds/cost ratio (yield) fell sharply from 90 in 2008 to 69 in 2009. The operating income per unpaid ALU (Annual Labour Unit) decreased from 39,000 to -6,000 euros. Although the average farm was still able to save a relatively large amount in 2008, as was also the case in previous years, a significant draw down on assets was necessary in 2009. The organic dairy farms' operating income per unpaid ALU also fell sharply in 2009, and also moved slightly into the red. The average income of the organic dairy farms was slightly higher than the income of the conventional dairy farms in 2009.

The income of beef cattle farmers remained at a low level in 2009, notwithstanding the lower cost of cattle feed. Veal farmers will record an approximately unchanged income in 2009 with stable contract payments and declining manure disposal costs. Sheep farmers will record an increased cash balance per ewe in 2009 due to the lower feed prices at unchanged sale prices per animal.

	Profitability and income (x 1,000 euros) on agricultural holdings						
	Proceeds cost ratio		Farm income per unpaid a.w.u.		Total income per holding		Change a)
	2008	2009 (e)	2008	2009 (e)	2008	2009 (e)	
Total	90	83	26	3	56	24	-
Dairy farms b)	90	69	39	-6	72	7	---
Veal farms	86	86	36	37	.	.	0/+
Pig farms	92	90	12	10	34	33	-/0
- pig breeding farms	91	98	9	51	28	83	+++
- pig fattening farms	94	85	29	-5	49	19	--
- integrated pig farms	91	88	0	-9	18	7	-
Laying-hen farms	89	113	-5	135	6	200	+++
Broiler farms	95	98	-3	36	17	55	++
Arable farms	91	90	40	41	55	60	0/+
- starch farms	97	91	53	41	57	60	0/+
Greenhouse horticultural holdings	92	84	1	-62	-4	-102	---
- vegetable holdings	91	76	-19	-132	-24	-220	---
- cut flower holdings	90	81	-3	-57	-26	-99	---
- pot plant holdings	99	97	39	27	65	54	-
Mushroom farms	100	93	47	17	.	.	--
Open-air vegetable holdings	87	84	23	9	.	.	-
Fruit farms	93	84	42	20	.	.	-
Bulb growing businesses	84	79	-10	-34	.	.	-
Tree nurseries	101	97	56	47	.	.	-

a) Change of total income (last five groups: farm income per unpaid awu.); -/0/+ = + or - maximum 5,000 euros; - or + = 5,000-25,000 euros; -- or ++ = 25,000-50,000 euros; --- or +++ = >50,000 euros; b) Farm income per unpaid awu in 2009 excluding depreciation milk quota: 7,000 euros.

Intensive livestock production

The costs of the intensive livestock farming sector decreased sharply in 2009 due to lower feed prices. After the 2008 harvest the decrease in the grain prices initiated a trend towards lower feed prices that has continued in 2009. The movements in operating income once again varied greatly by type of animal in 2009, depending on the trend in the sale price per animal.

The pig farming sector recorded lower prices for porkers and higher prices for piglets in 2009 as compared with 2008. The lower feed prices resulted in a

significantly higher cash balance per sow, while the cash balance per porker was substantially lower as compared with 2008. As a result, the movement in income recorded in 2009 as compared with 2008 varies greatly with type of pig farm, with a significant improvement for sow farms, a substantial deterioration for porker farms and a slight fall for closed farms. The average pig farm's operating income amounted to 10,000 euros per unpaid ALU in 2009, a low level that will compel many pig farmers to draw down on their equity for the third year in succession.

The income generated by egg farms increased significantly in 2009, in particular due to the increased price of eggs. The average operating income reached an unparalleled level in 2009, after a negative result in 2008. This improvement will offer egg farmers scope to strengthen their equity position in 2009. The income of farms producing free-range eggs was not higher than farms producing battery eggs, even though the price of free-range eggs increased more sharply.

Broiler farms also enjoyed a better year in 2009 as compared with 2008. Although the average sale prices were lower than in 2008, on balance the greater decrease in feed prices yielded increased operating results. However, the recovery was only modest in comparison with the substantial increase in the egg farmers' income.

Arable farms

In 2009, the average arable farm's income remained unchanged from the level in the previous year after the decreases in 2006 and 2007. The lower prices of ware potatoes, cereals and sugar beet were compensated for by the increased harvests of the crops. In addition, onions are expected to command a higher price. The profitability of the arable farming sector amounted to 90% in 2009. The average operating income per unpaid ALU remained at about 40,000 euros in 2009. However, the operating income per unpaid ALU of farms cultivating large crops of starch potatoes fell to about the same level as the average arable farm. The estimated average income of arable farms leaves no scope for strengthening their equity position.

Greenhouse horticulture

The results achieved by the overall greenhouse horticulture sector in 2009 were considerably worse than in 2008, when they had already exhibited a substantial decline from the level in 2007. The average income decreased by about 100,000 euros per holding and about 60,000 euros per unpaid ALU. The greenhouse horticulture sector was confronted with dramatic results in 2009,

with incomes in the red at both greenhouse vegetable holdings and cut-flower holdings. Solely the pot plant and bedding plant holdings were able, in spite of a decline, to achieve an income in the black. The greenhouse vegetable holdings were confronted with the severest decline in income, amounting to more than 100,000 euros per unpaid ALU. The income of cut flower holdings per unpaid ALU also fell sharply, by more than 50,000 euros. The pot plant and bedding plant growers were also confronted with a decline in income, albeit 'only' more than 10,000 euros per unpaid ALU. These lower incomes were due to the substantially lower prices of the most important products, as well as the higher costs including the further average increase in gas prices, an important cost factor for the entire horticultural sector. The wide variation in the income within the greenhouse horticultural sector is due to factors including the variation in the results for each crop, differences in scale and the differences in operations: some holdings supply electricity to the national grid but other holdings do not. The profitability of each segment of the greenhouse horticultural sector fell sharply in 2009, although the decrease varied greatly between the segments: 15 percentage points in the greenhouse vegetable sector, 9 in the cut-flower cultivation segment and 2 in plant cultivation segment. On average, the profitability of the entire greenhouse horticultural sector fell to a record low of 84% in 2009. Consequently, many greenhouse horticultural holdings will be compelled to draw down substantially on their assets. In addition, many holdings in the vegetable sector and ornamental plant sectors are confronted with liquidity problems. The poor results have led to a sharp fall in investments: many holdings are now focused on survival. The current conditions have compelled a number of holdings to terminate their operations.

Mushroom cultivation

The results achieved by mushroom holdings declined significantly in 2009: the prices commanded by their produce, in particular in the fresh market, fell sharply. The sector's profitability amounted to 93%. The estimated operating income per unpaid ALU achieved in 2009, 17,000 euros, does not offer scope for savings.

Open field horticulture

A significantly poorer result is expected for open field vegetable horticulture in 2009 as compared with the previous year. The decline in income is primarily due to the lower prices of the crops. The results achieved by bulb-growing holdings in 2009 – as in the previous year – declined substantially due to the disappointing prices. In 2009 the holdings will generate a negative operating income

for the second consecutive year. Fruit growers were, after a number of reasonably good years, confronted with a sharp fall in their income in 2009. The prices of apples and pears fell due to increased supplies as compared with 2008. Incomes achieved by tree nurseries fell in 2009, since the increase in costs outweighed the increase in the price of their produce. The tree nursery segment is the only segment of the open field horticulture sector to achieve a reasonable income in 2009.

The overall situation in the sector

In 2009, the entire agricultural sector was confronted with a sharp fall in income for the second consecutive year. Although the volume of the sector's production increased by almost 3% in 2009, the price of the products fell by almost 9%. As a result, the entire sector's production value fell by more than 6% to almost 22.5 thousand million euros (including agricultural services) in 2009. Within this total the production value of plant products fell by about 4.5%, less than the almost 11% decline in the production value of the livestock farm products. This year's total production value of the horticulture sector is approximately the same as that of the livestock sector (more than 8.5 thousand million euros), while the production value of the arable farm sector – including fodder crops – amounts to more than 2 thousand million euros.

The cost of the goods and services purchased by the agricultural and horticultural sector fell by about 4.5% in 2009, primarily due to the approximately 15% lower cost of animal feeds and fertiliser. On balance, the net added value of the sector decreased by more than 15%. The net operating income for the families of the farmers or horticulturalists – after the deduction of interest payments, wages and long-term leases – fell even more sharply, namely by almost 50%. It is striking to note that in 2009 the total amount of the subsidies received by the agricultural sector, primarily comprised of farm payments, is slightly higher than the sector's net income of 800 million euros. When account is taken of the decline in the number of farms and inflation then the purchasing power of the farm family's operating income fell extremely sharply in 2009.

A comparison of incomes in the agricultural and horticultural sector with those in the small and medium-sized enterprise sector (SME) reveals that incomes in the agricultural and horticultural sector exhibit greater fluctuations and that the average income generated by agricultural and horticultural holdings was lower than the average income in the SME in 2008 and, in particular, in 2009. In previous years, the incomes in the agricultural and horticultural sector had been higher. Movements in incomes in the SME are more stable and less dependent on market and price movements than in the agricultural and horticultural sector.

The credit crisis also resulted in a decline in the SME's income in 2009. The SME's relatively stable wage costs in recent years are of importance to the sector. Wage costs have and will decrease in 2009 and 2010 due to a significant reduction of the number of jobs in the SME (EIM, 2009).

In 2008 and 2009 the development in the Netherlands' agricultural and horticultural sector incomes is expected to lag behind that in other EU countries. In 2006 and 2007, the increase in the income in the Netherlands' agricultural and horticultural sector still ranked high in the EU.

	2000	2005	2008	2009	Change (%)
Total agriculture and horticulture	97,480	81,830	75,150	73,010	-2.9
Dairy farms	26,820	21,330	18,590	18,330	-1.4
Veal farms	1,280	1,130	1,240	1,180	-5.1
Pig farms	6,060	4,290	4,060	3,890	-4.2
- pig breeding farms	2,090	1,510	1,300	1,230	-5.3
- porker farms	2,420	1,680	1,770	1,720	-3.1
- closed pig farms	1,550	1,100	980	940	-4.7
Laying-hen farms	660	570	520	540	+3.8
Broiler farms	540	370	340	310	-7.6
Arable farms	13,750	12,360	11,180	10,920	-2.3
Greenhouse horticultural holdings	7,910	6,080	4,830	4,460	-7.5
- vegetable holdings	2,640	1,960	1,570	1,460	-6.8
- cut flower holdings	3,610	2,760	2,130	1,930	-9.6
- pot plant holdings	1,650	1,360	1,130	1,080	-4.7
Mushroom holdings	520	320	230	210	-11.5
Open-air vegetable holdings	1,460	1,080	1,040	980	-5.9
Bulb growing businesses	1,340	1,060	950	880	-6.8
Fruit farms	2,210	1,810	1,740	1,720	-1.6
Tree nurseries	2,430	2,210	2,190	2,150	-1.7

Source: CBS (Statistics Netherlands) agricultural census, provisional data for 2009.

1 Inleiding

1.1 Doel

LEI Wageningen UR rapporteert met regelmaat over bedrijfsuitkomsten in de land- en tuinbouw en over de ontwikkeling van het inkomen van de agrarische sector. Elk jaar wordt in december een raming gepresenteerd. De raming geeft een actueel beeld van de te verwachten bedrijfsresultaten en inkomens in het lopende, bijna afgesloten jaar 2009.

Dit rapport is een nieuwe editie in deze reeks. In de hoofdstukken 2 tot en met 6 wordt per bedrijfstype inzicht geboden in de ontwikkeling op bedrijfsniveau op basis van gegevens uit het Informatienet van LEI Wageningen UR (zie bijlage 1). Het gaat bij de resultaten van de groepen bedrijven vooral om opbrengsten, kosten en inkomen. Centrale kengetallen zijn de opbrengst per 100 euro kosten (rentabiliteit), het inkomen uit bedrijf per onbetaalde arbeidsjaareenheid (aje) en het totaalinkomen per bedrijf. In bijlage 2 zijn de uitgangspunten en definities van de kengetallen weergegeven.

In hoofdstuk 7 wordt een beeld geschetst van de ontwikkeling van productie, prijzen en inkomen van de totale land- en tuinbouwsector in 2009. De opzet van de sectorraming komt overeen met de op EU-niveau geharmoniseerde landbouwrekeningen die voor Nederland door het CBS worden opgesteld. De gegevens voor de jaren tot en met 2008 zijn afkomstig van het CBS. De raming voor 2009 is, in overleg met het CBS en het CPB, opgesteld door LEI Wageningen UR. Door de in EU-verband geharmoniseerde methode voor de raming voor de sector kunnen de uitkomsten voor Nederland worden vergeleken met die van andere EU-landen. In hoofdstuk 7 wordt hier kort op ingegaan.

In dit rapport is, evenals dat voor het eerst in 2008 het geval was, een analyse opgenomen van de resultaten van bedrijven in voorgaande jaren. In dit rapport wordt dit jaar bovendien voor enkele bedrijfstypen (melkvee, akkerbouw en glastuinbouw) ingegaan op de ontwikkeling van de liquiditeitspositie van bedrijven.

1.2 Methoden en resultaten

In dit rapport staan de raming van het resultaat in 2009 en de analyse van uitkomsten in 2008 centraal. De resultaten per bedrijf in de jaren tot en met 2008 zijn gebaseerd op de gegevens van de bedrijven die deelnemen aan het Informatienet. De resultaten voor 2008 hebben nog een voorlopig karakter (v), omdat nog niet alle bedrijven volledig zijn verwerkt. Overigens kunnen de voor het jaar 2007 in dit rapport opgenomen resultaten ook nog wel afwijken van de gegevens die eerder zijn gepubliceerd mede door de hieronder genoemde wijziging in uitgangspunten.

Er wordt voor alle groepen gerapporteerd over een kalenderjaar. Bij de vaststelling van prijzen van de bewaarproducten, zoals aardappelen, wordt wel rekening gehouden met de te verwachten verkoopresultaten na 31 december 2009. Dit wijkt af van de systematiek van de EU in de landbouwrekeningen, die in hoofdstuk 7 wordt gevolgd. Hierdoor geeft dit rapport voor deze producten verschillende prijsontwikkelingen.

Van het lopende jaar 2009 zijn nog geen bedrijfsgegevens beschikbaar, maar worden opbrengsten- en kostenontwikkelingen geraamd op basis van volume- en prijsgegevens uit externe bronnen, zoals het CBS, Productschappen, VBN en bedrijven in de agrarische toelevering, verwerking en afzet en de agrarische prijzen die LEI Wageningen UR verzamelt. Ook wordt prijsinformatie van de agrariërs benut. De in rekening gebrachte prijzen van de verschillende producten en productiemiddelen zijn door LEI Wageningen UR afgestemd op het prijspeil zoals dat thans bekend is en voor de akkerbouw en opengrondsteelten voor de resterende maanden van het oogst- en afzetjaar 2009/2010 te verwachten is. Gezien het moment van presentatie hebben de gegevens van het jaar 2009 het karakter van een raming (r).

De berekening van de bedrijfsresultaten is dit jaar op enkele punten aangepast. Zo is het effect van prijsmutaties op de waardeverandering van gebruiksvet (onder andere melkvee, zeugen, leghennen) en duurzame plantopstanden (onder andere fruitbomen, rozenstruiken) met terugwerkende kracht vanaf 2001 buiten beschouwing gelaten en vindt met ingang van 2009 afschrijving plaats op melkquota. Dit laatste staat in verband met het EU-besluit om de quota in 2015 af te schaffen (bijlage 2).

Naast de gemiddelde resultaten per bedrijfstype wordt voor enkele typen ook de spreiding in het inkomen uit bedrijf gepresenteerd. Bij de gepresenteerde resultaten geldt per bedrijfstype een bepaalde standaardfout (bijlage 4). Dit wijst erop dat de nu gepresenteerde gemiddelde resultaten voor een jaar in een per bedrijfstype uiteenlopende mate kunnen afwijken van de werkelijke situatie.

De in deze publicatie gepresenteerde resultaten worden in de loop van 2010 aangepast met de dan beschikbare nadere informatie en gepubliceerd op de website van het LEI (Binternet) en in het *Landbouw-Economisch Bericht*. In *Agri-Monitor* wordt met regelmaat verslag gedaan van onder meer de ontwikkeling van opbrengsten, kosten, inkomen en financiële positie van bedrijven. Voor een aantal bedrijfstypen worden hierin kwartaalrapportages gepresenteerd.

2 Rundveehouderij

Kernpunten

Minder sterke daling (-1,5%) van het aantal melkveebedrijven.

Melkprijs 27% lager.

Daling krachtvoerkosten (-17%).

Met ingang van 2009: afschrijving melkquotum ruim 19.000 euro.

Inkomen melkveebedrijven historisch laag: gemiddeld -6.000 euro per aje.

Inkomen vleesveebedrijven onveranderd laag.

Saldo schapen stijgt met 7% door lagere voerkosten.

Inkomen van vleeskalverenbedrijven blijft gelijk.

2.1 Melkveebedrijven

2.1.1 Actuele ontwikkelingen 2009

Structuur

De afname van het aantal melkveebedrijven in Nederland is in 2009 kleiner dan in de voorliggende periode. In 2000 waren er nog bijna 27.000 melkveebedrijven en gemiddeld nam dat aantal met 5% per jaar af (tabel 2.1). In 2009 liep het aantal bedrijven slechts met 1,5% terug. De minder sterke daling wordt waarschijnlijk mede veroorzaakt door de hoge melkprijs in de voorliggende jaren.

	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met melkkoeien	29.470	23.530	20.750	20.270	-2,3
Aantal melkveebedrijven	26.820	21.330	18.590	18.330	-1,4
Aantal melkkoeien (x 1.000)	1.504	1.433	1.466	1.489	+1,6
vv. op melkveebedrijven (%)	93	94	94	95	
Koeien/bedrijf op melkveebedrijven	51,9	63,1	74,5	77,1	+3,5

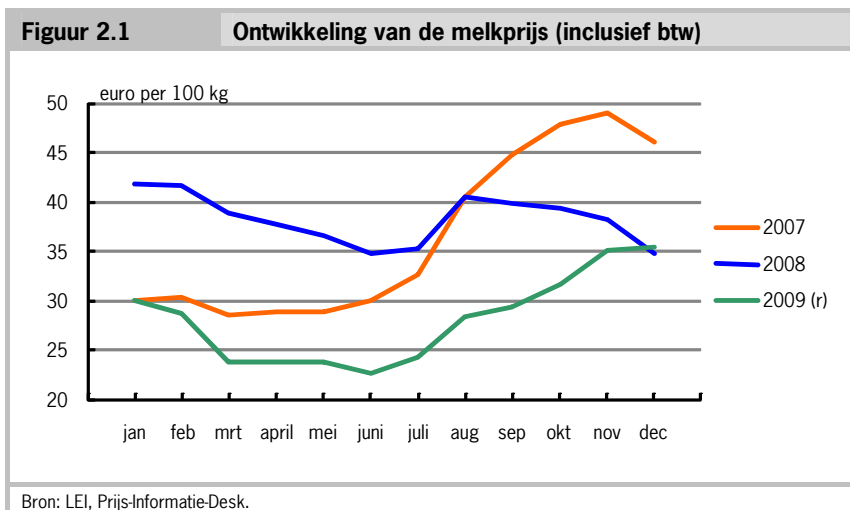
Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.

Door schaalvergroting nam het aantal koeien per bedrijf toe van 52 in 2000 naar ruim 77 in 2009. Daarnaast neemt de melkproductie per koe toe. De gemiddelde melkproductie per melkveebedrijf bedraagt in 2009 624.000 kg melk.

Het melkquotum is vanaf 2004 jaarlijks met 0,5% verruimd, in 2008 en 2009 met resp. 2,5% en 1%. Door deze ontwikkelingen hoefde het aantal melkkoeien in Nederland tussen 2000 en 2009 slechts met 1% af te nemen om de stijging van de melkproductie te realiseren.

Opbrengsten en kosten

De melkprijs komt naar verwachting in 2009 gemiddeld uit op ongeveer 28 euro per 100 kg. Dit is 27% lager dan in 2008 (tabel 2.2). De daling werd in 2008 ingezet maar zette tot halverwege 2009 gestaag door (figuur 2.1). De lagere prijs wordt veroorzaakt door een afnemende vraag naar zuivelproducten in 2009 door de economische recessie. De consumentenprijzen dalen minder scherp. De quota verruiming heeft over de 1e helft van 2009 in de EU niet tot een toename van de melkproductie geleid. In Nederland was er wel een stijging van 2,2% over de eerste 8 maanden. De binnenlandse afzet van melk(producten) nam over het eerste halfjaar met slechts 0,4% toe. De stijging werd veroorzaakt door een grotere afzet van zuivelranken en melkproducten. De consumptie van melk en karnemelk daalde met respectievelijk ruim 1 en bijna 7%. Meer melk werd geëxporteerd in de vorm van (niet) mager melkpoeder (20 à 30%) en in geringe mate door kaas en boter. Deze export verloopt gemiddeld in 2009 tegen fors lagere prijzen zodat de gemiddelde melkprijs naar verwachting met 27% zal dalen. In bijlage B3.1 is weergegeven hoeveel het inkomen per bedrijf verandert bij een verandering van de prijzen.

Per bedrijf zal er naar verwachting in 2009 2,5% meer geproduceerd dan in 2008. Daarbij is rekening gehouden met het feit dat per 1 april 2009 het quotum met 1% is verruimd en dat volgens gegevens van het Productschap Zuivel de melkafvoer in 2009 tot en met september 2% hoger is dan in dezelfde periode van 2008.

Tabel 2.2		Ontwikkeling van prijzen en hoeveelheden in de melkveehouderij, gemiddeld per jaar			
	2007	2008	2009 (r)	Mutatie (%)	
<i>Hoeveelheden</i>					
Melkproductie per koe	7.940	7.990	8.030	0,5	
Melkkoeien per ha	1,64	1,69	1,70	0,4	
Krachtvoergift per koe	2.110	2.180	2.140	-1,8	
<i>Prijzen</i>					
Melk (per 100 kg)	38,05	38,55	28,00	-27,4	
Biologische melk (per 100 kg)	43,85	47,40	36,00	-24,1	
Nuchtere kalveren (per stuk)	100	82	108	30,7	
Slachtvee (per kg)	2,05	2,30	2,05	-10,9	
Krachtvoer (per 100 kg)	21,55	26,69	22,00	-17,6	
Biologisch krachtvoer (per 100 kg)	30,78	39,60	32,60	-17,7	
Kunstmest-N (per 100 kg)	0,70	1,59	1,51	-5,0	
Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.					

De totale opbrengst van het verkochte rundvee is per gemiddeld aanwezige koe ongeveer gelijk gebleven. Slachtkoeien brengen bij verkoop gemiddeld 60 euro minder op. De opbrengstprijs van nuchtere kalveren is in 2009 circa 30% hoger dan in 2008 en bedraagt ruim 155 euro. In totaal is de omzet daarmee op bedrijfsniveau 700 euro hoger dan in 2008. De aanwas bedraagt ongeveer 4.000 euro vanwege de groei van de veestapel. De prijsmutatie van de aanwas van het gebruiksvee wordt niet meer in het resultaat meegenomen. De opbrengsten op melkveebedrijven uit de varkenshouderij blijven in 2009 onveranderd. Bovenstaande ontwikkelingen resulteren in een daling van de totale geldopbrengsten per bedrijf met 60.000 euro tot circa 240.000 euro (tabel 2.3).

Het voorjaar was een van de zachtste van de afgelopen 100 jaar. Met name in april was de temperatuur hoog. In combinatie met veel zon had de eerste sneede, volgens het Bedrijfslaboratorium voor Grond- en Gewasonderzoek in Oosterbeek, een hoge VEM en een hoog suikergehalte maar wel minder structuur. Een warme en zonnige zomer leverden vergelijkbare zomer- en najaarskuilen. Het

drogestofgehalte nam in de loop van het seizoen wel steeds verder toe. De ma-iskuil bevat veel (bestendig) zetmeel maar de verschillen zijn groot.

Tabel 2.3	Resultaten en inkomens van melkveebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008	2009 (r)
Aantal bedrijven	18.650	18.460	18.180
Aantal melkkoeien	71	77	78
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	45,9	47,3	48,1
Aantal onbetaalde aje	1,48	1,50	1,50
Opbrengsten	283	299	240
Betaalde kosten en afschrijvingen	205	242	251
Inkomen uit bedrijf	80	59	-8
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>54</i>	<i>39</i>	<i>-6</i>
<i>Idem excl. afschrijving melkquotum</i>	<i>54</i>	<i>39</i>	<i>7</i>
Inkomsten buiten bedrijf	14	13	15
<i>Totaal inkomen</i>	<i>94</i>	<i>72</i>	<i>7</i>
Besparingen	50	19	-43
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>90</i>	<i>90</i>	<i>69</i>
Bron: Informatienet.			

De voerkosten nemen op bedrijfsniveau na enkele jaren van flinke stijging met 12.000 euro af door een prijsdaling van het krachtvoer met 17% (tabel 2.2). De krachtvoergift zal naar verwachting iets afnemen door de lage melk-prijs. Ook de goede kwaliteit van het ruwvoer in 2009 zal hierin nog een kleine rol spelen. De totale krachtvoerkosten per koe zijn dan ook met ruim 22% afge-nomen. De prijzen van het ruwvoer zijn over 2009 gedaald nadat ze in 2008 waren gestegen.

De kosten van quota nemen toe doordat met ingang van 2009 over een deel van het quotum wordt afgeschreven (zie bijlage 2). Deze afschrijvingskosten be-dragen ruim 19.000 euro.

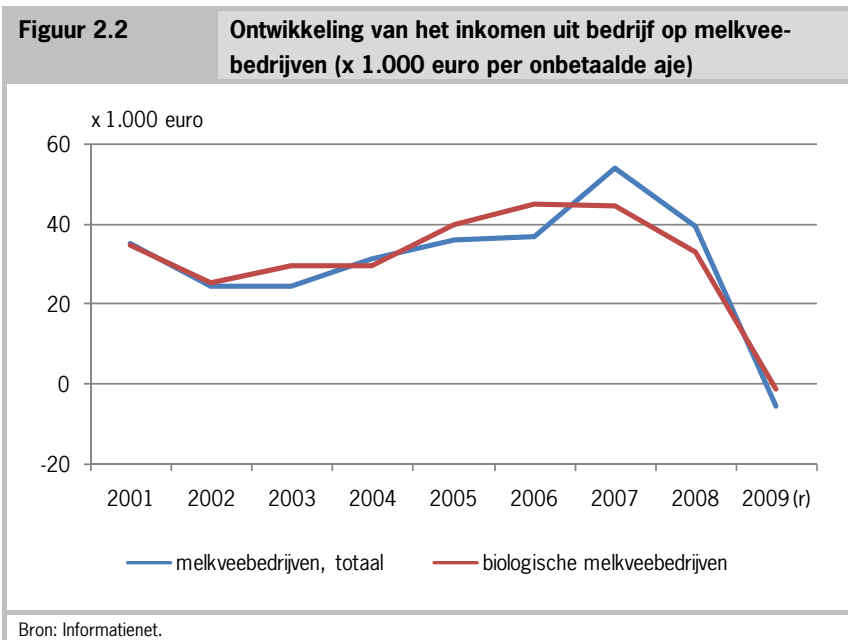
De kosten van grond, gebouwen en werktuigen zijn op bedrijfsniveau 3,5% hoger. De melkveehouders kopen in 2009 tot en met oktober iets meer quotum dan in dezelfde maanden van 2008. Ondanks de voorgestelde afschaffing van het quotumsysteem in 2015 zijn de prijzen slechts iets lager.

De totale betaalde kosten nemen met 3% toe tot 251.000 euro per bedrijf (tabel 2.3).

Resultaten en inkomen

Het inkomen uit het bedrijf neemt met 67.000 euro fors af door de sterke daling van de melkprijs en komt uit op -8.000 euro. De kosten nemen toe door de introductie van de afschrijving over het melkquotum. Op het gemiddelde melkveebedrijf zijn 1,5 onbetaalde aje aanwezig. Per onbetaalde aje is het inkomen met 45.000 euro gedaald. Hiermee komt het inkomen op een historisch dieptepunt van -6.000 euro (figuur 2.2). Indien geen rekening wordt gehouden met de afschrijving over het melkquotum is dit +7.000 euro.

In 2008 zijn de inkomsten buiten het bedrijf, door een verdere daling van het inkomen uit vermogen, afgenomen. In 2009 wordt een herstel verwacht (tabel 2.3). De melkveebedrijven betalen in 2008 mede door een hoog inkomen in 2007 ruim 5.000 euro aan inkomstenbelasting. In voorgaande jaren was dit zeer gering. In 2009 zal het belastingbedrag naar verwachting iets afnemen. De besparingen nemen gemiddeld met 62.000 euro af tot - 43.000 euro per bedrijf.

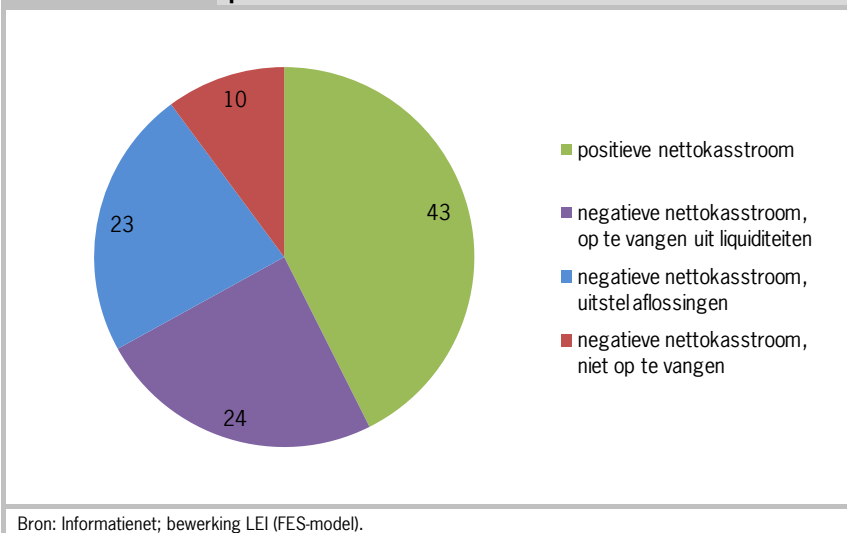
Eén op tien bedrijven kent forse liquiditeitsproblemen

Door de lage melkprijs zijn de ontvangsten op de melkveebedrijven fors lager dan in de voorgaande jaren. Met behulp van het Financieel-Economisch Simula-

tiemodel (FES) zijn de individuele bedrijven uit het Informatienet doorgerekend om te bepalen in hoeverre ze in 2009 te maken hadden met liquiditeitsproblemen (zie bijlage 2). Daarbij zijn de bedrijven ingedeeld in vier categorieën, afhankelijk van de mate waarin zich problemen voordoen. Bij 43% van de bedrijven blijft de kasstroom ondanks de lagere opbrengsten positief: de ontvangsten zijn groter dan de uitgaven (figuur 2.3). Bij de andere bedrijven zijn de uitgaven groter dan de ontvangsten. Een kwart van het totaal aantal bedrijven kan dat opvangen vanuit eigen liquide middelen, zoals spaargeld. Een ongeveer even groot aantal bedrijven heeft daar niet genoeg aan, maar had wel mogelijkheden om via uitstel van aflossingen uit al te grote problemen te blijven. Bij één op de tien bedrijven is de situatie nijpender: daar zijn ingrijpendere maatregelen nodig om het hoofd boven water te houden. Dat zijn gemiddeld wat grotere bedrijven, met relatief veel vreemd vermogen. Die maatregelen kunnen bestaan uit sterke beperking van privé-uitgaven, toename van inkomsten buiten bedrijf, besparing op kosten en in uiterste gevallen zelfs verkoop van bedrijfsonderdelen.

Figuur 2.3

Verdeling van melkveebedrijven (%) naar liquiditeitspositie in 2009

Resultaten biologische melkveebedrijven

Ook op de biologische melkveebedrijven nemen de opbrengsten in 2009 af ten opzichte van 2008. De gemiddelde melkprijs voor deze bedrijven komt naar verwachting uit op 36 euro per 100 kg (tabel 2.2 en 2.4). Gemiddeld produce-

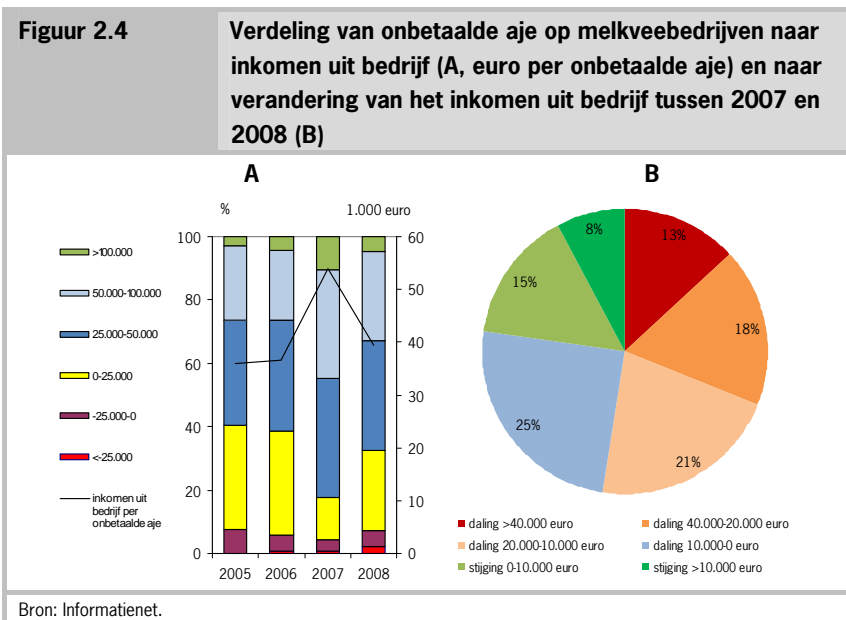
ren de biologische bedrijven in 2009 circa 2% meer melk dan in het voorgaande jaar door de quotaverruiming en groei van de bedrijven. De meerprijs van biologische melk was 5,50 tot 6,00 euro per 100 kg melk, maar is in 2008 toegenomen tot 9 euro. Deze meerprijs is noodzakelijk omdat de melkproductie per koe van bijna 6.150 kg achterblijft bij die op de gangbare bedrijven (8.000 kg). Ook bleek uit een onderzoek van ASG in opdracht van vereniging Natuurweide dat de meerkosten zijn toegenomen. Ecomel verhoogde daarom de toeslag tot 8,2 voor de biologische melk en tot 10,7 euro per 100 kg voor de biologisch dynamische melk. Doordat de bedrijfsvoering extensiever is, zijn de vaste lasten per kg melk hoger dan op de gangbare bedrijven. In 2009 zal het inkomen uit bedrijf naar verwachting met 48.000 euro afnemen en (licht) negatief worden. Het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje komt uit op -1.000 euro. Indien geen rekening wordt gehouden met de afschrijving over het melkquotum is dit +9.000 euro. De besparingen nemen met 41.000 euro af. De besparingen zijn hiermee 4.000 euro minder negatief dan op de gangbare bedrijven.

Tabel 2.4	Resultaten en inkomens van biologische melkveebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008	2009 (r)
Aantal bedrijven	297	300	300
Aantal melkkoeien	64	67	69
Aantal onbetaalde aje	1,34	1,37	1,37
Opbrengsten	245	265	224
Betaalde kosten en afschrijvingen	186	222	228
Inkomen uit bedrijf	60	46	-2
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>45</i>	<i>33</i>	<i>-1</i>
<i>Idem excl. afschrijving melkquotum</i>	<i>45</i>	<i>33</i>	<i>9</i>
Inkomsten buiten bedrijf	15	13	17
<i>Totaal inkomen</i>	<i>75</i>	<i>58</i>	<i>15</i>
Besparingen	19	2	-39
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>84</i>	<i>86</i>	<i>70</i>
Bron: Informatienet.			

2.1.2 Analyseresultaten 2008

Inkomensverschillen tussen bedrijven

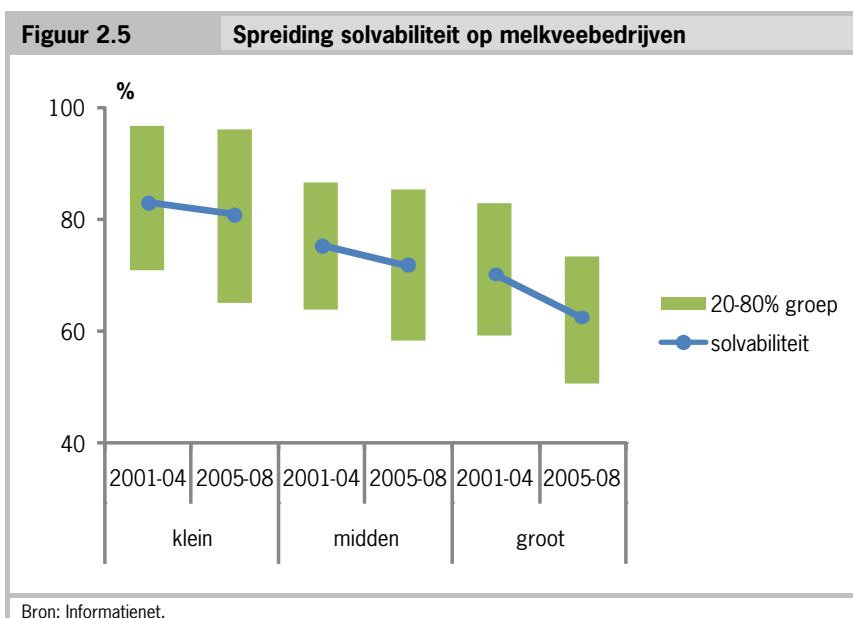
Het inkomen per onbetaalde arbeidskracht is in 2008 gemiddeld 15.000 euro verslechterd ten opzichte van 2007 (figuur 2.4A). Rond het gemiddelde inkomen is er een grote spreiding. Circa 7% van de onbetaalde arbeidskrachten behaalde in 2008 een negatief inkomen, terwijl voor ongeveer 5% van de onbetaalde arbeidskrachten het inkomen hoger was dan 100.000 euro. De gemiddelde verslechtering deed zich niet overal in gelijke mate voor. Bijna een kwart van de arbeidskrachten had nog te maken met een verbetering van het inkomen en ongeveer 1 op de 12 onbetaalde aje met een verbetering van meer dan 10.000 euro (figuur 2.4B).

Balans

De schulden zijn in 2008 gemiddeld met 60.000 euro toegenomen (tabel 2.5). Op de grotere bedrijven zijn de schulden naar verhouding groter dan op de kleine bedrijven en nemen deze schulden ook het meest toe. Dit verklaart de verschillen in solvabiliteit. Uit figuur 2.5 blijkt dat de spreiding in solvabiliteit op de kleinere en middengrote bedrijven groter is geworden. De figuur laat de range zien van de solvabiliteit naar grootteklasse van de 20 en 80% waarneming. Er is

een categorie die weinig schulden heeft en waarin niet zo veel verandert in de loop van de tijd omdat deze geen opvolger hebben, niet of weinig investeren en hun bedrijf op termijn zullen beëindigen (de 80% bovengrens van de staaf bij de kleine en middengroep). De 20% ondergrens is voor alle grootteklassen bij het gemiddelde 2005-2008 lager. Omdat bij de grotere bedrijven over de hele linie de solvabiliteit is gedaald, is het gemiddelde daar ook het sterkst gedaald. De daling wordt veroorzaakt door enerzijds de waardedaling van het melkquotum: hierdoor neemt het eigen vermogen af. Anderzijds worden er veel nieuwe leningen opgenomen om te kunnen groeien.

Tabel 2.5	Balans van melkveebedrijven, per einde boekjaar (x 1.000 euro per bedrijf)			
		2007	2008	
totaal			kleinere bedrijven a)	grotere bedrijven b)
Grond	950	1.020	520	1.880
Gebouwen en glasopstanden	170	200	90	400
Overige materiële vaste activa	310	340	200	590
Immateriële vaste activa c)	600	660	280	1.330
Overige activa	350	350	270	570
<i>Balanstotaal</i>	<i>2.380</i>	<i>2.570</i>	<i>1.360</i>	<i>4.770</i>
Eigen vermogen	1.520	1.630	1.040	2.580
Langlopende leningen	640	700	210	1.700
Ander vreemd vermogen	220	240	110	490
wv. belastinglatentie	180	200	80	400
<i>Solvabiliteit (%)</i>	<i>69,1</i>	<i>68,7</i>	<i>81,8</i>	<i>59,2</i>

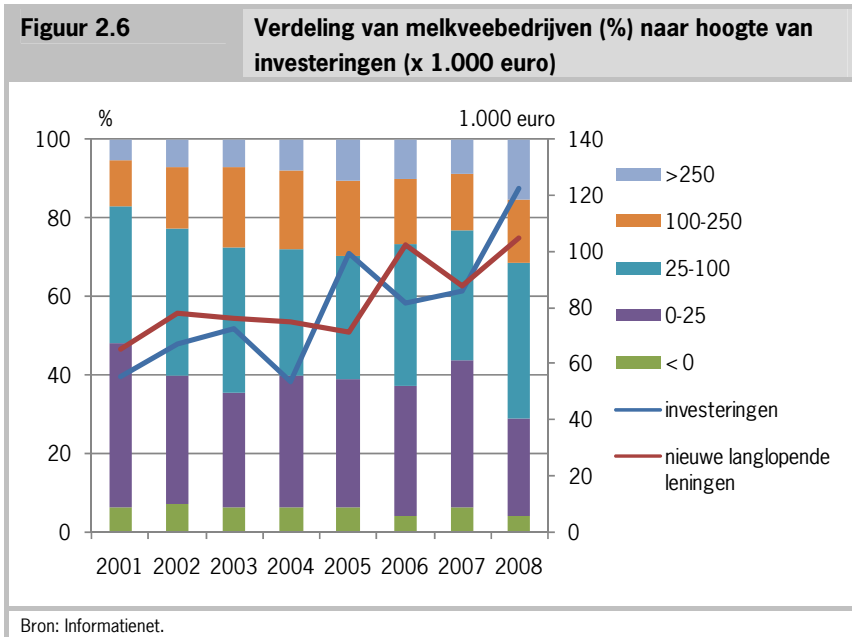
a) Bedrijven <70 nge; b) Bedrijven >150 nge; c) Onder andere productierechten.
Bron: Informatienet.

Investeringen

In 2008 is er veel meer geïnvesteerd op de melkveebedrijven dan in 2007 (figuur 2.6). Het gemiddelde investeringsbedrag is gestegen naar 122.000 euro. Gemiddeld liggen de investeringen sinds 2001 op 80.000 euro per bedrijf maar de trend is stijgend. De investering in quotum is in 2008 met 5.000 euro afgenomen tot 11.000 euro.

Vooraf op de grotere en kleinere bedrijven is veel extra geïnvesteerd (respectievelijk + 46.000 en 160.000). De investeringen in de middengroep van 70 tot 150 nge nemen maar licht toe. In deze middengroep is de omvang van de nieuw aangetrokken leningen in vergelijking met het voorgaande jaar afgenomen. Op de grotere bedrijven is deze sterk toegenomen en is voor een groot deel verantwoordelijk voor de gemiddelde sterke stijging (+20%) van deze nieuwe leningen (figuur 2.6). Er vindt een verschuiving in de investeringen plaats van quotum en grond naar gebouwen en machines. Uit cijfers van het CBS blijkt dat over de eerste acht maanden van 2009 voor 406 mln. euro aan vergunningen is verstrekt voor de bouw van schuren en stallen aan de totale agrarische sector, dit is 13 mln. lager dan in 2008 (-3%). Daar staat tegenover dat er in 2009 meer schuren en stallen zijn gebouwd waarvan de vergunning al eerder was verleend en de uitvoering is begonnen of de bouw is afgerond (respectievelijk +6%

en +29%). Het aantal ontvangen orders is in 2009 met bijna 5% afgenomen. Deze percentages kunnen afwijken voor de melkveehouderijsector.

Vergelijkbare bedrijven vergeleken

Sommige bedrijven presteren beter dan andere. Vaak heeft dit te maken met de bedrijfsomvang, de leeftijd van de ondernemer, het wel of niet aanwezig zijn van een opvolger, de veebezetting en/of opbrengsten uit andere takken. Om veel voor de hand liggende oorzaken uit te sluiten, is naar een vergelijkbare groep melkveebedrijven gezocht. In tabel 2.6 staan de resultaten van deze vergelijking waarbij bovenstaande mogelijke oorzaken van verschillen wordt uitgesloten. Er resteert nog wel een verschil in omvang van 10% maar de verschillen in opbrengsten worden hier in geringe mate door veroorzaakt. De vergelijking laat zien dat het inkomensverschil van ruim 60.000 euro wordt veroorzaakt door een 5% hogere melkproductie per koe, 2% hogere melkprijs, 30% hogere overige niet melkvee opbrengsten, 7% minder betaalde kosten waarvan een 8% lagere betaalde rente. De laatste drie kenmerken zijn per koe. Bijna 330 euro extra opbrengsten per koe en 230 euro minder kosten per koe geeft een verschil van 39.000 euro op bedrijfsniveau. Hogere buitengewone baten en lasten bij de be-

tere bedrijven doen dit verschil met 14.000 euro oplopen. Het verschil van 10% in aantal koeien doet de rest (7.000 euro).

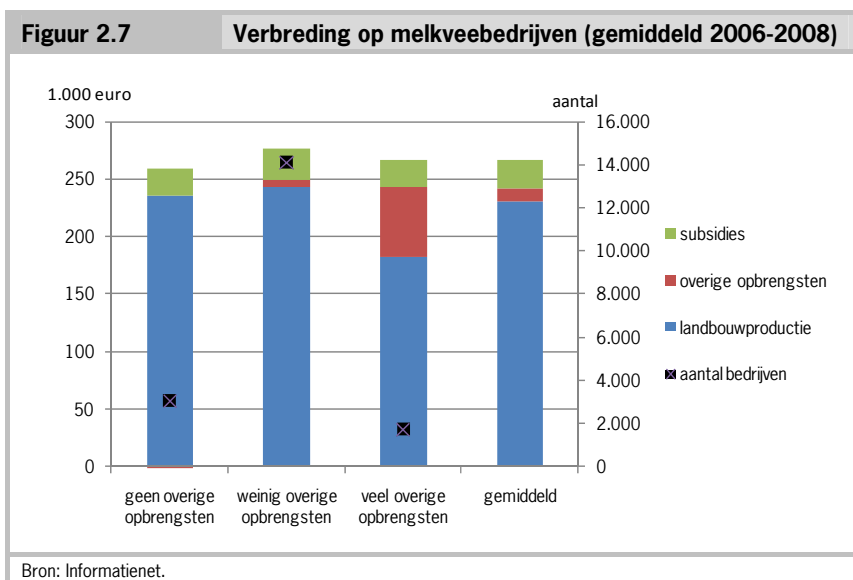
Worden de buitengewone baten en lasten en de opbrengsten uit verbredingsactiviteiten (met name zorgboerderij en verhuur) buiten beschouwing gelaten dan bedraagt het verschil bijna 36.000 euro. Dit verschil mag grotendeels worden toegeschreven aan verschillen in management en ondernemerschap. Dit bedrag is een inkomen dat gemiddeld over de laatste acht jaren door een onbetaalde arbeidskracht wordt verdiend.

Tabel 2.6		Verschillen in kenmerken van vergelijkbare melkveebedrijven (2008)		
	Slechtste 50%	Beste 50%	Vershil (%)	
<i>Resultaten per koe</i>				
Totaal opbrengsten	3.693	4.021	+9	
wv. melk en zuivel	2.859	3.068	+7	
omzet en aanwas	253	222	-12	
overig	540	701	+30	
wv. verbreding	122	263	+116	
Betaalde kosten en afschrijving	3.179	2.949	-7	
wv. betaalde rente	468	433	-8	
Buitengewone baten en lasten	9	191	+++	
Inkomen uit bedrijf	523	1.263	+142	
<i>Per bedrijf</i>				
Inkomen uit bedrijf	36.200	98.200	+171	
Idem exclusief verbreding en buitengewone baten en lasten	27.200	62.900	+131	
Idem per onbetaalde aje	21.900	43.100	+97	
<i>(Technische) bedrijfsresultaten</i>				
Aantal onbetaalde aje	1,24	1,46	+18	
Aantal koeien	69	78	+12	
Kg melk per koe	7.830	8.200	+5	
Fabrieksprijs melk	38,63	39,28	+2	
Solvabiliteit	65	70	+8	
Bron: Informatienet.				

Landbouwopbrengsten, subsidies en overige opbrengsten 2006-2008

De melkveebedrijven zijn niet alleen afhankelijk van de opbrengsten van melk en vee maar ontvangen ook subsidies en opbrengsten uit overige opbrengsten

waaronder verbreding. De meeste melkveebedrijven hebben weinig overige opbrengsten (figuur 2.7). De omvang van deze opbrengsten zijn minder dan 10% van de totale opbrengsten en driekwart van de melkveebedrijven bevindt zich in deze groep. Ruim 1.700 melkveebedrijven over de periode 2006-2008 ontvangen grotere bedragen aan overige opbrengsten. Gemiddeld is dit ruim 60.000 euro per jaar; dit is bijna een kwart van de totale opbrengsten. Deze opbrengsten hebben voor een belangrijk deel betrekking op verhuur van quatum en gebouwen en werk voor derden. Deze bedrijven zijn relatief klein en extensief. Op alle bedrijven zijn de subsidies circa 10% van de totale opbrengsten omdat deze nog sterk gerelateerd zijn aan de melk- en vleesproductie. Ongeveer 16% van de melkveebedrijven heeft geen overige opbrengsten. Dit zijn vooral zeer intensieve bedrijven.

Internationale vergelijking

De Nederlandse melkveehouderij scoort in verhouding tot andere landen in Noordwest-Europa redelijk goed (Rabobank, 2009). De kostprijs is laag; in de EU is deze alleen in het Verenigd Koninkrijk nog iets lager. De bedrijven in Nederland zijn relatief weinig afhankelijk van subsidies en door de geringe omzet en aanwas erg afhankelijk van de melkopbrengsten. Het Nederlandse melkveebedrijf heeft het grootste aandeel vaste kosten (gebouwen, machines, pacht en betaalde rente). De kritieke melkprijs (dit is de melkprijs waarbij aan alle beta-

lingsverplichtingen van zowel bedrijf als privé kan worden voldaan) is in Nederland gemiddeld. In Denemarken en Frankrijk is deze hoger, in Ierland en het Verenigd Koninkrijk ligt deze lager.

Bedrijfsstrategieën bij lage melkprizen

Op de korte termijn worden bij lage melkprizen als eerste de variabele kosten gedrukt. De afgelopen zomer lag de krachtvoergif bij voorbeeld duidelijk lager dan het voorgaande jaar. Daarnaast is er meer geweid om zo ook de kosten te drukken. In feite ligt de focus in eerste instantie vooral op het verlagen van de uitgaven. Dit kan ook betekenen dat een weekend- of vakantiemelker wordt afgezegd of dat minder loonwerk wordt ingeschakeld en dat wordt geprobeerd dit met eigen productiemiddelen uit te voeren. Daarnaast zijn uitgaven verlaagd door vervangingsinvesteringen uit te stellen. De afgelopen zomer ging het terugbrengen van de uitgaven zover dat ook aflossingen aan de bank werden uitgesteld.

De problemen die ontstaan, hebben voor een deel te maken met eerder genomen strategische beslissingen rond aankoop van melkquotum en nieuwbouw van stallen, waarbij met behoorlijk hogere melkprizen is gerekend. Echte nieuwe bedrijfsstrategieën voor (blijvende) lage melkprizen zijn nog niet duidelijk zichtbaar. Wel is te zien dat ondernemers bij uitbreidingsplannen kritischer zijn op de kosten die met de uitbreiding gepaard gaan. Goedkoop en slim groeien (bijvoorbeeld door samenwerking) komt in beeld. Uit eerder verschenen onderzoeksrapporten en notities (Doornewaard, 2008 en De Haan, 2007) blijkt dat melkveehouders geneigd zijn bij lage melkprizen het jongvee zelf weer te gaan opfokken. Er moet dan wel voldoende arbeid en stalruimte beschikbaar zijn. Een deel van ondernemers probeert anticyclisch te investeren en juist nu uit te breiden, als de kasstroom en de financiering dat toelaten. Dit onder het motto:

'Goedkoop uitbreiden in tijden van laagconjunctuur en oogsten als de markt in euforie verkeert.'

Bij investeringen in groei wordt het beperken van de kosten van die groei dus steeds belangrijker. De afgelopen jaren waren de uitgaven die gepaard gingen met groei vaak dusdanig hoog dat het rendement van die groei zeer laag is. Bij echt snelle groeiers is dan ook vaak zichtbaar dat er veel sneller wordt afgeschreven dan afgelost en op termijn kan dat tot problemen leiden; het productiemiddel is 'verbruikt' en aan vervanging toe, maar is nog niet afbetaald. Kortom: op lange termijn is vooral de toekomststrategie belangrijk en het daar aan vasthouden, waarbij veel meer gelet zal moeten worden op het rendement

van investeringen. De bedrijven met de beste technische resultaten (hoogste saldo) kunnen het meest betalen voor groei omdat zij het hoogste rendement halen uit die groei.

2.2 Vleesveehouderij

Structuur

Het aantal bedrijven met vleesvee (exclusief vleeskalveren op melkbasis) is vanaf 2000 met bijna een kwart afgenomen (tabel 2.7). Het aantal bedrijven met stieren liep iets sterker terug. Het totaal aantal vleesrunderen is met een kwart gedaald, zodat het gemiddelde aantal vleesrunderen per bedrijf tussen 2000 en 2008 nauwelijks is veranderd. Wel is de samenstelling veranderd.

Het aantal stieren nam sterker af (-40%) terwijl het aantal stuks overig vrouwelijk vleesvee is gestegen (+3%). De bedrijven met vleesrundvee hebben veelal een gemengd karakter. Naast vleesrunderen wordt op een aantal ervan ook melkvee, varkens en/of pluimvee gehouden. Ook komt vleesrundvee voor in combinatie met akkerbouw.

Tabel 2.7	Ontwikkeling aantal vleesrunderen naar soort en aantal bedrijven (x 1.000)				
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met vleesvee	18,9	16,0	14,6	14,5	-0,4
ww. met stieren	9,7	8,1	7,1	6,9	-1,7
met zoogkoeien en overig weidevee	14,2	13,2	12,5	12,3	-1,1
met overig vrouwelijk vleesvee	8,9	8,4	7,6	7,5	-1,4
Aantal stuks vleesvee	448	383	347	338	-2,5
ww. stieren	182	129	115	109	-5,0
zoogkoeien en overig weidevee	163	152	127	123	-2,9
overig vrouwelijk vleesvee	103	102	105	106	+0,7
<i>Dieren per bedrijf op bedrijven met betreffende diersoort</i>					
Totaal	23,7	23,9	23,8	23,3	+0,7
ww. stieren	18,8	15,9	16,3	15,8	-3,4
zoogkoeien en overig weidevee	11,5	11,5	10,2	10,0	-1,8
overig vrouwelijk vleesvee	11,6	12,2	13,9	14,2	+2,1
Bron: CBS-Landbouwstelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.					

Opbrengsten, kosten en inkomen

Deze paragraaf gaat in op het bedrijfsresultaat van bedrijven die overwegend vleesrunderen houden maar geen gespecialiseerd vleeskalverenbedrijf zijn. Dit type wordt in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk behandeld. Een aanvullende voorwaarde die dit jaar wordt gehanteerd, is dat er geen melkkoeien aanwezig zijn op deze bedrijven. Vleesrunderen worden veelal op bedrijven met andere takken gehouden. Dit blijkt ook uit tabel B6.1: de omzet en aanwas maakt maar een beperkt deel (circa 25%) uit van de totale opbrengsten. Deze bestaan met name uit akkerbouwopbrengsten en overige opbrengsten (onder andere verbredingsactiviteiten). In 2009 is de prijs van de verkochte stieren en zoogkoeien/vrouwelijk weidevee onveranderd (tabel 2.8). De totale uitvoer van levende runderen is over de eerste acht maanden van 2009 fors toegenomen na een afname in 2008 vanwege de vervoersbeperkingen door blauwtong. De invoer is in 2009 met 15% gedaald na een forse stijging in 2008. Zowel de ex- als import van vlees is over de eerste acht maanden van 2009 toegenomen. Door lagere prijzen is de totale waarde hiervan respectievelijk afgenomen en gelijk gebleven. Meer dan de helft van het rundvlees gaat naar Duitsland en Frankrijk. Het aantal slachtingen van volwassen runderen is tot begin november 2009 met ruim 17% toegenomen.

Tabel 2.8	Ontwikkeling van prijzen in de vleesveehouderij, gemiddeld per bedrijf per jaar			
	2007	2008	2009 (r)	Mutatie (%)
<i>Prijzen</i>				
Vee <1 jaar	620	670	870	29,9
Mannelijk vee 1-2 jaar	1.260	1.490	1.490	0,0
Overige koeien	1.320	1.350	1.350	0,0
<i>Aantal verkochte dieren per bedrijf</i>				
Vee <1 jaar	3	3	3	
Mannelijk vee 1-2 jaar	19	15	15	
Overige koeien	14	13	13	
Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.				

De totale omzet uit de rundveehouderij (verkopten minus aankopen) van de groep bedrijven met overwegend vleesvee komt uit op 32.000 euro en neemt iets toe door goedkoper ingekocht vee want de prijzen van het verkochte vleesvee zijn grotendeels onveranderd. De opbrengsten uit de akkerbouw nemen 10% af. De totale opbrengsten nemen licht af en komen uit op 131.000 euro.

De krachtvoerprijzen zijn in 2009 gedaald (-17%). Het ruwvoer is van goede kwaliteit maar met minder structuur. Door het gunstige groeiseizoen is er genoeg ruwvoer. De totale voerkosten dalen met bijna 3.000 euro. Naast een kleine stijging van andere kosten zullen naar verwachting de betaalde kosten per saldo met 1.000 euro afnemen.

Voorgaande ontwikkelingen van de opbrengsten en kosten, resulteren uiteindelijk in een ongewijzigd inkomen van 1.000 euro (tabel 2.9).

Tabel 2.9	Resultaten en inkomens van vleesveebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008	2009 (r)
Aantal bedrijven	4.542	4.945	4.945
Aantal onbetaalde aje	1,10	1,06	1,06
Opbrengsten	122	132	131
Betaalde kosten en afschrijvingen	118	131	130
Inkomen uit bedrijf	1	1	1
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>1</i>	<i>1</i>	<i>1</i>
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>64</i>	<i>68</i>	<i>67</i>
Bron: Informatienet.			

2.3 Schapenhouderij

De bedrijven met schapen hebben vaak een gemengd karakter. De schapenhouderij maakt dan maar een klein deel uit van het totale bedrijf. Om die reden wordt de weergave van de resultaten beperkt tot de opbrengsten, toegerekende kosten en het saldo per gemiddeld aanwezige ooi. De voerkosten betreffen uitsluitend de betaalde kosten. Het gras of hooi van eigen bedrijf wordt niet gewaardeerd, terwijl het meeste opgenomen voer wel uit deze eigen producten bestaat. De bedrijfsresultaten worden besproken aan de hand van bedrijven met meer dan 25 ooiën. De resultaten voor 2008 zijn berekend aan de hand van externe prijs- en volumeontwikkelingen. Door de invoering van de toeslagrechten is de ooi-premie uit de opbrengsten en hiermee ook uit de saldoberekening gehaald.

Structuur

Het aantal bedrijven met ooiën blijft teruglopen. In 2000 waren er volgens de CBS-Landbouwtelling ruim 17.000 bedrijven met schapen in Nederland (tabel

2.10). In 2009 waren dit er nog 12.700. Dit is ruim 5% minder dan in 2008. Deze daling is groter door de relatief hoge kosten van de I&R-regeling voor kleine schapenhouders. Ook stoppen er veel bedrijven door de nadelige effecten van blauwtong. Over een langere periode is de gemiddelde afname circa 3,5% per jaar. Van de bedrijven met ooien heeft 57% minder dan 25 ooien per bedrijf. De 5.430 bedrijven in 2009 met meer dan 25 ooien hebben gezamenlijk 85% van de ooien. Het aantal ooien per bedrijf is in 2009 door de blauwtongziekte afgenomen, echter niet op de bedrijven met meer dan 25 ooien: daar stopten meer bedrijven dan in de gehele groep.

Tabel 2.10		Ontwikkeling aantal schapen en aantal bedrijven met ooien				
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)	
<i>Alle bedrijven</i>						
Bedrijven met schapen	17.350	13.880	13.460	12.760	-5,2	
Bedrijven met ooien	17.270	13.710	13.410	12.710	-5,2	
Aantal schapen, inclusief ooien a)	1.308	1.363	1.213	1.117	-7,9	
Aantal ooien a)	681	648	583	538	-7,7	
Ooien per bedrijf	40	47	44	42	-2,6	
<i>Bedrijven met meer dan 25 ooien</i>						
Bedrijven met meer dan 25 ooien	7.500	6.550	5.960	5.430	-8,8	
Aantal schapen, inclusief ooien a)	1.070	1.146	1.032	938	-9,1	
Aantal ooien op deze bedrijven a)	570	568	499	457	-8,5	
Ooien per bedrijf	76	87	84	84	0,4	
a) x 1.000.						
Bron: CBS-Landbouw telling, gegevens 2009 zijn voorlopig.						

Opbrengsten, toegerekende kosten en saldo

In 2008 was het saldo hoger door aantrekkende prijzen van de lammeren (tabel 2.11). Op de 38 groep bedrijven met meer dan 25 ooien uit het Informatienet van het LEI zijn minder ooien verkocht dan in 2007 en meer aangekocht.

Door de kleinere Nederlandse schapenstapel is de export van schapen (inclusief geiten) in 2009 tot en met augustus circa 10% lager dan in 2008. Het aantal slachtingen is tot en met augustus 2009 12% lager dan in 2008. Toen waren er extra slachtingen in Nederland omdat de dieren vanwege de blauwtong niet levend geëxporteerd mochten worden.

In 2009 zijn de slachtschapen duurder maar de slachtlammeren goedkoper. Per saldo blijven de opbrengsten onveranderd. De kosten van voer nemen na een aantal jaren te zijn gestegen met 15% af. De totale toegerekende kosten

per ooi dalen met 5 euro. Hierdoor stijgt het saldo per ooi in 2009 naar 66 euro. In 2010 zullen de kosten verder toenemen door de elektronische I&R. Indien alle bedrijven met meer dan 100 ooiën alle bestaande oormerken omnummeren, stijgen de kosten eenmalig met 3 à 4 euro per ooi. Doordat de nieuwe oormerken duurder zijn dan de bestaande zijn de jaarlijkse kosten hiervan na 2010 2 à 3 euro hoger.

Tabel 2.11		Ontwikkeling van prijzen, hoeveelheden en saldo in de schapenhouderij (inclusief btw)			
	2007	2008	2009 (r)	Mutatie (%)	
<i>Prijzen</i>					
Ooiën, uitstoot (per stuk)	72	72	82	13	
Overige schapen (per stuk)	73	80	78	-2	
Krachtvoer (per 100 kg)	23,95	28,65	24,70	-14	
<i>Saldo per ooi</i>					
Opbrengsten	97	103	103	0	
Voerkosten	16	19	16	-15	
Overige toegerekende kosten	24	23	21	-7	
Saldo	57	62	66	7	

Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.

2.4 Vleeskalverenhouderij

Nederland is een belangrijke producent van kalfsvlees, zowel van blank als van rosésvlees. Meer dan 90% van de kalfsvleesproductie wordt uitgevoerd. Italië, Frankrijk en Duitsland importeren samen meer dan 80% van de Nederlandse export.

Structuur

In 2009 daalde het aantal vleeskalveren iets, tot 894.000 stuks, terwijl het aantal bedrijven met bijna 9% is afgenomen tot 2.050 (tabel 2.12). Vorig jaar was de daling van het aantal bedrijven veel groter, dat gold in het bijzonder voor bedrijven met heel weinig vleeskalveren (<5 per bedrijf). Dat was vooral het gevolg van de verplichte certificering van bedrijven met vleeskalveren voor de IKB-regeling vanaf 1 januari 2008. Voor die certificering hadden zich ruim 2.000 bedrijven opgegeven. Dat aantal zien we nu terug in de Landbouwtelling van 2009. Het aantal vleeskalveren op gespecialiseerde bedrijven is eveneens afgenomen

(-6.000 stuks). Ook het aantal gespecialiseerde bedrijven is 5% lager dan in 2008. Hierdoor is het productieaandeel van die bedrijven gestabiliseerd op 83%. Dat is niet zoveel hoger dan in 2000, want toen werd 78% van de vleeskalveren al gehouden op gespecialiseerde bedrijven. Wel zet de schaalvergroting ook in deze sector door. Nu heeft het gemiddeld bedrijf 628 vleeskalveren, terwijl dat negen jaar geleden 467 kalveren per bedrijf was. De middelgrote bedrijven (75-150 nge) zijn vrij dominant in de kalverensector, want die hebben gezamenlijk bijna de helft van de vleeskalverenstapel.

Circa 70% van de vleeskalveren wordt gehouden voor de productie van witvlees en circa 270.000 kalveren zijn bestemd voor de rosévleesproductie. Dat is een kleine vermindering vergeleken met 2008. In de afgelopen jaren werden jaarlijks ongeveer 1,4 mln. vleeskalveren geslacht, waarvan circa 1 mln. witvleeskalveren. Gezien het aantal geregistreerde vleeskalveren in de Landbouwtelling, zal in 2009 het aantal premiewaardige vleeskalveren opnieuw hoger worden dan 1 mln. stuks. Daarvoor komen dit jaar meer rosékalveren voor in aanmerking als ze voor de leeftijd van 8 maanden worden geslacht. Gegeven het financiële plafond van 40,3 mln. euro, wordt het premiebedrag per kalf in 2009 lager geraamd (2008: 37,46 euro). Evenals voorgaand jaar wordt een modulatiekorting toegepast.

Tabel 2.12 Ontwikkeling aantal bedrijven met vleeskalveren en aantal vleeskalveren					
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met vleeskalveren	2.890	3.330	2.250	2.050	-8,7
Aantal vleeskalverenbedrijven	1.280	1.130	1.240	1.180	-5,1
Vleeskalveren op vleeskalverenbedrijven (x 1.000)	599	653	745	739	-0,8
Gemiddeld aantal per bedrijf	467	576	601	628	+4,5
Totaal vleeskalveren (x 1.000)	783	829	899	894	-0,5
ww. wit	637	625	627	625	-0,3
rosé	146	204	272	269	-1,0

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.

De basispremie voor rosévleeskalveren, die na 8 maanden worden geslacht, is 80 euro per premiewaardig dier, evenals voor volwassen runderen. De markt voor rosévlees ziet er duidelijk anders uit dan voor witvlees. De prijzen van rosévlees reageren sterker op de prijsontwikkeling van rundvlees, temeer sinds in

2008 de kalfsvleesdefinitie is aangepast. Op jaarbasis zijn de prijzen van rosé-vlees 2% lager dan in 2008 (tabel 2.13).

Markt en prijzen

Verreweg het grootste deel van het witvleeskalveren wordt in Nederland op contractbasis geproduceerd. De kalverenhouders ontvangen op basis van afgesloten contracten een vergoeding voor de geleverde arbeid, gebouwen en overige kosten. De contractgever levert de nuchtere kalveren en het voer aan de kalverenhouders en bepaalt het tijdstip van afleveren van de slachtrijpe kalveren. De verdere verwerking en vermarkting wordt verzorgd door de contractgevers c.q. integraties.

De opbrengstprijzen van witvleeskalveren worden in 2009 iets hoger geraamd (+2%) dan in 2008. In eerste vijf maanden van 2009 lagen de prijzen flink lager dan het (hoge) niveau van 2008, maar daarna trokken de prijzen flink aan, tot ruim 4 euro per kg (tabel 2.13).

Tabel 2.13	Ontwikkeling van prijzen in de vleeskalverenhouderij (inclusief btw)			
	2007	2008	2009 (r)	Mutatie (%)
Nuchtere kalveren a)	109	91	123	+35
Vleeskalveren wit b)	4,95	4,15	4,25	+2
Vleeskalveren rosé c)	2,70	2,85	2,80	-2
Melkpoeder (index 2000=100)	129	101	91	-10

a) Stierkalveren per stuk, 1e kwaliteit, van Nederlandse afkomst; b) Euro per kg geslacht gewicht, 2e kwaliteit; c) Euro per kg levend gewicht.
Bron: LEI, Prijs-Informatie-Desk.

Een tegenvaller was dat de prijzen van nuchtere kalveren (nuka's) in dezelfde periode ook flink stegen. Op jaarbasis was die stijging 35%. Zelfs in de zomer waren de nuka's duur. Dat is erg ongebruikelijk, want meestal is het aanbod in de zomerperiode groter dan in de rest van het jaar. Kennelijk heeft de gunstige prijsontwikkeling van vleeskalveren ook geleid tot een grotere vraag naar nuka's. Ook de daling van de prijzen voor kunstmelkpoeder zorgt voor lagere kosten en betere rentabiliteit van de hele integratieketen.

Resultaat en inkomen

Omdat in Nederland de meeste witvleeskalveren op contractbasis worden gehouden, is de ontwikkeling van de contractvergoedingen sterk bepalend voor de opbrengsten per kalverplaats. De gemiddelde contractvergoeding zullen in

2009 ongeveer op hetzelfde niveau liggen als in 2008. Voor nieuw afgesloten contracten werden in de afgelopen tijd wel hogere vergoedingen opgenomen, met de afspraak dat de premie (lees bedrijfstoeslag vanaf 2010) moet worden afgedragen of verrekend met de integrator. Voor de bedrijfsresultaten van 2009 wordt vanwege de vertraagde doorwerking, gerekend met een ongewijzigde contractvergoeding per kalverplaats.

De gepresenteerde bedrijfsresultaten en inkomens van de gespecialiseerde vleeskalverenbedrijven gelden alleen voor bedrijven die vleeskalveren op contract houden (tabel 2.14). Bedrijven die kalveren voor eigen rekening houden zijn dus niet opgenomen in genoemde cijfers.

Tabel 2.14	Resultaten en inkomens van vleeskalverenbedrijven met contractproductie, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008 (v)	2009 (r)
Aantal bedrijven	983	1.046	1.110
Aantal vleeskalveren	679	740	740
Aantal onbetaalde aje	1,2	1,3	1,3
Opbrengsten	157	176	177
Betaalde kosten en afschrijvingen	118	129	129
Inkomen uit bedrijf	40	47	48
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	32	36	37
Opbrengst per 100 € kosten	84	86	86
Bron: Informatienet.			

De opbrengsten-kostenverhouding wordt net als in 2008 geraamd op 86%. De opbrengsten per bedrijf zullen iets toenemen bij gelijkblijvende kosten. In de totale opbrengsten zijn ook de ontvangen slachtpremies opgenomen. Die slachtpremies worden ontvangen door de kalverenhouders (producenten), maar daarna direct verrekend door contractgevers via de uitbetaalde brutocontractvergoedingen. Aan de kostenkant zijn voor de kalverenhouders slechts enkele posten van belang, omdat de nuchtere kalveren en het voer worden betaald door de contractgevers. De kosten voor huisvesting en energie worden iets hoger geraamd, maar de afzetkosten voor kalverenlager lager. De totale kosten blijven uiteindelijk gelijk. Het inkomen uit het bedrijf neemt wel iets toe tot 48.000 euro per bedrijf. Vooral door de efficiënte integratiestructuur en het stelsel van contractvergoedingen zijn de inkomensschommelingen in de vleeskalveren-sector relatief klein.

3 Intensieve veehouderij

Kernpunten

Lage inkomens meeste varkensbedrijven.

Beter resultaat fokvarkensbedrijven.

Slechter resultaat vleesvarkens - en gesloten varkensbedrijven.

Flink herstel van inkomens leghennenhouders.

Licht stijgend inkomen voor vleeskuikenhouders.

Besparingen in 2009 alleen bij leghennenhouders.

Grote inkomensverschillen tussen bedrijven.

Lagere voerkosten gunstig voor kostprijzen varkens en pluimvee.

3.1 Varkensbedrijven

3.1.1 Actuele ontwikkelingen 2009

Structuur

De daling van het aantal bedrijven met varkens zet door (tabel 3.1). In 2009 zijn er nog circa 7.600 bedrijven over; dat is bijna 700 bedrijven (8%) minder dan in 2008. Net als voorgaande jaren daalde ook in 2009 het aantal bedrijven met een (kleine) neventak varkenshouderij het sterkst. Het aantal gespecialiseerde varkensbedrijven nam ruim 4% af tot 3.890 in 2009. Dit jaar komt de vermindering voor rekening van alle drie groepen varkensbedrijven. In voorgaande jaren daalde vooral het aantal fokvarkensbedrijven. Schaalvergroting is in de zeugenhouderij het sterkst zichtbaar en levert daar ook de meeste efficiencyvoordelen op.

Het totaal aantal varkens is in 2009 iets gestegen naar 12,2 mln. stuks. Voor het eerst hebben de grootste bedrijven (>150 nge) meer dan helft van het aantal varkens, onderverdeeld naar 60% van de zeugen en 50% van de vleesvarkens. In 2009 wordt 80% van alle varkens gehouden op de gespecialiseerde varkensbedrijven, tegen 71% van de varkens in 2000. Doordat in de afgelopen jaren de varkensstapel op peil is gebleven en veel kleine bedrijven zijn gestopt, zijn de overgebleven bedrijven gemiddeld groter en gespecialiseerder geworden. Bijna 60% van de zeugen wordt gehouden op gespecialiseerde fokvarkensbedrijven. Daarentegen is slechts 41% van het aantal vleesvarkens te vinden op gespecialiseerde vleesvarkensbedrijven. De gesloten varkensbedrijven houden

bijna 30% van de varkensstapel. De gemiddelde bedrijfsomvang is sterk toegenomen door de daling van het aantal bedrijven. In 2009 heeft het fokvarkensbedrijf gemiddeld 460 zeugen tegenover 275 zeugen in 2000. Het aantal dieren op de gespecialiseerde vleesvarkensbedrijven is sinds 2000 met 500 stuks toegenomen tot 1.400 vleesvarkens in 2009. Opmerkelijk is wel dat het aantal vleesvarkens op het gesloten varkensbedrijf sneller is gestegen dan op de vleesvarkensbedrijven; van gemiddeld 1.060 in 2000 naar bijna 1.800 vleesvarkens per bedrijf in 2009. De gesloten varkensbedrijven houden daarnaast ook gemiddeld 307 zeugen voor de eigen biggenproductie. Deze groep bedrijven heeft door de combinatie van zeugen en vleesvarkens een grote omvang. Bijna de helft van gesloten varkensbedrijven is groter dan 150 nge, vergeleken met slechts 11% van de vleesvarkensbedrijven. Die 191 grote vleesvarkensbedrijven hebben gemiddeld wel bijna 5.000 vleesvarkens per bedrijf. Ruim 30% van de fokvarkensbedrijven is groter dan 150 nge en heeft gemiddeld 870 zeugen per bedrijf, bijna tweemaal de gemiddelde bedrijfsgrootte.

Tabel 3.1		Ontwikkeling aantal varkensbedrijven en aantal varkens (x 1.000 stuks)				
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)	
Aantal bedrijven met varkens	14.520	9.690	8.250	7.570	-8,3	
Aantal varkensbedrijven, wv.	6.060	4.290	4.060	3.890	-4,2	
- op fokvarkensbedrijven	2.090	1.510	1.300	1.230	-5,3	
- op vleesvarkensbedrijven	2.420	1.680	1.770	1.720	-3,1	
- op gesloten varkensbedrijven	1.550	1.100	980	940	-4,7	
Aantal varkens (inclusief biggen)	13.118	11.312	12.026	12.187	+1,3	
Aantal zeugen, wv.	1.129	946	978	985	+0,8	
- op fokvarkensbedrijven (%)	51	54	56	58		
- op gesloten varkensbedrijven (%)	28	27	28	29		
Aantal vleesvarkens, wv.	6.505	5.504	5.839	5.872	+0,6	
- op vleesvarkensbedrijven (%)	33	35	40	41		
- op gesloten varkensbedrijven (%)	25	26	27	29		

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.

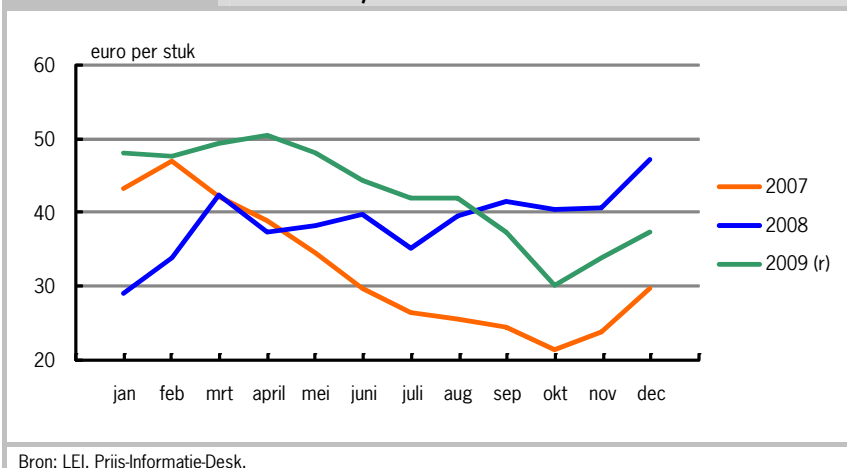
Markt en prijzen

De marktprijzen voor biggen zijn in 2009 beter geworden, maar dat geldt zeker niet voor varkensvlees. De vleesvarkenshouders zaten in de tang van hogere aankooprijzen voor biggen en lagere verkoopprijzen voor hun geproduceerde vleesvarkens. Aanvankelijk ontwikkelden de varkensprijzen zich nog gunstig,

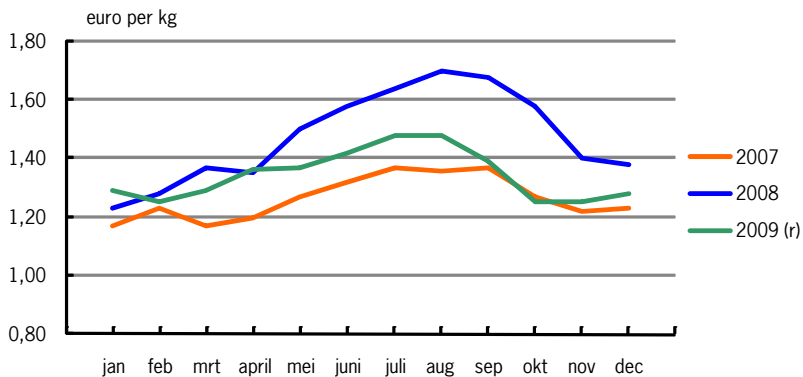
maar vanaf mei stelde het prijsverloop iets teleur (figuur 3.2). Door het grotere aanbod op de EU-markt waren verdere prijsstijgingen moeilijk te realiseren. Vanaf het begin van het vierde kwartaal kwamen de opbrengstprijzen in een dalende trend terecht. Het seizoenspatroon van de vleesvarkensprijzen was gedurende het jaar wel redelijk vergelijkbaar met andere jaren, zij het op een lager niveau. Tegen de verwachting in lijkt de top van de varkenscyclus (globaal tussen 5 tot 7 jaar) alweer achter de rug. De actuele economische recessie tempert ook de hoop op een spoedig herstel van markt. De consument houdt de hand op de knip en zoekt goedkopere alternatieve vleessoorten. Voor Nederland zijn vooral de exportmarkten van groot belang. Het prijsniveau van de biggen was begin dit jaar goed te noemen, maar in de loop van het jaar moesten de biggenprijzen steeds meer terrein prijsgeven (figuur 3.1). In september doken de biggenprijzen voor het eerst onder het niveau van vorig jaar. In oktober waren de biggen zelfs niet meer waard dan 30 euro, maar dat herstelde daarna iets. Op jaarbasis zijn de biggen per saldo circa 8% duurder dan in 2008. Het aanbod van slachtvarkens in de EU-27 zal in 2009 naar verwachting met 1,5% à 2% dalen ten opzichte van 2008. Ook in Nederland zal het aantal slachtingen afnemen, maar dat is vooral het gevolg van een stijging van het aantal geëxporteerde slachtvarkens.

Figuur 3.1

Ontwikkeling van de biggenprijs (euro per stuk, inclusief btw)

Figuur 3.2 **Ontwikkeling van de prijs van vleesvarkens (per kg geslacht gewicht, inclusief btw)**

Bron: LEI, Prijs-Informatie-Desk.

Opbrengsten en kosten zeugenhouderij

Het saldo van de zeugenhouderij is in 2009 verder verbeterd dankzij lagere voerprijzen en hogere biggenprijzen (tabel 3.2). De biggenprijs wordt voor 2009 ruim 8% hoger geraamd en bereikt een niveau van 46 euro per stuk. Op jaarbasis worden de opbrengsten iets getemperd door de lagere waardering van biggen op de eindbalans vergeleken met vorig jaar. Die waardevermindering is nog niet gerealiseerd, maar wel onderdeel van de omzet en aanwas in 2009. De verkochte slachtzeugen zijn in 2009 iets duurder geworden, maar daar staat tegenover dat de aankooprijzen van opfokzeugen zijn gestegen. Aan de kostenkant valt vooral de daling van de voerkosten op. Op jaarbasis worden de voerprijzen in 2009 gemiddeld 18% lager geraamd dan in 2008. Zowel de prijzen van zeugenvoer als van biggenvoer dalen in 2009 ruim 5 euro per 100 kg. Dankzij de gunstige oogst van 2008 zijn vanaf vorig jaar augustus de graanprijzen flink gedaald. De prijsdaling zette in het lopende jaar door en resulteerde met enige vertraging in lagere mengvoerprijzen. Daardoor daalden de voerkosten in 2009 met ruim 100 euro per zeug per jaar. De overige toegerekende kosten veranderden per saldo weinig. Wel is energie in 2009 iets goedkoper geworden. De biggenproductie per zeug wordt iets hoger geraamd, nadat in 2008 het aantal grootgebrachte biggen al met 1,4 big per zeug is gestegen. Het saldo is dankzij de gunstige ontwikkelingen gestegen met 140 euro per zeug per jaar, waardoor het geraamde inkomen per bedrijf voor het eerst sinds 2006 weer positief wordt.

Tabel 3.2	Resultaten van bedrijven met zeugen (bedragen in euro inclusief btw)		
	2007	2008 (v)	2009 (r)
<i>Omzet en aanwas per zeug per jaar</i>	870	1.165	1.190
ww. verkoop biggen	886	1.095	1.209
verkoop overige dieren	75	91	92
aankoop dieren	76	84	89
waardeverandering veestapel	-15	62	-22
<i>Toegerekende kosten per zeug per jaar</i>	718	835	721
ww. voer	539	651	534
gezondheidszorg	65	68	69
energie	64	65	63
Kl, dekgelden, fokvereniging	28	27	28
<i>Saldo per zeug per jaar</i>	153	330	470
Aantal grootgebrachte biggen/zeug/jaar	24,9	26,3	26,5
Gewicht per big (kg)	24,9	24,3	24,3
Opbrengstprijis (euro/big)	36,10	42,30	45,80
Prijis biggenvoer (euro/100 kg)	32,90	37,80	32,20
Prijis zeugenvoer (euro/100 kg)	22,80	27,80	22,40
Bron: Informatienet.			

Opbrengsten en kosten vleesvarkenshouderij

Na een kortstondige opleving in 2008, is het saldo van de vleesvarkenshouderij in 2009 opnieuw weggezakt, ondanks de lagere voerkosten (tabel 3.3). De combinatie van 8% hogere aankooprijzen voor biggen en 9% lagere varkensprijzen pakt erg negatief uit voor het saldo en inkomen van de vleesvarkenshouders. Op jaarbasis worden de opbrengstprijzen 9% lager geraamd dan in 2008. Naast lagere verkoopbedragen, is ook de 5% lagere waardering van de aanwezige vleesvarkens op de eindbalans debet aan de lagere opbrengsten op jaarbasis. Die lagere actuele waarde is weliswaar nog niet gerealiseerd, maar wel onderdeel van de resultatenrekening. Een tegenvaller is ook de 8% hogere biggenprijis, dat het saldo drukt met 11 euro per vleesvarken per jaar. Wel positief is dat de voerkosten op jaarbasis met 41 euro per vleesvarken per jaar zijn gedaald dankzij 20% lagere voerprijzen. Daardoor is de stijging van vorig jaar geheel teniet gedaan. Als gevolg van het één en ander daalt het saldo van vleesvarkens in 2009 naar verwachting met 28 euro naar 50 euro per dier per jaar. Overigens zijn belangrijke kostenposten zoals van mestafzet, huisvesting en algemene kosten niet in het saldo opgenomen, maar deze tellen wel mee voor het

inkomen per bedrijf. Het contrast met de zeugenhouderij is dit jaar erg groot, want de vleesvarkenshouders zien hun saldo en inkomen in 2009 flink onderuit gaan (bijlage 8), terwijl de inkomenssituatie van zeugenhouders duidelijk is verbeterd.

Tabel 3.3		Resultaten van bedrijven met vleesvarkens (bedragen in euro inclusief btw)		
	2007	2008 (v)	2009 (r)	
<i>Omzet en aanwas/vleesvarken/jaar</i>	222	292	224	
ww. verkoop vleesvarkens	338	408	373	
aankoop biggen	113	135	146	
waardeverandering veestapel	-3	18	-4	
<i>Toegerekende kosten/vleesvarken/jaar</i>	177	214	174	
ww. voer	163	200	159	
gezondheidszorg	4	4	4	
energie	6	6	6	
<i>Saldo per vleesvarken per jaar</i>	46	78	50	
Opbrengstprijis (euro/kg geslacht gewicht)	1,26	1,46	1,33	
Voerprijs (euro/100 kg)	21,40	26,20	20,90	
Kg voer per kg groei	2,79	2,77	2,76	
Groei per dier per dag (gram)	750	753	755	
Bron: Informatienet.				

Resultaat en inkomen

Tot de groep varkensbedrijven behoren bedrijven die ten minste twee derde van de productie (gemeten in nge) in de varkenshouderij hebben. Hierna worden vooral de resultaten van totale groep gespecialiseerde varkensbedrijven beschreven, maar er wordt ook ingegaan op de afzonderlijke resultaten van de fokvarkensbedrijven, vleesvarkensbedrijven en gesloten varkensbedrijven. Zie voor een specificatie de bijlagen 7, 8 en 9.

De kostendekking van de gespecialiseerde varkensbedrijven is in 2009 iets lager geworden, na het lichte herstel in voorgaand jaar (tabel 3.4). De totale opbrengsten (grotendeels omzet en aanwas varkens) zijn gemiddeld met 10% gedaald, als gevolg van lagere vleesvarkensprijzen. De kosten (vooral voer en mestafzet) zijn ook met 10% afgenomen, waardoor het inkomen licht is gedaald naar 12.000 euro per bedrijf. Alleen het inkomen van de fokvarkensbedrijven is duidelijk gestegen naar 67.000 euro; dat is 55.000 euro hoger dan in 2008 (bijlage 7). Bij de gesloten- en vleesvarkensbedrijven ligt de situatie ongunstiger,

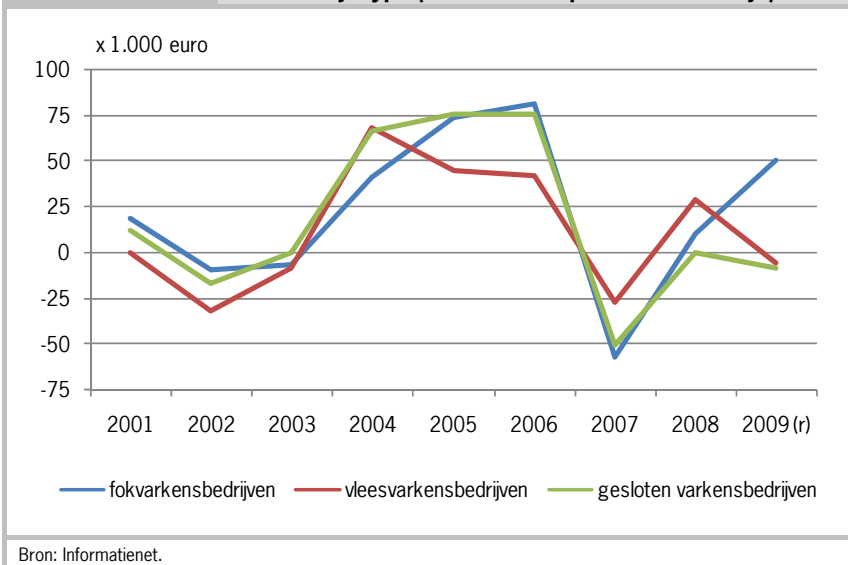
want daar daalt het inkomen tot onder het nulpunt. De teruggang is bij de vleesvarkensbedrijven het grootst in 2009. De lagere voerkosten waren bij lange na niet voldoende om de duurdere biggen en de lagere vleesvarkensprijzen te compenseren. Omdat de gesloten varkensbedrijven de biggen op het eigen bedrijf produceren, is het inkomen van die groep iets minder hard gedaald naar 13.000 euro negatief (bijlage 9).

Na bijtelling van het inkomen van buiten bedrijf wordt het totaal inkomen geraamd op 34.000 euro per bedrijf, evenals in 2008. Daarvan moeten de bedrijven nog belastingen en gezinsbestedingen betalen, waardoor de ontsparingen worden geraamd op circa 21.000 euro per bedrijf. Dat is bijna even slecht als in 2008, waardoor de meeste varkensbedrijven voor het derde achtereenvolgende jaar zullen interen op het eigen vermogen. Bedrijven zullen meer vreemd vermogen aantrekken, waardoor de financieringslasten hoger worden. In de afgelopen jaren is de gemiddelde solvabiliteit al gedaald van 60% in 2006 naar 55% in 2008.

Bij genoemde cijfers over bedrijfsresultaten en inkomens gaat het om ramingen die grotendeels zijn gebaseerd op externe prijzen. Gezien de smalle marges in de bedrijfstak kunnen vooral kleine afwijkingen in de prijzen grote gevolgen voor het inkomen (bijlage 3). Als bijvoorbeeld de vleesvarkenprijs 1% lager uitvalt dan geraamd, heeft dat een negatieve invloed van 3.800 euro op het inkomen per bedrijf. Een lagere voerprijs van 1% leidt tot een 2.900 euro hoger inkomen per gemiddeld varkensbedrijf. Voor de drie onderscheiden subtypen kunnen de gevolgen uiteraard sterk uiteen lopen.

Uit figuur 3.3 blijkt duidelijk dat het inkomen per onbetaalde arbeidskracht voor de drie groepen varkensbedrijven vaak dezelfde kant op gaat. Het inkomen van de fokvarkensbedrijven gaat in 2009 echter een duidelijk andere richting op dan van de twee andere groepen. Net als vorig jaar zal het inkomen per onbetaalde arbeidskracht van de gesloten varkensbedrijven in 2009 het laagst zijn. Meestal zijn de inkomensschommelingen van de vleesvarkensbedrijven het kleinst, deels door de kleinere bedrijfsomvang. Belangrijker is echter dat de aankooprijzen van biggen een dempende invloed hebben op de inkomens, want de prijzen van biggen en vleesvarkens volgen vaak dezelfde richting. Maar dit jaar is een uitzondering op die regel.

Tabel 3.4	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op varkensbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2007	2008 (v)	2009 (r)	Mutatie (%)
<i>Aantal bedrijven</i>	3.950	3.840	3.700	-4
Bedrijfsomvang (nge)	116	121	127	+5
Aantal onbetaalde aje	1,2	1,2	1,2	0
Aantal zeugen	212	213	225	+6
Aantal vleesvarkens	1.060	1.140	1.200	+5
<i>Opbrengsten</i>	430	583	526	-10
wv. omzet en aanwas varkens	400	554	497	-10
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	481	570	515	-10
wv. toegerekende kosten	340	415	356	-14
wo. veevoer	284	363	309	-15
gezondheidszorg	18	19	20	+7
betaalde mestkosten	37	36	26	-28
kosten materiële activa a)	61	65	68	+5
energiekosten	19	19	21	+8
financieringskosten	25	33	32	-4
betaalde arbeid	15	15	15	+1
werk door derden	3	3	3	-1
overige kosten	37	39	41	+5
Saldo	<i>105</i>	<i>181</i>	<i>173</i>	
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	<i>-51</i>	<i>13</i>	<i>11</i>	
Buitengewone baten en lasten	-2	2	1	
Inkomen uit bedrijf	-54	14	12	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>-47</i>	<i>12</i>	<i>10</i>	
Inkomsten buiten bedrijf	20	20	22	
<i>Totaal inkomen</i>	<i>-34</i>	<i>34</i>	<i>34</i>	
Besparingen	-97	-22	-21	
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>77</i>	<i>92</i>	<i>90</i>	
a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.				
Bron: Informatienet.				

Figuur 3.3**Ontwikkeling inkomen uit bedrijf van varkensbedrijven naar bedrijfstype (x 1.000 euro per onbetaalde aje)**

3.1.2 Analyseresultaten 2008

Kostprijs van biggen

In tabel 3.5 is de ontwikkeling van gemiddelde kostprijs per grootgebrachte big vergeleken met de gerealiseerde opbrengstprijis. In de kostprijs zijn alle kosten opgenomen die ten behoeve van de biggenproductie zijn gemaakt. De nevenopbrengsten van slachtzeugen en opfokzeugen zijn evenredig in mindering gebracht op de productiekosten. Voor 2008 is een indeling gemaakt van bedrijven met een lage en hoge kostprijs per big. Het verschil in kostprijzen wordt vooral veroorzaakt door arbeidskosten en voerkosten. Gemiddeld bestaat de helft van de kostprijs uit voerkosten. In 2008 is de marge (verschil tussen opbrengstprijis en kostprijs) iets minder negatief geworden, dankzij de hogere biggenprijis. In 2009 kruipen de opbrengstprijis en kostprijs per big verder naar elkaar toe, waardoor de marge kleiner wordt. De kostprijs per big is in 2009 bijna 3 euro omlaag gegaan, vooral dankzij de lagere kosten voor voer en mestafzet.

Tabel 3.5	Kost- en opbrengstprijis en marge per grootgebrachte big op fokvarkensbedrijven			
	2007	2008 (v)		
		gemiddeld	laagste 25%	hoogste 25%
Kostprijs a)	49,10	49,40	46,20	56,70
wv. veevoer	24,50	27,40	22,30	24,00
mestkosten	3,40	3,10	1,90	3,20
arbeid	9,30	8,40	6,20	10,80
Opbrengstprijis	36,30	42,20	41,10	40,30
Marge	-12,80	-7,20	-5,10	-16,40

a) Bij werkelijke btw-situatie en gecorrigeerd voor overige opbrengsten.
Bron: Informatienet.

Kostprijs van varkensvlees

In tabel 3.6 zijn op vergelijkbare wijze de kostprijzen per kg varkensvlees vergeleken met de opbrengstprijzen. Voor 2008 is ook een indeling gemaakt van bedrijven met een lage en hoge kostprijs. Het verschil in kostprijzen is het gevolg van diverse kostenposten, waarvan voer de belangrijkste is. Uiteraard bestaat de aankoopprijs van biggen ook al voor belangrijk deel uit voerkosten. De voerkosten maken gemiddeld ruim 40% uit van de kostprijs, afhankelijk van de voerprijsontwikkeling. In 2009 is de marge nauwelijks anders dan in 2008. Zowel de kostprijs als de opbrengstprijis wordt ruim 8% lager dan in 2008. Lagere voerprijzen zorgden in 2009 voor een 12 cent lagere kostprijs. De grootste toename van de kostprijs (3 cent per kg) was in 2009 het gevolg van de hogere biggenprijis. De kosten voor voer en biggen zijn samen verantwoordelijk voor 70% van de productiekosten van varkensvlees. Bij de vleesvarkens bepalen de arbeidskosten een aanzienlijk kleiner deel (8%) van de kostprijs dan in de zeugenhouderij (18%).

Tabel 3.6	Kost- en opbrengstprijzen en marge per kg geslacht gewicht op vleesvarkensbedrijven a)			
	2007	2008 (v)		
		gemiddeld	laagste 25%	hoogste 25%
Kostprijs	1,39	1,45	1,39	1,55
wv. biggen	0,37	0,41	0,44	0,46
veevoer	0,55	0,62	0,66	0,71
arbeid	0,11	0,11	0,09	0,11
Opbrengstprijzen	1,21	1,41	1,41	1,39
Marge	-0,18	-0,04	0,02	-0,16

a) Bij werkelijke btw-situatie.
Bron: Informatienet.

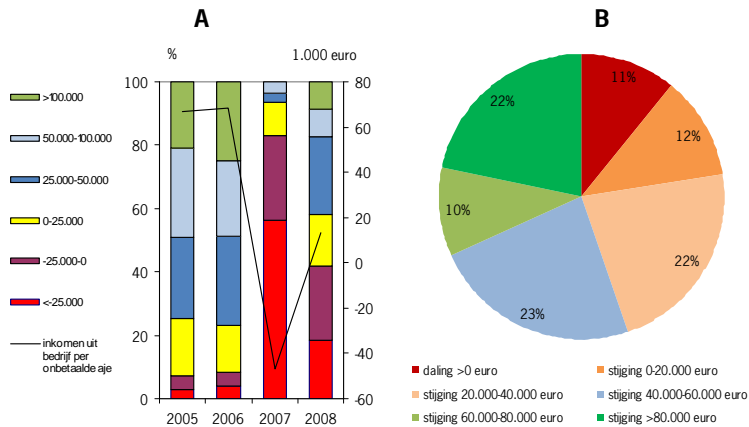
Inkomensverschillen tussen bedrijven

Het inkomen was in 2008 gemiddeld 12.000 euro per onbetaalde arbeidskracht. Rondom dat gemiddelde bestaat een grote spreiding (figuur 3.4). Ongeveer 10% van de onbetaalde arbeidskrachten behaalde een inkomen van meer dan 100.000 euro, terwijl aan de andere kant ook 10% van de onbetaalde arbeidskrachten een inkomen had van minder dan -50.000 euro. Vergeleken met 2007 zijn vooral bedrijven uit de klasse met het laagste inkomen verschoven naar de inkomensklasse 25.000-50.000 euro per onbetaalde arbeidskracht.

De inkomensverdeling van 2008 vertoont daarmee veel overeenkomsten met de resultaten van 2001. Grote inkomensverschillen worden jaarlijks geconstateerd. In figuur 3.4B is te zien in hoeverre het inkomen van bedrijven meer of minder is gedaald ten opzichte van 2007. In 2008 was de gemiddelde toename van het inkomen 60.000 euro per onbetaalde arbeidskracht. Voor ruim 20% van de bedrijven gold een vergelijkbare stijging van het inkomen. Circa 10% van de bedrijven behaalde een iets grotere inkomensstijging (60.000-80.000 euro). Bij ruim 20% van de bedrijven is het inkomen meer dan 80.000 euro per onbetaalde arbeidskracht toegenomen. Aan de andere kant waren er in 2008 ook varkensbedrijven (11%) die hun inkomen zagen dalen.

Figuur 3.4

Verdeling van onbetaalde aje op varkensbedrijven naar inkomen uit bedrijf (A, euro per onbetaalde aje) en naar verandering van het inkomen uit bedrijf tussen 2007 en 2008 (B)

Bron: Informatienet.

De oorzaken voor genoemde verschillen kunnen zeer uiteenlopend zijn. Te denken valt aan verschillen in bedrijfstype, structuur, omvang, ondernemerschap, technische resultaten en prijzen van kosten en opbrengsten. In tabel 3.7 is onder andere een indeling gemaakt van alle varkensbedrijven naar hoogte van het inkomen per bedrijf. Het verschil in inkomen tussen de bedrijven in het hoogste en laagste kwartiel bedroeg bijna 180.000 euro per bedrijf. Uitgedrukt per onbetaalde arbeidskracht is dat 130.000 euro. Bedrijven in het hoogste kwartiel zijn gemiddeld groter, dat geldt hoofdzakelijk voor het aantal vleesvarkens. Het grootste verschil wordt veroorzaakt door de omzet en aanwas. Zowel het saldo per zeug als het saldo per vleesvarken is gunstiger op bedrijven met het hoogste inkomen. Ook hebben die bedrijven een gunstiger voederconversie, waardoor de voerkosten per kg lager zijn. Daarnaast ontvangen de bedrijven in het hoogste kwartiel een iets hogere opbrengstprijs per big en per kg geslacht gewicht. De cijfers in tabel 3.7 bevestigen dus de sterke samenhang tussen de bedrijfsresultaten en bedrijfsgrootte. Dat geldt ook voor het verband tussen het saldo per zeug per jaar en het aantal zeugen. Maar er is slechts een zwakke correlatie tussen de bedrijfsgrootte en het inkomen per nge. Dat komt vooral omdat de niet-toegerekende kosten per nge (zoals huisvesting) vaak ook toe-

nemen bij grotere bedrijven, waardoor de voordelen van de schaalgrootte worden afgezwakt.

Tabel 3.7 Resultaten van varkensbedrijven ingedeeld naar inkomen per bedrijf respectievelijk kosten gezondheidszorg per zeug en per vleesvarken per jaar in 2008 (bedragen x 1.000 euro)							
	Totaal	Inkomen per bedrijf		Gezondheidszorg per zeug per jaar		Gezondheidszorg per vleesvarken per jaar	
		laagste 25%	hoogste 25%	laagste 25%	hoogste 25%	laagste 25%	hoogste 25%
<i>Aantal bedrijven</i>	3.820	1.003	960	664	594	828	820
Bedrijfsomvang (nge)	121	146	177	83	201	156	110
Aantal onbetaalde aje	1,2	1,2	1,4	1,3	1,4	1,5	1,3
<i>Opbrengsten per bedrijf</i>	583	672	904	341	964	754	508
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	570	733	808	336	964	729	483
wv. veevoer	346	422	498	196	563	399	277
gezondheidszorg	18	26	24	6	46	15	18
Inkomen uit bedrijf	14	-68	109	14	5	23	24
Idem per onbetaalde aje	12	-55	76	11	4	16	19
Opbrengst per 100 euro kosten	92	85	101	83	92	93	91
<i>Kengetallen varkenshouderij:</i>							
Aantal zeugen per bedrijf	213	314	297	169	471	198	109
Aantal vleesvarken per bedrijf	1.076	1.069	1.627	478	1.354	1.319	921
Saldo per zeug per jaar (euro)	327	266	422	257	356	283	454
Bron: Informatienet.							

Tabel 3.7

Resultaten van varkensbedrijven ingedeeld naar inkomen per bedrijf respectievelijk kosten gezondheidszorg per zeug en per vleesvarken per jaar in 2008 (bedragen x 1.000 euro) (vervolg)

	Totaal	Inkomen per bedrijf		Gezondheidszorg per zeug per jaar		Gezondheidszorg per vleesvarken per jaar	
		laagste 25%	hoogste 25%	laagste 25%	hoogste 25%	laagste 25%	hoogste 25%
Gezondheidszorg per zeug per jaar	68	75	65	26	94	65	81
Saldo per vleesvarken per jaar (euro)	78	65	92	74	77	81	68
Gezondheidszorg/vleesvarken/jaar	3,60	4,38	2,90	2,40	3,70	1,20	8,10
Opbrengstprijis per big (euro)	42,90	42,30	45,90	40,20	42,70	41,90	47,60
Opbrengstprijis/kg geslacht gewicht (euro)	1,46	1,45	1,49	1,45	1,45	1,46	1,51
Aantal grootgebrachte biggen/zeug/jaar	26,3	26,2	26,2	24,2	27,4	26,0	26,9
Kg voer per kg groei	2,77	2,83	2,68	2,85	2,80	2,79	2,84
Groei per dier per dag (gram)	753	752	742	740	766	760	754
Prijis zeugenvoer (euro/100 kg)	27,80	28,30	27,20	26,70	28,00	27,80	28,30
Prijis vleesvarkensvoer (euro/100 kg)	26,20	26,20	26,20	26,20	26,00	26,00	27,10

Bron: Informatienet.

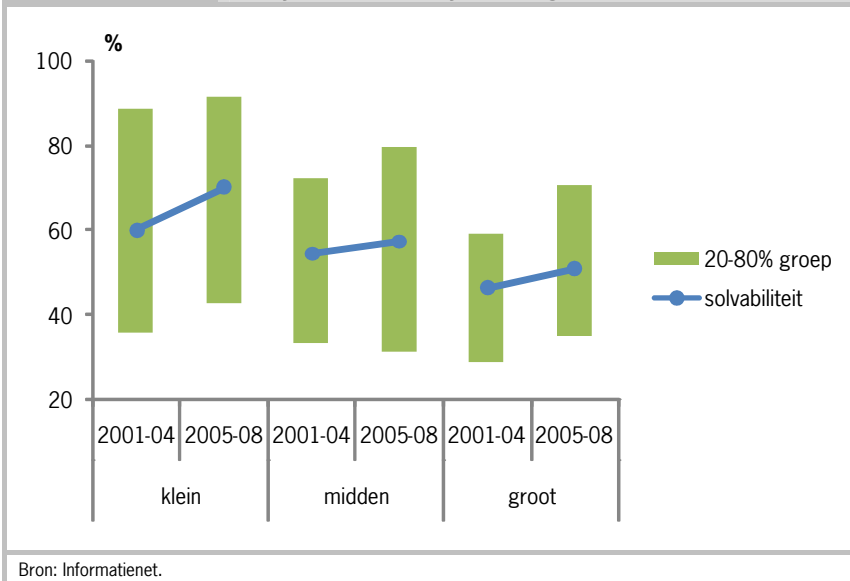
In tabel 3.7 zijn de varkensbedrijven ook ingedeeld naar hoogte van de kosten voor gezondheidszorg per zeug en per vleesvarken per jaar. Bij de zeugenhouderij zijn de bedrijven met de hoogste kosten voor gezondheidszorg aanzienlijk groter en behalen een iets hoger saldo, vooral dankzij de hogere biggenproductie. Maar het inkomen van die zeugenbedrijven valt toch lager uit. Mogelijk zijn daarvoor incidentele oorzaken aan te wijzen, zoals de hoge mestafzetkosten. Bij de vleesvarkenshouderij is situatie onduidelijker. De 25% bedrijven met de laagste kosten voor gezondheidszorg hebben gemiddeld meer vleesvarkens en behalen gemiddeld een hoger saldo per vleesvarken per jaar. De technische kengetallen (groei, voederconversie) blijken gemiddeld beter te zijn, maar de opbrengstprijzen per kg is lager. De opbrengsten-kostenverhouding en inkomen per bedrijf van beide groepen bedrijven verschillen uiteindelijk nauwelijks.

Balans van bedrijven

Door prijsstijgingen is de totale balanswaarde van het gemiddeld varkensbedrijf tussen 2007 en 2008 iets gestegen. Het eigen vermogen steeg in 2008 gemiddeld met 70.000 euro per bedrijf als gevolg van herwaarderingen, want er waren geen reserveringen mogelijk door de ontsparingen. Er staan voor 90.000 euro meer vreemde middelen (vooral langlopende leningen) op de balans om te voorzien in de kapitaalbehoefte. De schulden namen hierdoor verder toe, maar de solvabiliteit bleef in 2008 gemiddeld op 55%, dankzij het hogere balanstotaal. De solvabiliteit vertoonde in de afgelopen jaren sterke schommelingen, als gevolg van de wisselende inkomens en besparingen (figuur 3.5). In 2002 en 2003 is de solvabiliteit gemiddeld zelfs onder de 50% gedaald. De 20% bedrijven met laagste solvabiliteit had slechts 25% van het balanstotaal gefinancierd met eigen vermogen. Grotere bedrijven zijn kapitaalintensiever en meer gefinancierd met vreemd vermogen. Daardoor zijn de schulden in verhouding tot het balanstotaal groter dan bij de kleinere bedrijven. Maar door de lagere solvabiliteit zijn die bedrijven financieel wel kwetsbaarder in slechte tijden.

Figuur 3.5

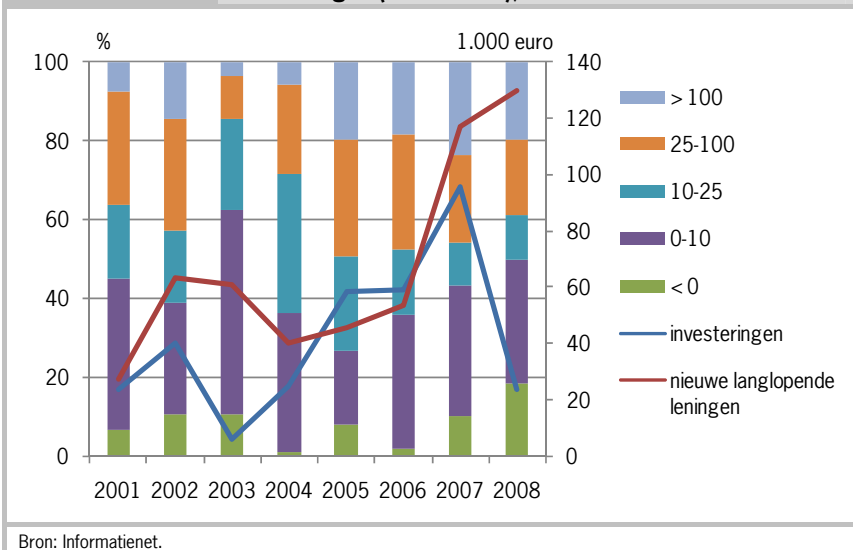
Ontwikkeling en spreiding van solvabiliteit op varkensbedrijven, naar bedrijfsomvang, 2001-2008

Investeringsen

De investeringen op varkensbedrijven zijn in 2008 sterk gedaald onder invloed van de lage inkomens (figuur 3.6). Gemiddeld werd in 2008 slechts voor 23.000 euro per bedrijf geïnvesteerd, tegenover 96.000 euro in 2007. Circa 20% van de bedrijven investeerde helemaal niet in 2008; het laagste percentage in de afgelopen jaren. Ongeveer 40% van de bedrijven investeerde niet meer dan 25.000 euro per bedrijf. Slechts 20% van de bedrijven investeerde meer dan 100.000 euro in 2008. Zoals gebruikelijk is het grootste deel van dat bedrag geïnvesteerd in gebouwen en inventaris.

Figuur 3.6 Verdeling van varkensbedrijven (%) naar hoogte van de investeringen (1.000 euro), 2001-2008

3.2 Pluimveebedrijven

3.2.1 Actuele ontwikkelingen 2009

Structuur pluimveehouderij

Het aantal bedrijven met pluimvee is in 2009 met 3% gedaald tot 2.580. Dat geldt vooral voor bedrijven met een neventak pluimvee, want er zijn slechts 20 gespecialiseerde pluimveebedrijven minder dan in 2008 (tabel 3.8). De totale pluimveestapel is opnieuw iets gestegen tot bijna 100 mln. in 2009. Dat is vooral het gevolg van meer leghennen (+5%), want er zijn ruim 1 mln. minder vleeskuikens geteld in de Landbouwtelling 2009. Bij de overige categorieën pluimvee zijn ook enkele verschuivingen te zien. Zo zijn er in 2009 meer kal-koenen en eenden geregistreerd en minder vleeskuikenouderdieren. De totale pluimveestapel groeit langzamerhand weer naar het niveau toe van 2002, net voor de uitbraak van de vogelgriep. Ruim de helft van de bedrijven met pluimvee zijn intussen gespecialiseerde pluimveebedrijven, die samen 77% van de totale pluimveestapel houden.

Tabel 3.8	Ontwikkeling van het aantal (gespecialiseerde) pluimvee-bedrijven en aantal dieren				
	2000	2005	2008	2009	mutatie (%)
Aantal bedrijven met pluimvee	4.150	3.060	2.660	2.580	-3,1
Aantal pluimveebedrijven	1.830	1.410	1.350	1.330	-1,5
wv. leghennenbedrijven	660	570	520	540	+3,8
vleeskuikenbedrijven	540	370	340	310	-7,6
Aantal stuks pluimvee (x 1 mln.)	106,8	95,5	99,2	99,9	+0,6
wv. op pluimveebedrijven (%)	74	75	75	77	
Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.					

Structuur van legsector

In 2009 zijn slechts 20 bedrijven met leghennen minder geteld dan in 2008. Opmerkelijk is wel dat het aantal gespecialiseerde leghennenbedrijven met hetzelfde aantal is toegenomen. Daarbij moet bedacht worden dat de Landbouwtelling in feite een momentopname is. Vorig jaar kunnen meer bedrijven langer tijdelijk hebben leeg gestaan omdat de rentabiliteit sterk onder druk stond. Het aandeel gespecialiseerde leghennenbedrijven is in 2009 gestegen tot 45% van het totaal. Het totaal aantal hennen op de gespecialiseerde bedrijven nam ruim 8% toe tot 27 mln. stuks; deze bedrijven houden 78% van alle leghennen in 2009.

De binnenlandse productie van eieren bestond begin dit jaar voor 43% uit kooi-eieren. Dat is aanzienlijk lager dan in de EU, waar in 2008 nog bijna 63% van de hennen in kooien was gehuisvest. Het grootste deel (84%) van de huishoudelijke aankopen van eieren in Nederland bestaat uit scharreleieren en nog slechts voor een klein deel uit kooi-eieren. De verkoop biologische eieren en eieren van kippen met vrije uitloop is procentueel sterk gestegen. Het marktaandeel van kooi-eieren zal in de komende jaren verder dalen, omdat vanaf 2012 kooihuisvesting geheel verboden is. In Duitsland, het belangrijkste bestemmingsland voor consumptie-eieren, is dit jaar de legbatterij al verboden. De verwachting is dat een aanzienlijk deel van de Duitse pluimveehouders de productie gaat beëindigen en niet meer omschakelt naar alternatieve huisvesting. Dit komt de afzet van Nederlandse scharreleieren op de Duitse markt ten goede.

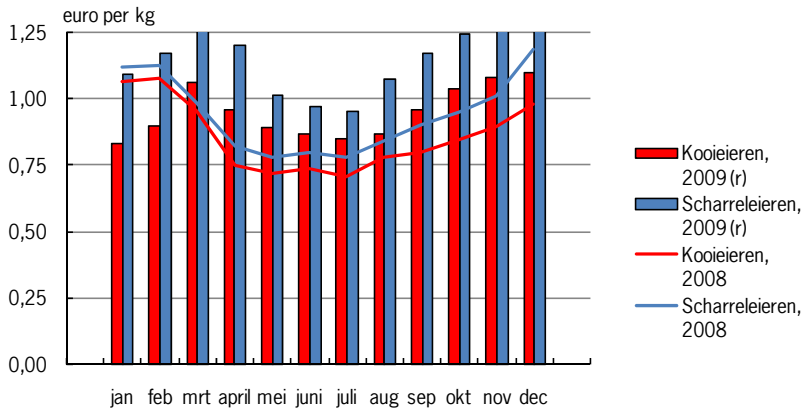
Tabel 3.9	Ontwikkeling van het aantal (gespecialiseerde) leghennenbedrijven en aantal dieren				
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met leghennen	2.060	1.510	1.240	1.220	-1,9
wv. leghennenbedrijven	660	570	520	540	+3,8
Aantal leghennen (x 1 mln.) a)	32,6	30,5	32,9	34,6	+5
wv. op leghennenbedrijven (%)	76	77	76	78	

a) Vanaf 2005 exclusief ouderdieren voor legrassen (in 2009 circa 1,1 mln.).
Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.

Opbrengsten en kosten leghennen

Het aanbod van eieren in de EU-27 zal dit jaar 0,5% tot 1% lager zal uitvallen dan in 2008. De verwachting is dat de productie in Nederland in 2009 vrijwel gelijk zal blijven. De resultaten van de legsector zijn in 2009 sterk verbeterd. Het saldo is meer dan verdubbeld tot ruim 7 euro per hen per jaar (tabel 3.10). Dat is vooral te danken aan de fors hogere eierprijzen, vooral van scharreleieren. Ook de lagere voerprijzen leverden een flinke bijdrage (bijna 2 euro per hen per jaar) aan de saldoverbetering. De voerprijzen waren vorig jaar erg hoog, maar na de ruime oogst van graan in 2008 zijn de prijzen van veevoerders duidelijk gedaald. Dat vertaalde zich in de loop van het jaar ook in goedkoper legmeel. Op jaarbasis zijn de voerprijzen met 17% lager. Ook de opfokhennen zijn goedkoper geworden door de koppeling aan de voerprijzontwikkeling.

Figuur 3.7 **Ontwikkeling van de prijs van eieren, naar soort**
(per kg, inclusief btw)

Bron: LEI, Prijs-Informatie-Desk.

De gemiddelde eierprijzen zijn voor 2009 flink hoger geraamd, vooral de scharreleieren. In de eerste twee maanden van dit jaar waren de eierprijzen wel iets lager dan vorig jaar (figuur 3.7). Maar vanaf maart lagen de eieren voortdurend boven het niveau van 2008. Daardoor zijn de marktprijzen voor kooieieren en scharreleieren op jaarbasis met respectievelijk 9% en 26% gestegen. Ook contractprijzen voor scharreleieren zijn in de loop van 2009 verhoogd. Overigens hebben de laatste tijd meer scharrelkippenhouders gekozen voor vaste prijsafspraken middels een overeenkomst met pakstations. Ze kiezen bewust voor meer zekerheid.

Tabel 3.10	Resultaten van bedrijven met leghennen (bedragen in euro inclusief btw)		
	2007	2008 (v)	2009 (r)
<i>Opbrengsten per hen per jaar</i>	14,51	14,94	16,97
w.o. verkoop eieren	17,17	17,96	19,79
omzet en aanwas	-2,67	-3,07	-2,72
<i>Toegerekende kosten/hen/jaar</i>	9,71	11,82	9,97
w.o. voer	9,03	10,96	9,07
gezondheidszorg	0,05	0,12	0,12
verwarming	0,02	0,01	0,02
<i>Saldo per hen per jaar</i>	4,80	3,12	7,00
Aantal eieren per hen per jaar	294	296	296
Gem. prijs eieren (euro/100 st)	5,80	6,10	6,70
w.v. scharreleieren (euro/100 st)	5,60	6,60	7,60
kooieieren (euro/100 st)	6,00	5,60	5,80
Voerprijs (euro/100 kg)	21,40	26,00	21,60
Kg voer per kg eieren	2,30	2,30	2,29
Bron: Informatienet.			

Resultaat en inkomen leghennenbedrijven

Tot de leghennenbedrijven behoren bedrijven die ten minste twee derde van de productie (gemeten in nge) in de legsector hebben. Eerst worden de gemiddelde resultaten voor bedrijven met alle huisvestingssystemen besproken (tabel 3.11 en bijlage 10). Vervolgens wordt in tabel 3.12 een vergelijking gemaakt tussen de resultaten van bedrijven met kooihuisvesting en scharrelhuisvesting.

De bedrijfsresultaten en inkomens van de leghennenbedrijven worden voor 2009 fors hoger geraamd, na het slechte jaar 2008. De opbrengsten-kostenverhouding zal dankzij hogere opbrengsten en lagere kosten met 24 procentpunten verbeteren naar 113% in 2009. De totale opbrengsten (vooral consumptie-eieren) worden in 2009 15% hoger geraamd, terwijl de betaalde kosten ruim 11% dalen. Het grootste deel daarvan zijn de voerkosten, die in 15% lager worden geraamd. De meeste overige kosten zijn iets in prijs gestegen, maar dat geldt niet voor de mestafzet. De kosten van mestafzet zijn in 2009 verder gedaald. Mede dankzij de verbrandingsfabriek voor pluimveemest (BMC in Moerdijk) zijn de afzetmogelijkheden voor pluimveemest verruimd. Daar wordt ongeveer een derde van geproduceerde pluimveemest verwerkt. De exporteurs van pluimveemest, die in het verleden de exportmarkt met grote inspanningen hebben opgebouwd, bieden door de sterke concurrentie droge

pluimveemest soms onder de kostprijs aan in het buitenland. Op jaarbasis worden de mestafzetprijzen 30% lager geraamd dan in 2008.

Tabel 3.11	Resultaten en inkomens van leghennenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008 (v)	2009 (r)
Aantal bedrijven	690	713	530
Aantal leghennen	45.700	49.700	50.700
Aantal onbetaalde aje	1,4	1,4	1,4
<i>Opbrengsten</i>	665	757	872
Betaalde kosten en afschrijvingen	603	764	683
Inkomen uit bedrijf	61	-7	186
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	44	-5	135
Inkomsten buiten bedrijf	13	13	14
<i>Totaal inkomen</i>	<i>74</i>	<i>6</i>	<i>200</i>
Besparingen	14	-64	125
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>97</i>	<i>89</i>	<i>113</i>
Bron: Informatienet.			

Door de gunstige ontwikkelingen, zal het inkomen uit bedrijf voor het gemiddelde leghennenbedrijf in 2009 met bijna twee ton stijgen naar 186.000 euro per bedrijf. Na bijtelling van het inkomen van buiten bedrijf en verminderd met de belastingbetalingen en gezinsbestedingen, worden de besparingen geraamd op gemiddeld 125.000 euro per leghennenbedrijf. Dat is veel beter dan in 2008, toen er gemiddeld ontsparingen werden genoteerd van 64.000 euro per bedrijf. Sinds 2003 is dit pas het tweede jaar met besparingen, waardoor het eigen vermogen kan worden versterkt. Voor bedrijven met kooihuisvesting kan dat een welkome ondersteuning zijn voor omschakeling naar stallen met alternatieve huisvesting. Alle leghennenbedrijven moeten binnen enkele jaren voldoen aan de nieuwe welzijnseisen omdat kooihuisvesting vanaf 2012 verboden is.

Verskil in resultaten tussen kooi- en scharrelbedrijven

Voor 2009 zijn de resultaten van zowel de kooi- als scharrelbedrijven aanzienlijk hoger geraamd (tabel 3.12). De opbrengsten-kostenverhouding is bij de scharrelbedrijven het sterkst gestegen, vooral dankzij de hogere eierprijzen. De inkomens van beide groepen zijn bijna in dezelfde mate gestegen. Dat is vooral het gevolg van de grotere bedrijfsomvang van de kooibedrijven; die is gemiddeld twee maal zo groot. De eieropbrengsten van kooibedrijven zijn wel minder

gestegen dan van scharrelbedrijven. Bedrijven die in recente jaren zijn omgeschakeld, zijn meestal wel groter en moderner opgezet.

Tabel 3.12	Resultaten en inkomens van kooi- en scharrelbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro) a)					
	Kooibedrijven			Scharrelbedrijven		
	2007	2008 (v)	2009 (r)	2007	2008 (v)	2009 (r)
Aantal leghennen	67.000	73.000	74.000	28.400	34.000	35.000
Aantal onbetaalde aje	1,4	1,5	1,5	1,3	1,3	1,3
<i>Opbrengsten</i>	1.000	1.050	1.125	419	534	660
w.v. eieren	1.097	1.147	1.228	478	622	730
omzet en aanwas	-127	-158	-165	-81	-124	-105
Betaalde kosten en afschrijvingen	796	1.027	915	421	566	507
w.o. veevoer	549	740	630	264	368	311
betaalde mestkosten	39	32	23	12	14	10
Inkomen uit bedrijf	205	29	210	-4	-31	153
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	150	19	136	-3	-24	120
Opbrengst per 100 € kosten	113	93	110	85	85	115

a) Bedrijven met zowel kooi- als scharrelhuisvesting zijn niet meegenomen.
Bron: Informatienet.

Als kooibedrijven omschakelen naar scharrelhuisvesting met of zonder uitloop vergt dat naast flinke investeringen ook een boekverlies op oude inventaris van de bestaande stallen. Dat komt ten laste van het inkomen en wordt afgeboekt op het eigen vermogen. Hoewel het inkomensverschil tussen kooi- en scharrelbedrijven in 2009 kleiner is geworden, zijn de inkomens van kooibedrijven nog steeds hoger. In de laatste drie jaren was het gemiddelde inkomen van kooibedrijven gemiddeld 148.000 euro per bedrijf. Dat is fors hoger dan op scharrelbedrijven; dat gemiddeld gemiddelde inkomen was slechts 39.000 euro per bedrijf. Uitgedrukt per onbetaalde arbeidskracht is het verschil wel iets kleiner, maar het blijft groot.

Kostprijs van eieren

In tabel 3.13 zijn de kostprijzen en marges van kooi-eieren en scharreleieren met elkaar vergeleken. In 2009 zijn voor beide de marges sterk verbeterd, zo-

wel door een lagere kostprijs als een hogere opbrengstprijis. De prijzen van scharreleieren zijn het sterkst gestegen in 2009. De kostprijzen zijn vooral gedaald dankzij de lagere voerkosten met 8 (kooi) tot 10 cent (scharrel) per kg eieren in 2009. De voerkosten maken ongeveer de helft uit van de kostprijs. Daarna is de aankoop van jonge hennen de belangrijkste kostenpost. In de kostprijsofbouw zijn belangrijke verschillen te constateren tussen kooi- en scharreleieren. De kosten van voer, huisvesting (afschrijving en rente) en arbeid zijn bij scharreleieren duidelijk hoger. In de afgelopen jaren werden die hogere productiekosten lang niet gedekt door hogere prijzen voor scharreleieren. Pas in 2009 is dat wel het geval, dankzij de gunstige afzetmarkt voor scharreleieren.

Tabel 3.13	Kostprijs, opbrengstprijis en marge (euro per kg) op leghennenbedrijven, naar stalsysteem a)			
	Kooibedrijven		Scharrelbedrijven	
	2007	2008 (v)	2007	2008 (v)
Kostprijs	0,76	0,88	1,07	1,15
wv. jonge hennen	0,09	0,16	0,17	0,18
veevoer	0,42	0,53	0,52	0,59
arbeid	0,07	0,08	0,14	0,13
Opbrengstprijis	0,84	0,83	0,93	1,00
Marge	0,09	-0,05	-0,14	-0,15
a) Bij werkelijke btw-situatie. Bron: Informatienet.				

Structuur van vleeskuikensector

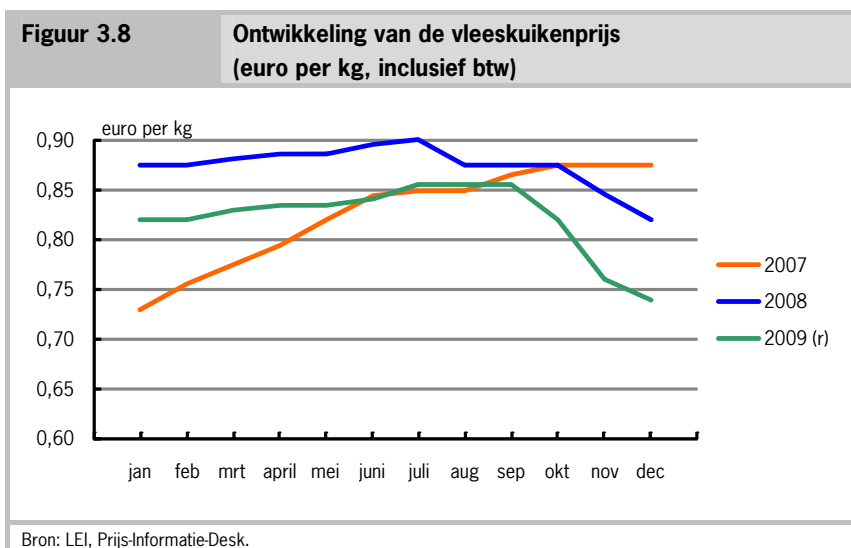
Het aantal getelde vleeskuikens is in 2009 ruim 2% lager dan voorgaand jaar (tabel 3.14). Daarmee is de stijging van vorig jaar weer ongedaan gemaakt. Sinds 2006 schommelt het aantal vleeskuikens tussen 42 en 45 mln. stuks. De aanpassingen kunnen snel plaatsvinden want de productiecycclus van de kuikens duurt minder dan twee maanden (7 ronden per jaar). Omdat de Landbouwtelling een momentopname is, kan het aantal gemiddeld aanwezige vleeskuikens op jaarbasis daarvan enigszins afwijken. Volgens cijfers van het PVE is de productie in de loop van het jaar toegenomen.

Vooraf het aantal vleeskuikens op bedrijven met een neventak nam af (6%) in 2009. Op de gespecialiseerde vleeskuikenbedrijven daalde het aantal vleeskuikens slechts licht tot 29,2 mln. stuks. Daardoor stijgt de concentratiegraad van de kuikens op gespecialiseerde bedrijven naar 67%. Wel daalde in 2009 het

aantal gespecialiseerde vleeskuikenbedrijven in bijna dezelfde mate als de overige bedrijven met vleeskuikens. Iets minder dan de helft van de bedrijven met vleeskuikens bestaat uit gespecialiseerde bedrijven. Door de sterke vermindering van het aantal bedrijven, is het gemiddeld aantal vleeskuikens in 2009 gestegen tot 93.000 stuks per bedrijf, tegen 62.000 kuikens per bedrijf in 2000. De schaalvergroting is duidelijk zichtbaar. De 92 grootste bedrijven (>150 nge) hebben gezamenlijk 60% van de vleeskuikenstapel met gemiddeld 285.000 vleeskuikens per bedrijf.

Tabel 3.14		Ontwikkeling van het aantal (gespecialiseerde) vleeskuikenbedrijven en aantal dieren				
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)	
Aantal bedrijven met vleeskuikens	1.090	760	700	630	-8,9	
wv. vleeskuikenbedrijven	540	370	340	310	-7,6	
Aantal vleeskuikens (x 1 mln.)	50,9	44,5	44,4	43,3	-2,4	
wv. op vleeskuikenbedrijven (%)	66	67	66	67		

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.

Opbrengsten en kosten vleeskuikens

De vleeskuikenhouders kijken terug op een jaar met een gemengd beeld. Begin dit jaar waren de prijsontwikkelingen gunstig. Zowel de lichte stijging van de kuikensprijzen als de daling van de voerprijzen was positief voor het saldo en inko-

men. De consumptie van kuikenvlees zat begin van het jaar sterk in de lift. Door de financiële crisis kiest de consument vaker voor goedkopere vleessoorten. Zowel in Nederland als onze buurlanden leidde dit tot een stijging van de kipconsumptie. Ook de acties bij de retail, waarbij filet tegen bodemprijzen werd aangeboden, hadden een positieve invloed op de consumptiecijfers.

In de zomer liepen de voerprijzen echter iets op. Pas eind van het jaar daalden de voerprijzen weer, maar vervolgens klaptten de opbrengstprijzen in elkaar (figuur 3.8). Het toegenomen aanbod van vleeskuikens in de EU zorgde voor een grote prijsdruk in de supermarkten. Dit is doorberekend in de contractprijzen voor de kuikenhouders. Op jaarbasis zijn de opbrengstprijzen 6% gedaald, wat leidde tot een forse lagere omzet en aanwas. Alleen dankzij de 12% lagere voerprijzen (inclusief bijgevoerde tarwe) en iets goedkopere eendagskuikens, is het saldo per opgezet kuiken hoger geworden dan in 2008 (tabel 3.15).

Tabel 3.15		Resultaten van bedrijven met vleeskuikens (bedragen in euro, inclusief btw)		
	2007	2008 (v)	2009 (r)	
<i>Omzet en aanwas per opgezet kuiken</i>	1,51	1,54	1,45	
wo. verkoop kuikens	1,79	1,85	1,75	
aankoop eendagskuikens	-0,29	-0,32	-0,31	
<i>Toegerekende kosten/opgezet kuiken</i>	1,19	1,34	1,20	
wo. voer	1,02	1,17	1,03	
gezondheidszorg	0,04	0,04	0,04	
verwarming	0,04	0,04	0,04	
<i>Saldo per opgezet kuiken</i>	0,32	0,20	0,24	
Gewicht per kuiken (gram)	2.230	2.180	2.200	
Uitval kuikens (%)	4,5%	3,9%	3,9%	
Opbrengstprijs (euro/kg levend gewicht)	0,84	0,88	0,83	
Voerprijs (euro/100 kg)	27,00	31,80	28,90	
Voederconversie	1,77	1,75	1,75	
Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.				

Resultaat en inkomen van vleeskuikenbedrijven

Tot de vleeskuikenbedrijven behoren bedrijven die ten minste twee derde van de productie (gemeten in nge) in de vleeskuikens hebben. In bijlage 11 is een nadere detaillering gegeven van de cijfers in tabel 3.16.

De resultaten en inkomens van vleeskuikenbedrijven worden voor 2009 iets hoger geraamd. Dat is te danken ook een iets kleinere daling van de opbreng-

sten dan de kosten. Naast de eerdergenoemde prijsontwikkelingen, leiden ook de grotere bedrijfsomvang en de hogere productiviteit tot een hogere kosten-dekking. Die stijgt met 3 procentpunt naar 98% in 2009. Naast de daling van de voerkosten, zijn ook de lagere mestafzetkosten en energiekosten van belang. Andere kostenposten zijn over de gehele linie iets gestegen.

Het inkomen uit bedrijf wordt bijna 40.000 euro per bedrijf hoger geraamd op gemiddeld 35.000 euro per bedrijf in 2009. De laatste jaren wisselen positieve en negatieve inkomens elkaar af. Ondanks de inkomensverbetering zullen de vleeskuikenbedrijven ook in 2009 te maken krijgen met ontsparingen, zij het minder fors dan vorig jaar. Hierbij wordt al rekening gehouden met iets hogere inkomsten van buiten bedrijf en lagere belastingbetalingen. De ontsparingen van de laatste twee jaren zorgen opnieuw voor intering van het eigen vermogen. Dat komt slecht uit nu een kostenstijging in aantocht is vanwege de welzijnsrichtlijn die een maximale bezettingsdichtheid van kuikens voorschrijft. Die norm ligt voor de meeste bedrijven lager dan het huidige aantal kuikens per m² hokoppervlakte.

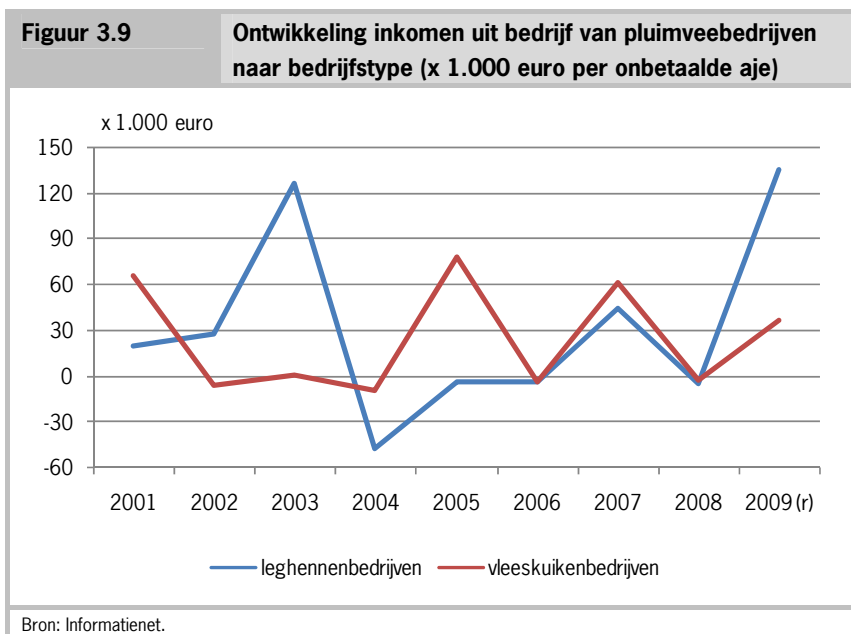
Tabel 3.16	Resultaten en inkomens van vleeskuikenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008 (v)	2009 (r)
Aantal bedrijven	350	340	310
Aantal vleeskuikens	71.200	74.600	77.600
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,0	1,0
<i>Opbrengsten</i>	<i>923</i>	<i>1.035</i>	<i>1.003</i>
Betaalde kosten en afschrijvingen	860	1.035	965
Inkomen uit bedrijf	64	-3	35
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>61</i>	<i>-3</i>	<i>36</i>
Inkomsten buiten bedrijf	14	19	20
<i>Totaal inkomen</i>	<i>78</i>	<i>17</i>	<i>55</i>
Besparingen	27	-43	-2
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>100</i>	<i>95</i>	<i>98</i>
Bron: Informatienet.			

Prijsgevoeligheid uitkomsten pluimveebedrijven

Bij genoemde inkomens van pluimveebedrijven gaat het om ramingen die grotendeels zijn gebaseerd op externe prijzen. Kleine afwijkingen in de prijzen hebben soms grote gevolgen voor het inkomen (bijlage 3). Als bijvoorbeeld de eierprijs 1% lager uitkomt dan geraamd, heeft dat een negatieve invloed van 9.500 euro op het gemiddelde inkomen per bedrijf. Zou in 2009 de vleeskuiken-

prijs 1% lager uitkomen dan geraamd, dan zal het inkomen per vleeskuikenbedrijf ruim 11.000 euro per bedrijf lager uitkomen dan geraamd. Een afwijking van de voerprijs van 1% zorgt voor 7.100 euro (vleeskuikens) tot 4.400 euro (leghennen) verschil in inkomen per bedrijf. Daaruit blijkt dat op de vleeskuikenbedrijven de gevoeligheid voor prijsontwikkelingen het grootst is.

Figuur 3.9 laat zien dat het inkomen per onbetaalde arbeidskracht op de vleeskuikenbedrijven in de laatste jaren vaak iets hoger was dan op de legghennenbedrijven. In 2009 zal dat duidelijk anders zijn, want het inkomen van de legghennenbedrijven stijgt veel meer dan van de vleeskuikenbedrijven. In het jaar 2003 gebeurde dat voor het laatst. Toen werd de legsector hard geraakt door uitbraak van de vogelgriep. Een aantal bedrijven ondervond daarvan veel schade door ruiming van de pluimveestapel en omzetverlies. Andere bedrijven, die niet of nauwelijks werden getroffen, konden juist profiteren van de hogere eierprijzen door de schaarste aan eieren.

3.2.2 Analyseresultaten 2008

Kostprijs vleeskuikens

In tabel 3.17 wordt de ontwikkeling van gemiddelde kostprijs per kg vleeskuikens vergeleken met de gerealiseerde opbrengstprijs. In de kostprijs zijn alle

kosten opgenomen die voor de kuikenproductie zijn gemaakt. Voor 2008 is een indeling gemaakt van de bedrijven naar lage en hoge kostprijs. Het verschil in kostprijzen wordt vooral veroorzaakt door de voerkosten per kg. De kostprijs bestaat voor circa 60% uit voerkosten en deze bepalen dan ook grotendeels de ontwikkeling van de kostprijs. De tweede belangrijke kostenpost is de aankoop van ééndagskuikens, goed voor 17% van de productiekosten. In 2009 zal het verschil tussen opbrengstprijzen en kostprijs opnieuw negatief worden, zij het iets minder dan in 2008. De kostprijs daalt namelijk iets meer dan de opbrengstprijzen. Mede door de grootschalige productie hebben de arbeidskosten in de vleeskuikensector een kleiner aandeel (7%) dan in de meeste andere veehouderijsectoren.

	2007	2008 (v)		
		gemiddeld	laagste 25%	hoogste 25%
Kostprijs	0,79	0,88	0,84	0,93
wv. ééndagskuikens	0,13	0,14	0,13	0,15
veevoer	0,46	0,53	0,50	0,58
arbeid	0,06	0,06	0,05	0,07
Opbrengstprijzen	0,79	0,83	0,84	0,85
Marge	0,00	-0,04	-0,01	-0,08

a) Bij werkelijke btw-situatie.
Bron: Informatienet.

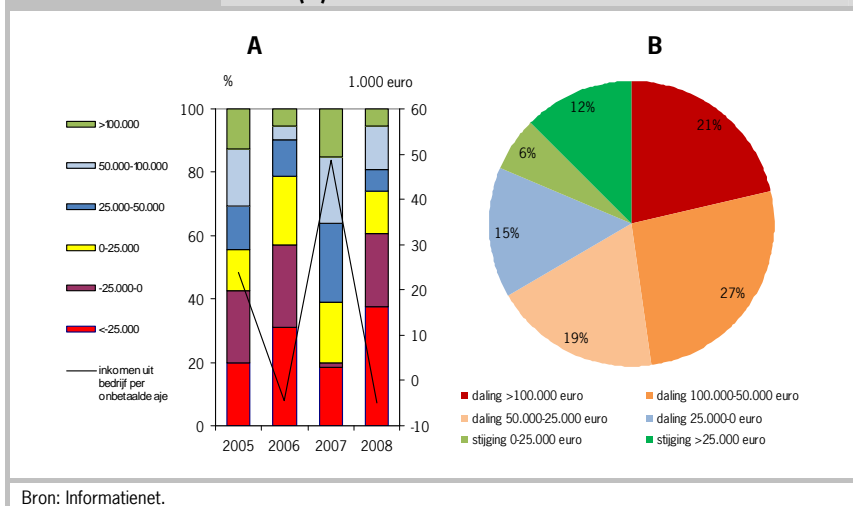
Inkomensverschillen tussen pluimveebedrijven

Het inkomen van de twee groepen pluimveebedrijven (leghennen en vleeskuikens) was in 2008 gemiddeld 5.000 euro negatief per onbetaalde arbeidskracht (figuur 3.10A). Er zijn wel grote verschillen tussen bedrijven. Twee belangrijke oorzaken zijn bedrijfstype en bedrijfsgrootte. Bijna 40% van de onbetaalde arbeidskrachten behaalde in 2008 een inkomen van beneden -25.000 euro. Daarvan kwam bijna 10% van de onbetaalde arbeidskrachten lager uit dan 50.000 euro negatief. Slechts 40% van de onbetaalde arbeidskrachten realiseerde in 2008 een positief inkomen. De helft daarvan had een inkomen van meer dan 50.000 euro per onbetaalde arbeidskracht. In grote lijnen vertoonde 2008 een vergelijkbare inkomensverdeling als 2006; toen lagen de inkomens gemiddeld voor de beide bedrijfstypen op hetzelfde niveau als in 2008. Maar dat betekent nog niet dat voor alle bedrijven de inkomensontwikkeling hetzelfde is geweest.

In figuur 3.10B is te zien in hoeverre het inkomen van bedrijven meer of minder is veranderd ten opzichte van 2007. In 2008 was de gemiddelde daling van het inkomen 54.000 euro per onbetaalde arbeidskracht. Voor circa 20% van de bedrijven gold een daling van ongeveer die omvang. Daarnaast kreeg een vijfde van de bedrijven te maken met een veel grotere daling van het inkomen, namelijk meer dan 100.000 euro per onbetaalde arbeidskracht. Anderzijds is het inkomen van bijna 20% van de onbetaalde arbeidskrachten gestegen ten opzichte van 2007. De oorzaken voor genoemde verschillen kunnen zeer uiteenlopend zijn. Daarbij kan worden gedacht aan verschillen in bedrijfsstructuur, bedrijfsomvang, ondernemerschap, technische resultaten en prijzen van producten en productiemiddelen.

Figuur 3.10

Verdeling van onbetaalde aje op pluimveebedrijven naar inkomen uit bedrijf (A, euro per onbetaalde aje) en naar verandering van het inkomen uit bedrijf tussen 2007 en 2008 (B)

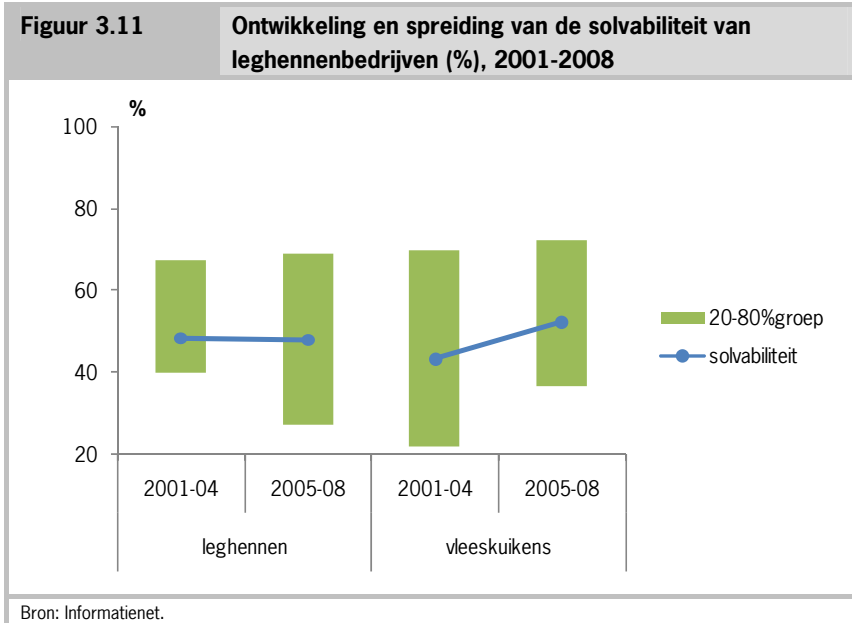

Balans van pluimveebedrijven

Het balanstotaal van zowel de leghennenbedrijven als vleeskuikenbedrijven bestaat voor ongeveer de helft uit gebouwen en inventaris. De immateriële activa (pluimveerechten) bepalen een kwart van de eindbalanswaarde. Door prijsstijgingen is de totale balanswaarde op de pluimveebedrijven gestegen tot bijna 2 mln. euro voor de leghennenbedrijven en 1,6 mln. euro voor de vleeskuikenbedrijven. Het eigen vermogen van de vleeskuikenbedrijven was eind 2008 lager

dan een jaar eerder, vooral door ontsparingen. Het eigen vermogen van de leghennenbedrijven nam nog wel toe, dankzij herwaardering van de activa. Ook de positieve kasstroom leverde daaraan een bijdrage, vooral gebaseerd op de afschrijvingen, want er waren geen besparingen in 2008. Daardoor is de solvabiliteit gemiddeld 3 procentpunten gestegen. Dat was niet het geval bij de vleeskuikenbedrijven, want daar daalde de solvabiliteit van 54% naar 47%.

De solvabiliteit vertoonde in de afgelopen jaren sterke schommelingen, als gevolg van de wisselende inkomens en besparingen (figuur 3.11). Bij de vleeskuikenbedrijven was de solvabiliteit in 2002 en 2003 gemiddeld zelfs minder dan 40%. De 20% bedrijven met laagste solvabiliteit had minder dan 20% van het balanstotaal gefinancierd met eigen vermogen. Later is dat wel verbeterd. Daardoor is het verschil met de 20% bedrijven met de hoogste solvabiliteit kleiner geworden. Bij de leghennenbedrijven is in de jaren na 2003 het gemiddelde weerstandsvermogen iets kleiner geworden. De verschillen tussen de bedrijven zijn vergroot, maar dat is ook niet verwonderlijk vanwege de omvangrijke investeringen die zijn gedaan voor de omschakeling naar alternatieve huisvestings-systemen. Dat is grotendeels gefinancierd met vreemd vermogen, waardoor de schulden in verhouding tot het balanstotaal hoger worden. Daardoor zijn die bedrijven wel kwetsbaarder in slechte tijden.

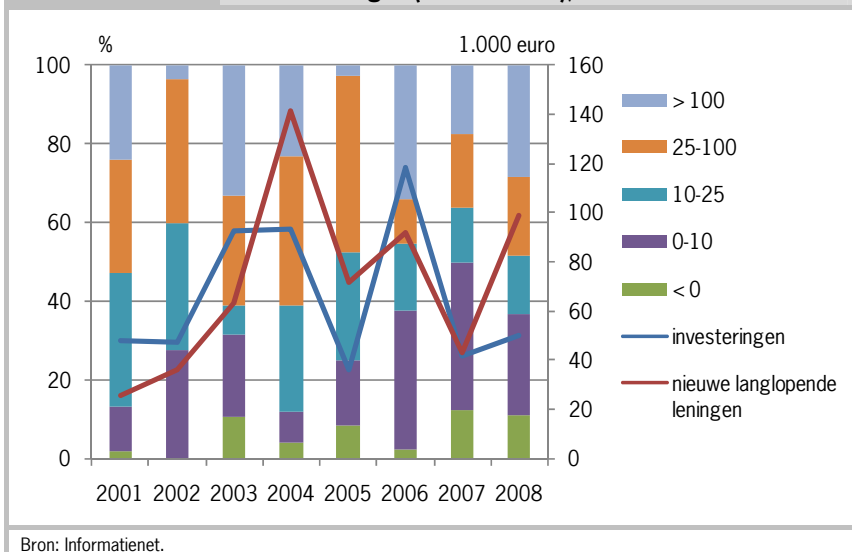

Investerings op leghennenbedrijven

De investeringen door leghennenbedrijven fluctueren sterk door de jaren heen (figuur 3.12). Sinds 2001 bedroegen de investeringen gemiddeld 65.000 euro per bedrijf. Het topjaar was 2006, met bijna 120.000 euro investeringen. Het hoge investeringsniveau van 2003 en 2004 is te verklaren doordat een aantal bedrijven na de uitbraak van vogelgriep direct hebben geïnvesteerd in alternatieve huisvesting. Maar in 2007 en 2008 zijn de investeringen teruggevallen tot 40 tot 50.000 euro per gemiddeld bedrijf. Gezien de lage inkomens is dat verklaarbaar, want de stroom eigen kasmiddelen was erg beperkt. Er zijn grote verschillen in investeringsbedragen per bedrijf. Circa een derde van de bedrijven investeerde in 2008 niet meer dan 10.000 euro. Eén op de tien bedrijven gaf helemaal geen geld uit aan nieuwe duurzame productiemiddelen. Ongeveer een kwart van de bedrijven investeerde meer dan 100.000 euro per bedrijf. Vaak gaat het bij omschakeling naar een ander huisvestingssysteem gemiddeld om nog veel grotere bedragen. Ruim 10% van de bedrijven investeerde meer dan een kwart mln. euro in 2008. De flinke toename van nieuwe langlopende leningen in 2008 is dan begrijpelijk.

Figuur 3.12

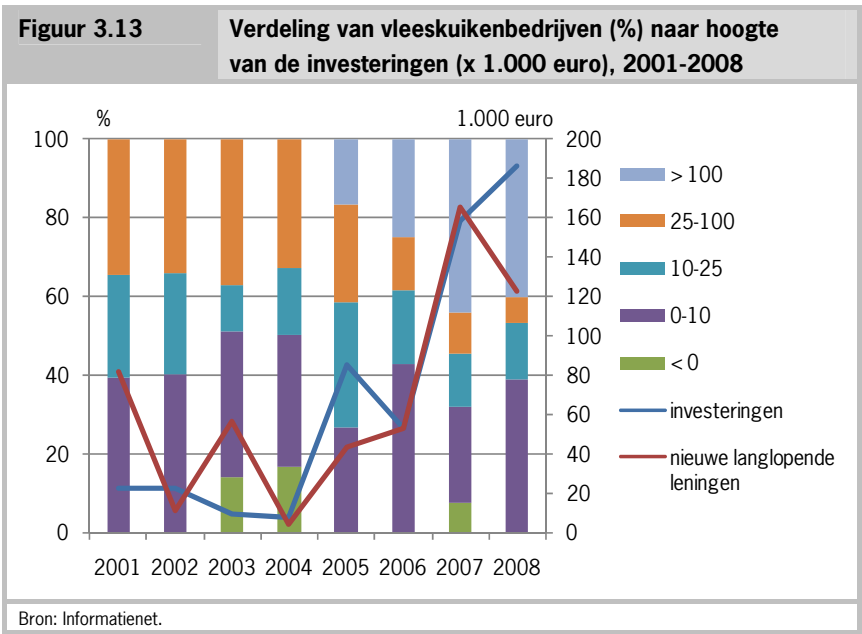
Verdeling van leghennenbedrijven (%) naar hoogte van de investeringen (x 1.000 euro), 2001-2008

Bron: Informatienet.

Investerings op vleeskuikenbedrijven

De investeringen in de vleeskuikenhouderij zijn in de laatste jaren sterk gestegen (figuur 3.13). In de periode 2001-2004 waren de investeringen gemiddeld 15.000 euro per bedrijf. Maar door schaalvergroting hebben de bedrijven vooral vanaf 2007 flink geïnvesteerd in nieuwe stallen en renovatie van bestaande stallen. In 2008 is de gemiddelde investering verder gestegen naar bijna 2 ton per bedrijf. Het grootste deel kwam voor rekening van een kwart van de bedrijven. Ongeveer 10% daarvan investeerde zelfs meer dan 5 ton. Aan de andere kant heeft 40% van de bedrijven in 2008 minder dan 10.000 euro per bedrijf geïnvesteerd in duurzame productiemiddelen. Een belangrijk deel van de investeringen in 2008 werd gefinancierd met nieuwe langlopende leningen.

4 Akkerbouw

Kernpunten

Aantal akkerbouwbedrijven daalt tot onder 11.000.

Graanareaal daalt, aardappelareaal neemt toe.

Prijzen meeste producten gedaald, maar uienprijzen trekken stevig aan.

Rentabiliteit en inkomen dicht tegen niveau 2008.

Stijging grondprijzen verhoogt solvabiliteit.

Investeringsniveau halveert ten opzichte van 2008.

4.1 Actuele ontwikkelingen 2009

Structuur

Volgens de voorlopige uitkomsten van de CBS-Landbouwtelling is het aantal akkerbouwbedrijven in 2009 gedaald met ruim 2% tot minder dan 11.000 (tabel 4.1). In negen jaar tijd is het aantal bedrijven met 20% afgenomen. Het areaal akkerbouwgewassen nam af tot 555.000 ha. De grootste daling komt op naam van de granen. Het areaal wintertarwe daalde met 8% en het areaal zomergerst met 13%. Een reden hiervoor is waarschijnlijk de sterk gedaalde graanprijzen in 2008 ten opzichte van 2007. Het areaal aardappelen nam mede daardoor wat toe. De gespecialiseerde akkerbouwbedrijven hebben een aandeel van 73% in het totale areaal akkerbouwgewassen.

Ongeveer 70% van de akkerbouwbedrijven is kleiner dan 70 nge. Deze bedrijven zijn gemiddeld 16 hectare groot. Twintig procent valt in de categorie middelgroot (tussen 70 en 150 nge). De grote bedrijven zijn gemiddeld 142 ha groot. De grote bedrijven hebben gemiddeld een intensiever bouwplan met meer aardappelen en minder granen dan de kleine bedrijven.

Tabel 4.1 Ontwikkeling areaal akkerbouwgewassen (x 1.000 ha) en aantal akkerbouwbedrijven

	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Aantal bedrijven met akkerbouw	30.680	25.930	24.830	23.830	-4,0
wv. akkerbouwbedrijven	13.750	12.360	11.180	10.920	-2,3
Areaal akkerbouwgewassen a)	609	598	564	555	-1,6
wv. wintertarwe	121	116	141	129	-8,3
zomergerst	44	48	46	40	-13,1
pootaardappelen	42	39	37	38	+4,4
consumptieaardappelen	87	66	69	71	+1,8
zetmeelaardappelen	51	51	46	47	+1,2
suikerbieten	111	91	72	73	+0,7
zaaiuien	14	17	20	20	-3,8
andere groenten	34	33	33	32	-2,1
Areaal gewassen op akkerbouwbedrijven	430	430	410	410	-0,4
Idem in % van totaal	70	71	72	73	

a) Exclusief voedergewassen.
Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.

Opbrengsten

Voor de akkerbouwgewassen is het groeiseizoen 2009 goed verlopen. In het voorjaar was het al vroeg warm waardoor het zaaien en poten vroeg kon starten onder goede omstandigheden. Aan het eind van het seizoen bleef het (te) lang droog. Voor de meeste gewassen resulteerde dit uiteindelijk in een hogere fysieke productie dan in 2008 (tabel 4.2). Hieronder wordt ingegaan op de belangrijkste akkerbouwgewassen.

Aardappelen

De productie van de pootaardappelen ligt in 2009 iets boven het niveau van 2008. De kwaliteit is over het algemeen goed gezien het feit dat er minder areaal is afgekeurd dan vorig jaar. De prijsverwachting voor de poters is lager dan vorig jaar. Als gevolg van schurft zal een deel van de oogst niet geëxporteerd kunnen worden.

De consumptieaardappelen wilden maar moeilijk uit de grond komen. Door aanhoudende droogte moesten veel percelen eerst beregend worden voordat de rooimachine aan het werk kon. Telers die niet konden beregenen moesten de

oogst uitstellen. Door de moeilijke rooiomstandigheden is de uitval als gevolg van 'blauw' mogelijk hoog. Welk deel van de aardappelen kwaliteitsproblemen gaat krijgen is nog moeilijk in te schatten. De brutoproductie per hectare zal naar schatting iets onder die van 2008 liggen. De prijsverwachting ligt onder het niveau van 2008. De export liep eind oktober achter op de export van het jaar ervoor. Zowel binnen als buiten de EU zijn minder Nederlandse aardappelen afgezet.

De verwachting voor de productie van zetmeelaardappelen is ongeveer gelijk aan die van vorig jaar. Door het hogere onderwatergewicht (485 gram) is de zetmeelproductie per hectare wel hoger dan in 2008, maar lager dan in 2007. De markttoeslag die AVEBE over de oogst 2008, kon betalen kan niet uitgekeerd worden voor de oogst 2009. Dit is het gevolg van de lagere prijzen voor aardappelzetmeel als gevolg van een lagere vraag vanuit de industrie. De prijs van de zetmeelaardappelen zal daardoor lager zijn dan in 2008.

Suikerbieten

De suikerproductie per hectare bereikte in 2009 een absoluut hoogterecord. Mede door de goede weersomstandigheden is zowel de fysieke productie (78 ton per ha) als suikergehalte (18%) dit jaar hoog. De minimumbietenprijs daalt als gevolg van het EU-beleid. Door het hoge suikergehalte zullen de quotumbieten meer opleveren dan vorig jaar. De surplusbieten kunnen dit jaar niet tegen dezelfde prijs als de quotumbieten worden afgerekend. De surplusbieten leveren nu 25 euro per ton op. Ervan uitgaande dat de meeste bedrijven meer bieten leveren dan hun quotum groot is, zal de gemiddelde prijs op basis van het gemiddelde suikergehalte lager uitkomen dan vorig jaar. Wel zal Cosun een extra uitkering geven van ongeveer 6 euro per ton op aandelen die bietentelers bezitten. Vorig jaar was deze uitkering 0,25 euro per ton (deze uitkering is niet bij de bietenprijs inbegrepen zoals weergegeven in tabel 4.2).

Granen

Recordopbrengsten vielen ook bij de granen te noteren. De CBS oogstraming geeft voor tarwe een opbrengst van 10 ton per ha, terwijl de afgelopen jaren de opbrengsten op iets minder dan 9 ton bleven steken. Ook de opbrengst van zomergerst is hoog, net onder de 7 ton per hectare. Omdat de oogst wereldwijd ook erg hoog is, zijn de graanprijzen sterk gedaald. De verwachting is dat prijzen van Nederlandse tarwe ongeveer een kwart lager zullen zijn dan in 2008 en van gerst ruim een derde lager.

Zaaiuien

De totale uienproductie in Nederland lag iets onder het niveau van vorig jaar. Dit wordt veroorzaakt door een kleine krimp van het areaal bij een ongeveer gelijke fysieke productie per hectare. De spreiding in productie was echter groot. In het noorden van het land nam de productie per hectare toe ten opzichte van vorig jaar, terwijl in Flevoland en Zeeland de productie achterbleef bij 2008. Een belangrijk afzetland, Rusland kende een lagere oogst dan vorig jaar. De verwachting is daardoor dat er meer naar Rusland geëxporteerd kan worden. De prijsverwachting is mede daardoor een stuk positiever dan van vorig jaar en kan richting het niveau van 2007 gaan.

Tabel 4.2	Ontwikkeling van prijzen (inclusief btw) en hoeveelheden in de akkerbouw, gemiddeld per jaar			
	2007	2008 (v)	2009 (r)	Mutatie (%)
<i>Prijzen (euro per 100 kg)</i>				
Tarwe	22,6	16,2	12,4	-24
Gerst	24,8	17,6	11,0	-38
Consumptieaardappelen	10,7	11,0	10,0	-9
Pootaardappelen	30,1	27,4	25,0	-9
Zetmeelaardappelen	6,1	4,8	4,4	-8
Suikerbieten	4,2	4,2	4,1	-3
Zaaiuien	10,0	5,9	9,5	+62
<i>Hoeveelheden (ton/ha)</i>				
Tarwe	7,1	9,0	10,0	+11
Gerst	5,9	6,0	7,0	+17
Consumptieaardappelen	46,3	54,0	51,0	-6
Pootaardappelen	33,9	35,5	37,0	+4
Zetmeelaardappelen	40,7	44,1	43,0	-2
Suikerbieten	66,4	73,0	78,0	+7
Zaaiuien	51,6	59,9	59,0	-2
Bron: Informatienet en Prijs-Informatie-Desk.				

Kosten

De prijzen van meststoffen, uitgangsmateriaal en energie (gasolie) zijn in 2009 afgenomen ten opzichte van het jaar ervoor. De prijs van gewasbeschermingsmiddelen nam toe. Gemiddeld zullen de kosten naar verwachting ongeveer gelijk zijn aan de kosten in 2008.

In de bijlagen 12 en 13 zijn nadere specificaties van de opbrengsten en kosten weergegeven. Daarnaast zijn deze cijfers ook te vinden op de website van het LEI.

Resultaat en inkomen

De opbrengsten worden geraamd op een niveau dat ongeveer gelijk is aan dat van vorig jaar. Lagere opbrengsten van granen en consumptieaardappelen worden gecompenseerd door hogere opbrengsten uit suikerbieten, uien, pootaardappelen en overige opbrengsten. De opbrengsten blijven gemiddeld per bedrijf mede op peil door de toename van de bedrijfsomvang en enige verschuivingen in het bouwplan, waaronder een lichte uitbreiding van het areaal pootaardappelen.

Omdat zowel de kosten als de opbrengsten geraamd worden op ongeveer hetzelfde niveau als vorig jaar, komt de verwachte rentabiliteit 1 procentpunt lager uit, namelijk op 90%. Vooral de uien en suikerbieten moeten zorgen voor hogere financiële opbrengsten, aangezien de granen en consumptieaardappelen naar verwachting minder zullen opbrengen dan vorig jaar. Het gezinsinkomen uit bedrijf per onbetaalde aje zal ook rond het niveau uitkomen van vorig jaar. Bij het geraamde inkomensniveau van 44.000 euro uit bedrijf kunnen geen besparingen gerealiseerd worden.

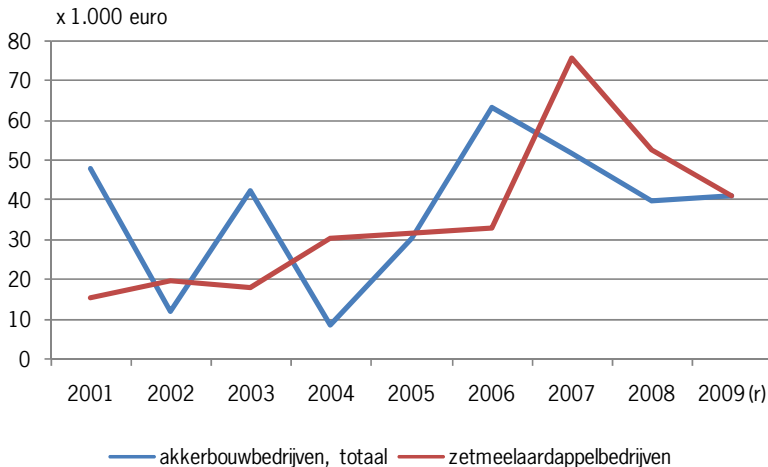
Tabel 4.3	Resultaten en inkomens van akkerbouwbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008	2009 (r)
Aantal bedrijven	7.744	7.468	7.244
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	61,9	63,1	63,6
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,1	1,1
<i>Opbrengsten</i>	<i>231</i>	<i>232</i>	<i>233</i>
Betaalde kosten en afschrijvingen	178	192	192
Inkomen uit bedrijf	55	43	44
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>52</i>	<i>40</i>	<i>41</i>
Inkomsten buiten bedrijf	18	12	16
<i>Totaal inkomen</i>	<i>72</i>	<i>55</i>	<i>60</i>
Besparingen	25	-12	-5
<i>Opbrengst per 100 € kosten</i>	<i>91</i>	<i>91</i>	<i>90</i>
Bron: Informatienet.			

De rentabiliteit van de zetmeelbedrijven was in 2008 lager dan in 2007, maar nog steeds van een behoorlijk niveau. De verwachting is dat de rentabiliteit in 2009 af zal nemen. De reden hiervoor zijn de lagere graan- en zetmeelprijzen. Voor de zetmeelbedrijven wordt een inkomen geraamd per onbetaalde arbeidsjaareenheid van 41.000 euro, dus gelijk aan het resultaat voor alle akkerbouwbedrijven.

De biologische akkerbouw-/groentebedrijven kenden in 2008 een goed jaar. De rentabiliteit lag nog drie procentpunten hoger dan in 2007. Het inkomen per onbetaalde aje daalde licht tot 94.000 euro. Het inkomen werd gerealiseerd op een bedrijf van gemiddeld 46 hectare. De productie per hectare van de voornaamste akkerbouwgewassen lag in 2008 hoger dan in 2007. De prijzen lagen op een lager niveau met uitzondering van de pootaardappelprijzen. De groenten leverden een bijdrage van 51% aan de totale opbrengsten.

Tabel 4.4	Rentabiliteit (%) en inkomen (x 1.000 euro) van zetmeelaardappel- en biologische akkerbouw-/groentebedrijven				
	Zetmeelaardappelbedrijven			Biologische akkerbouw-/groentebedrijven	
	2007	2008	2009 (r)	2007	2008
Inkomen uit bedrijf	80	56	44	112	113
Idem, per onbetaalde aje	76	53	41	96	94
Opbrengst per 100 euro kosten	101	97	91	112	115
Bron: Informatienet.					

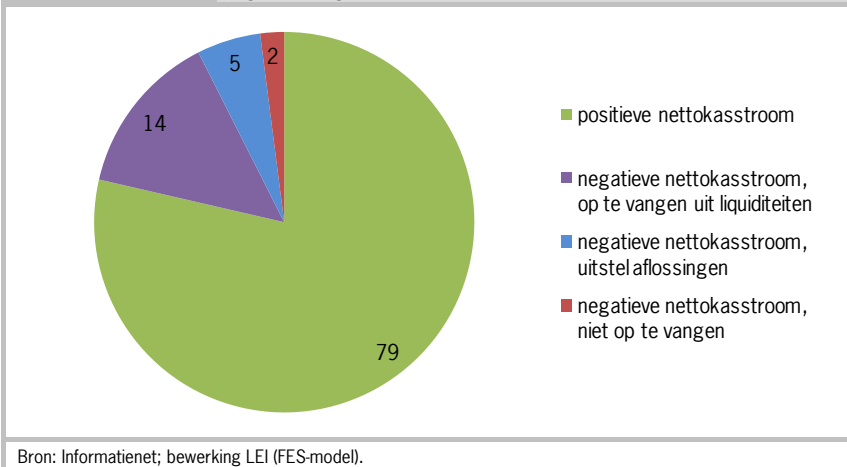
Figuur 4.1 geeft de langetermijnontwikkeling van het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje weer. Het inkomen van de zetmeelbedrijven daalt na de piek in 2007 verder. Het inkomen ligt nog wel boven het niveau van de inkomens in het begin van deze eeuw. Voor de totale groep akkerbouwbedrijven is de verwachting dat het inkomen ongeveer gelijk is aan vorig jaar.

Figuur 4.1**Ontwikkeling van het inkomen uit bedrijf op
akkerbouwbedrijven (x 1.000 euro per onbetaalde aje)**

Bron: Informatienet.

Nauwelijks liquiditeitsproblemen bij akkerbouwers

Akkerbouwbedrijven hebben een aantal redelijke jaren achter de rug. Met behulp van het Financieel-Economisch Simulatiemodel (FES) zijn de individuele bedrijven uit het Informatienet doorgerekend om te bepalen in hoeverre ze in 2009 te maken hadden met liquiditeitsproblemen (zie bijlage 2). Daarbij zijn de bedrijven ingedeeld in 4 categorieën, afhankelijk van de mate waarin zich problemen voordoen. Bij bijna 80% van de bedrijven blijft de kasstroom positief: de ontvangsten zijn groter dan de uitgaven (figuur 4.2). Bij de andere bedrijven zijn de uitgaven groter dan de ontvangsten. De meesten kunnen dat opvangen vanuit eigen liquide middelen, zoals spaargeld en beleggingen. Ongeveer 5% van de bedrijven kan via uitstel van aflossingen uit de problemen blijven. Bij een klein deel is de situatie ondanks de redelijke prijsvorming penibeler: daar zijn ingrijpendere maatregelen nodig om het hoofd boven water te houden. Dat zijn met name bedrijven met een wat oudere ondernemer en met relatief veel vreemd vermogen. Die maatregelen kunnen bestaan uit sterke beperking van privé-uitgaven, toename van inkomsten buiten bedrijf, besparing op kosten en in uiterste gevallen zelfs verkoop van bedrijfsonderdelen.

Figuur 4.2**Verdeling van akkerbouwbedrijven (%) naar liquiditeitspositie in 2009**

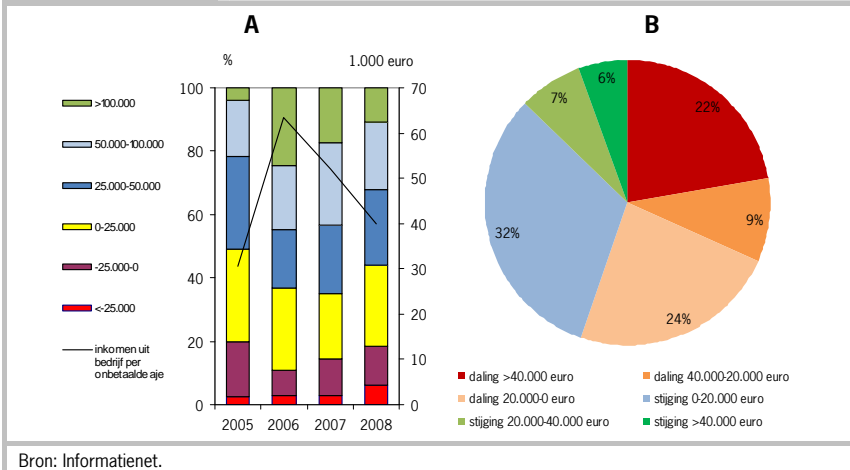
4.2 Analyseresultaten 2008

Inkomensverschillen tussen bedrijven

Het gemiddelde inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje nam in 2008 verder af tot ongeveer 40.000 euro (figuur 4.3A). Hierdoor bleef ruim 40% van de bedrijven onder de grens van een inkomen uit bedrijf van 25.000 euro per onbetaalde aje. Dit percentage is hoger dan de twee jaren ervoor maar lager dan in 2005. Uit figuur 4.3B blijkt dat ondanks een daling van het gemiddelde inkomen, bijna de helft van de bedrijven (45%) in staat was een inkomen te realiseren dat hoger was dan in 2007. Aan de andere kant is er een grote groep bedrijven (22%) die een forse inkomensdaling ondervond van meer dan 40.000 euro. De bedrijven in deze groep zijn relatief groot en hebben meer zetmeelaardappelen of pootaardappelen in het bouwplan dan gemiddeld.

Figuur 4.3

Verdeling van onbetaalde aje op akkerbouwbedrijven naar inkomen uit bedrijf (A, euro per onbetaalde aje) en naar verandering van het inkomen uit bedrijf tussen 2007 en 2008 (B)

Balans van bedrijven

Het balanstotaal van akkerbouwbedrijven is in 2008 toegenomen tot bijna 2,2 mln. euro (tabel 4.5). De toename komt voort uit een stijging van het eigen vermogen met 100.000 euro. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door herwaardering als gevolg van gestegen grondprijzen. De solvabiliteit nam toe tot 78% in 2008. Op de kleine bedrijven met ruim 1,2 mln. aan eigen vermogen is de solvabiliteit fors hoger dan op de grote bedrijven. De grote bedrijven (gemiddeld 150 ha) hebben ruim 1,4 mln. aan langlopende lening uitstaan. Zowel op de grote als kleine bedrijven is het meeste vermogen vastgelegd in grond.

Tabel 4.5	Balans van akkerbouwbedrijven, per einde boekjaar (x 1.000 euro per bedrijf)			
		2007	2008	
gemiddeld			kleinere bedrijven a)	grotere bedrijven b)
Grond	1.210	1.310	800	2.940
Gebouwen en glasopstanden	120	130	70	280
Overige materiële vaste activa	340	350	280	650
Immateriële vaste activa c)	90	100	60	200
Overige activa	310	290	210	700
<i>Balanstotaal</i>	<i>2.070</i>	<i>2.180</i>	<i>1.420</i>	<i>4.770</i>
Eigen vermogen	1.550	1.670	1.210	3.140
Langlopende leningen	460	450	170	1.460
Ander vreemd vermogen	60	60	40	170
<i>Solvabiliteit (%)</i>	<i>76</i>	<i>78</i>	<i>87</i>	<i>67</i>

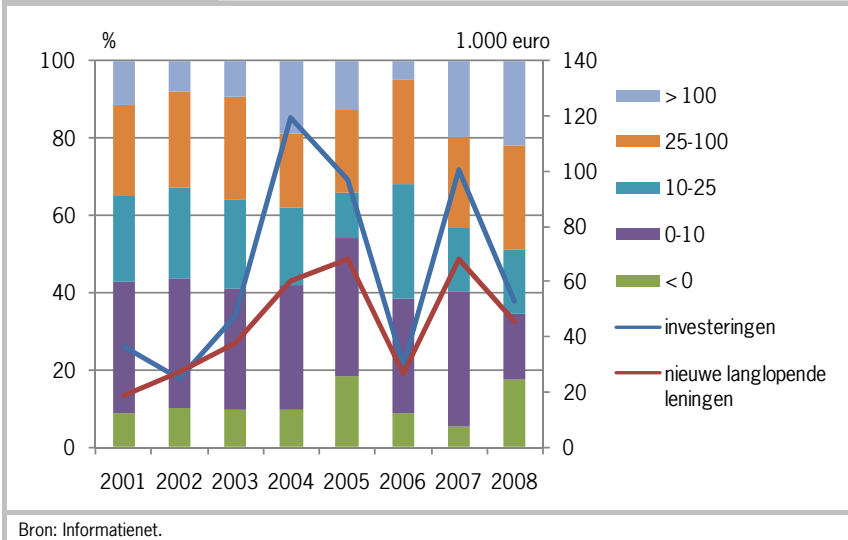
a) Bedrijven <70 nge; b) Bedrijven >150 nge; c) Onder andere productierechten.
Bron: Informatienet.

Investerings

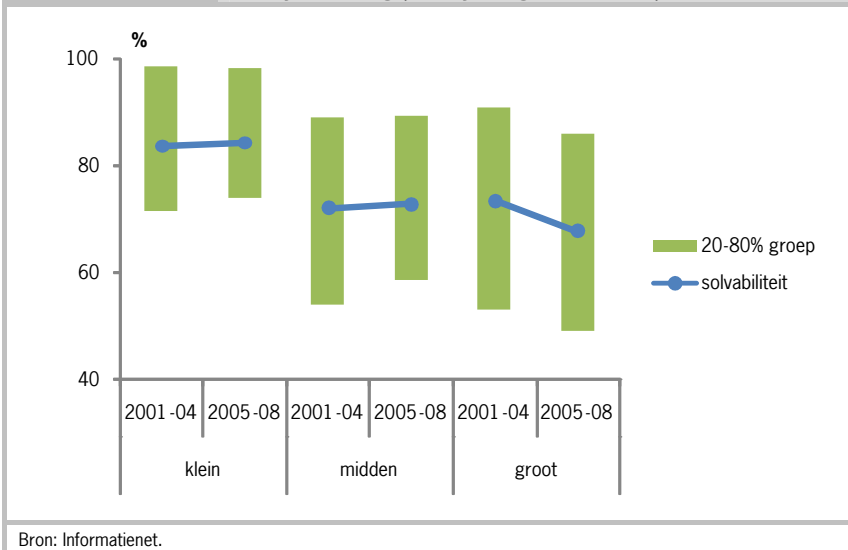
De investeringen zijn in 2008 gehalveerd ten opzichte van 2007 (figuur 4.4). De grote bedrijven zijn verder in omvang toegenomen, gezien het feit dat ze de helft van de investeringen hebben gedaan in grond. De kleine bedrijven hebben juist grond verkocht. In 2008 investeerde ruim 20% van de bedrijven meer dan 100.000 euro. In de jaren tussen 2001 en 2008 was dit niet eerder voorgekomen. Ongeveer een kwart van de bedrijven desinvesteerde in 2008. Ook dit percentage is hoger dan in eerdere jaren. Doordat het investeringsniveau afnam, nam ook het bedrag aan nieuwe langlopende leningen af. In 2008 werd er gemiddeld voor ruim 50.000 euro per bedrijf aan nieuwe leningen afgesloten. In 2006 was er sprake van een laag investeringsniveau. De oorzaak ligt in het feit dat 2004 financieel een erg slecht jaar was, gevolgd door een matig 2005.

Figuur 4.4

Verdeling van akkerbouwbedrijven naar investeringsniveau (%) en hoogte van investeringen en nieuwe langlopende leningen (1.000 euro)

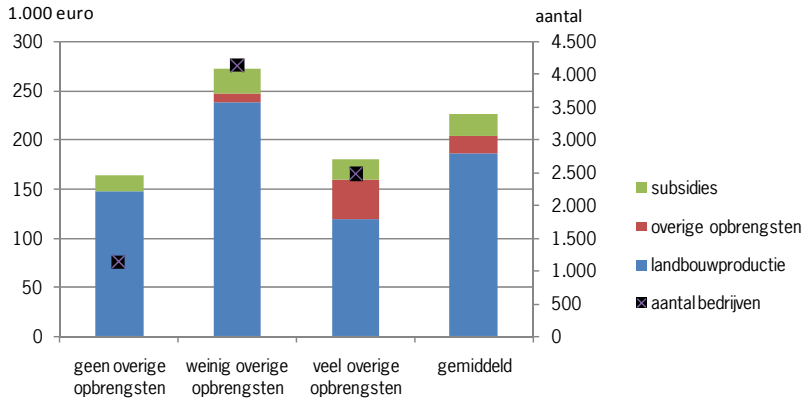
In 2008 zijn er gemiddeld genomen geen besparingen gerealiseerd. Toch nam het eigen vermogen toe met bijna 100.000 euro. Dit is te danken aan de waardestijging van grond (herwaardering). De grote bedrijven wisten in 2008 wel een besparing te realiseren. De totale mutatie van het eigen vermogen bedroeg 218.000 euro. De solvabiliteit op de kleine en middelgrote bedrijven is toegenomen in de periode 2001-2004 ten opzichte van 2005-2008 (figuur 4.5). Bij de kleine bedrijven ligt de solvabiliteit ruim boven de 80%. Op de grote bedrijven daalt de solvabiliteit. Reden hiervoor is dat er de laatste jaren fors is geïnvesteerd met vreemd vermogen. De solvabiliteit van deze bedrijven ligt nog rond de 70%. Dit is ongeveer gelijk aan de gemiddelde solvabiliteit van alle bedrijven in de land- en tuinbouw. Uit de groene staven die de spreiding van de solvabiliteit weergeven blijkt dat bij de grote bedrijven 20% van de bedrijven een solvabiliteit heeft van minder dan 50%. Bij de kleine bedrijf is er een groep van 20% die vrijwel geheel met eigen vermogen is gefinancierd. Deze groep bestaat uit zowel bedrijven met veel pachtgrond als bedrijven met die alle grond in eigendom hebben.

Figuur 4.5**Spreading solvabiliteit akkerbouwbedrijven naar bedrijfsomvang (meerjaarsgemiddelden)***Opbrengsten akkerbouwbedrijven*

Figuur 4.6 brengt de opbrengsten van de akkerbouwbedrijven in beeld. De bedrijven zijn ingedeeld in klassen op basis van de opbrengsten uit verbrede landbouw (overige opbrengsten). Akkerbouwbedrijven met weinig opbrengsten uit verbrede landbouw realiseren minder dan 10% van de opbrengsten met verbrede landbouw. De voornaamste opbrengstenposten zijn in dat kader werk voor derden en de verhuur van machines en gebouwen. Gemiddeld over alle akkerbouwbedrijven bestaan de opbrengsten voor 82% uit landbouwproducten, 8% uit verbreding en 10% (22.000 euro) uit subsidies, voornamelijk de Europese bedrijfstoelagen. De groep bedrijven zonder overige opbrengsten bevat 15% van de bedrijven. Deze bedrijven realiseerden in de periode 2006-2008 gemiddeld ongeveer 150.000 euro aan opbrengsten uit landbouwproductie. Bovenop dit bedrag ontvingen ze ruim 15.000 euro subsidie. De grootste groep bedrijven (53%) is de groep met weinig opbrengsten uit verbrede landbouw. De opbrengsten bedragen ruim 270.000 euro. Omgerekend is dit bijna 4.000 euro per hectare. De bedrijven met veel overige opbrengsten zijn gemiddeld kleinere bedrijven, 53 ha. De opbrengsten uit verbreding bedragen bij deze bedrijven gemiddeld 41.000 euro. De verbredingsactiviteiten leveren meer op dan de subsidies.

Figuur 4.6

**Opbrengsten akkerbouwbedrijven (1.000 euro)
naar aandeel overige opbrengsten en aantal bedrijven
per klasse 2008**

Bron: Informatienet.

5 Glastuinbouw

Kernpunten

Aantal glastuinbouwbedrijven neemt af, areaal neemt toe.

Opbrengstprijzen zwaar in de min, kostenstijging beperkt.

Rentabiliteit glastuinbouwbedrijven historisch laag.

Liquiditeitspositie verslechterd, investeringen liggen op een lager niveau.

Solvabiliteit grote bedrijven lager dan van kleine bedrijven.

5.1 Glasgroentebedrijven

Structuur

Het aantal glasgroentebedrijven is in 2009 met 7% gedaald. Het areaal is echter gestegen met 4%, zo wijzen voorlopige cijfers van het CBS uit. De sterke stijging bij paprika is vooral het gevolg van een 'onderschatting' van het areaal in 2008. Bij tomaat en komkommer is het areaal licht toegenomen. Het areaal aubergine is nagenoeg onveranderd, al geven voorlopige cijfers nog een daling van ruim 2% aan. De omvang van de bedrijven nam in 2009 verder toe.

	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Aantal glasgroentebedrijven	2.640	1.960	1.570	1.460	-6,8%
Areaal glasgroenten	4.200	4.440	4.650	4.830	+3,9%
wv. tomaat	1.130	1.400	1.600	1.630	+1,8%
komkommer	660	630	620	630	+0,7%
paprika	1.150	1.240	1.180	1.330	+12,4%
aubergine	76	90	97	95	-2,4%

Bron: CBS-Landbouw telling, gegevens 2009 zijn voorlopig.

Fysieke productie

De hoeveelheid licht (instraling) is een belangrijke productiefactor voor vruchtgroenten. De totale instraling (joule/cm²) was in de eerst negen maanden van dit jaar circa 6% hoger dan vorig jaar en lag zelfs 11% boven het langjarig gemiddelde. In de eerste twee kwartalen was de instraling min of meer gelijk aan vorig

jaar maar vooral in het derde kwartaal was de instraling een stuk hoger (16%) dan het jaar daarvoor. Dit had een gunstige uitwerking op de productie. Over de hele linie konden productiestijgingen genoteerd worden, Wel waren de verschillen tussen de bedrijven groot. Gemiddeld genomen nam de productie met zo'n 2 à 3% toe bij komkommer en paprika tot circa 5% à 6% bij tomaat.

Opbrengstprijzen

De opbrengstprijzen van de eerste komkommers, tomaten en aubergines waren redelijk tot goed. Een beperkte maar regelmatige aanvoer van goede kwaliteit als gevolg van later planten en matige lichtinstraling, in combinatie met een beperkte concurrentie uit Spanje door het koude weer aldaar, lagen hieraan ten grondslag. Echter, al gauw daalde de gemiddelde prijs en zakte ver onder het niveau van vorig jaar.

De aubergineprijs was met name in april lager dan in 2008. De Nederlandse productie was toen in volle gang maar de wat latere aanvoer uit Spanje veroorzaakte druk op de prijzen. Ook in juni en juli lagen de prijzen ver onder het niveau van een jaar eerder. Over het gehele jaar gezien daalde de gemiddelde prijs met 10-15%.

De zonnige en lichte periode in maart leidde tot een stijging van de aanvoer van komkommers. Versnippering van het aanbod en een achterblijvende vraag zorgden ervoor dat de prijs ruim onder het niveau van vorig jaar bleef steken. In augustus was er een kleine opleving, door het lagere aanbod vanwege teeltwisselingen. Dit leidde echter niet tot een structurele prijsverbetering tijdens de derde teeltronde. Per saldo lag de middenprijs voor komkommer dit jaar 10 tot 15% onder dat van vorig jaar.

De tomatenprijzen waren tot ongeveer juni nog enigszins acceptabel. Daarna was het ook hier kommer en kwel met de prijsvorming. De kwaliteit was goed maar het aanbod was door de het gunstige zomer weer erg hoog, in zowel Nederland als daarbuiten. Over het gehele jaar genomen, daalde de gemiddelde prijs met 20 tot 25%.

Bij paprika waren de opbrengstprijzen vanaf de start van het seizoen direct in mineur. Met name de prijsvorming van rode paprika's was dramatisch. Maar ook bij andere kleuren daalde de middenprijs met tientallen procenten. Gemiddelde over alle kleuren heen, lag de middenprijs zo'n 35% lager dan in 2008. De recessie, de ongunstige koersverhoudingen van de euro, toegenomen productie en de teruggang op verschillende afzetmarkten zijn mede oorzaak van de slechte prijsvorming.

Al met al lagen de opbrengstprijzen op een zeer laag niveau. Meerdere redenen zijn hiervan de oorzaak, namelijk een grotere productie, matige kwaliteit voor sommige producten, versnippering in de afzet, ongunstige wisselkoersverhoudingen en wereldwijde economische malaise. In zijn algemeenheid is de matige tot slechte prijsvorming van de afgelopen anderhalf jaar vooral een kwestie van vraag en aanbod. Ofwel een groter aanbod en een afnemende/stagnerende marktvraag. Daarnaast blijkt uit onderzoek (Bunte, 2009) dat er enige imperfecties zijn in de prijsvorming voor glasgroenten die in het nadeel van teler en consument kunnen zijn.

Export

De export van de in Nederland geteelde groenten en fruit is in de eerste negen maanden van 2009 met 2% afgenomen tot 1,9 mld. kg. De afzet van groenten en fruit nam naar landen buiten de EU sterker af (-11%) dan de handel binnen de EU (-1%). Met name daalde de export van peen, appels en peren (hoofdstuk 6). De export van de belangrijkste glasgroenten nam in de eerste negen maanden van 2009 juist toe (8%). Dit als gevolg van hogere producties per m² en areaaluitbreiding.

De tomatenexport steeg met 11%. Met name bij tomaten groeide het exportvolume (19%). Bij losse tomaten steeg de export met 5%. De export van aubergine groeide met 11% en die van paprika's met 9%. Bij paprika waren er wel grote verschillen op kleurniveau. Zo daalde de export van groene paprika's met 11%, terwijl die van rode met 21% toenam. De export van gele paprika's daalde met 1%. De export van komkommers groeide met ruim 2%.

Bij tomaten groeide de export naar alle belangrijke exportlanden behalve Rusland. Komkommer had het ook moeilijk op deze markt. Er werd daarentegen meer komkommer naar Frankrijk geëxporteerd. Bij paprika groeide de export naar onder andere Duitsland en Rusland. Ook voor aubergine groeide de export naar deze twee landen. Voor zowel paprika als aubergine viel de export naar Engeland terug.

Tabel 5.2		Ontwikkeling in de export van verse groenten t/m september (x mln. kg)			
	2007	2008	2009	Mutatie (%)	
<i>Totaal verse groenten en fruit a)</i>	1.830	1.896	1.859	-2%	
Totale glasgroenten	1.114	1.149	1.245	+8%	
wv. tomaat	509	538	599	+11%	
komkommer	320	317	324	+2%	
paprika	244	253	276	+9%	
aubergine	29	31	34	+10%	

a) Glas- en opengrondsgroenten, exclusief uien.
Bron: KCB/Productschap Tuinbouw.

Opbrengsten en kosten

Voorgaande beschreven ontwikkelingen wijzen erop dat de opbrengstprijzen van de producten dit jaar fors lager zullen zijn dan vorig jaar. De productie per m² zal naar verwachting op een hoger niveau liggen. Dit zal echter onvoldoende zijn om de totale opbrengsten uit de teelt te laten toenemen. De opbrengsten van de verkoop van elektriciteit zullen door zowel een daling van de verkochte hoeveelheid kilowatturen als een lagere opbrengstprijs lager zijn dan een jaar eerder. Naar verwachting zullen de geldelijke opbrengsten voor het gemiddelde glasgroentebedrijf in 2009 met ruim 7 euro per m² achter blijven bij 2008.

Aan de kostenkant zijn arbeid en energie belangrijke kostenposten. Per 1 januari 2009 is via de cao voor de glastuinbouw een loonsverhoging van 1,5% afgesproken. Halverwege het jaar werd de cao voor glastuinbouw voor een jaar verlengd tot halverwege 2010, waarbij de lonen bevroren werden. Geprobeerd is om relatief dure overuren zoveel mogelijk te vermijden om zo de kosten te drukken. Per saldo zullen de arbeidskosten met een kleine 1% per m² afnemen. De inkoopkosten van energie (gas en elektriciteit) nemen dit jaar nog toe. Omdat veel bedrijven niet hadden voorzien dat de energieprijzen verder zouden gaan dalen, waren er eind 2008 al veel contracten voor 2009 afgesloten (kader 1). De hoeveelheid ingekocht gas is licht afgenomen. Deze verlaging lijkt vreemd, mede gezien het weerbeeld in de eerste maanden van het jaar. Het gas wordt echter deels gebruikt voor de productie van elektriciteit via warmtekrachtinstallaties (w/k-installaties). Door de economische crisis is er minder vraag naar elektriciteit, waardoor teruglevering minder winstgevend was. Het lijkt er op dat de w/k-centrales dit jaar minder uren hebben gedraaid en dat er meer elektriciteit is ingekocht. Resumerend zullen de energiekosten stijgen met bijna 5% per m².

Er is de afgelopen jaren veel geïnvesteerd. Hierdoor nemen de afschrijvingskosten dit jaar met een kleine 5% toe. De rentekosten zijn gedaald (-2%), ondanks de hogere opslagen die banken berekenen voor langlopende financiering. In totaliteit zullen de kosten per m² dit jaar met circa 1% stijgen. In bijlage 14 is een nadere specificatie van de opbrengsten en kosten weergegeven. Daarnaast zijn deze cijfers ook te vinden op de website van LEI Wageningen UR.

Resultaat en inkomen

Voor het gemiddelde glasgroentebedrijf zullen de opbrengsten dit jaar sterk dalen. De kosten nemen licht toe, waardoor de rentabiliteit naar verwachting met gemiddeld 15 procentpunten afneemt en uitkomt op 76 (tabel 5.3). Dit is een historisch lage score. Het inkomen uit bedrijf zal net als vorig jaar negatief uitkomen en bedraagt per onbetaalde aje naar schatting -132.000 euro. Dit jaar zal er net als vorig jaar gemiddelde flink ontspaard worden.

Tabel 5.3	Resultaten en inkomens van glasgroentebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008	2009
Aantal bedrijven	1.600	1.450	1.340
Oppervlakte glas per bedrijf (are)	222	234	251
Aantal onbetaalde aje	1,7	1,7	1,7
Opbrengsten	1.038	1.093	985
Betaalde kosten en afschrijvingen	972	1.120	1.212
Inkomen uit bedrijf	56	-33	-230
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>33</i>	<i>-19</i>	<i>-132</i>
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>96</i>	<i>91</i>	<i>76</i>
Bron: Informatienet.			

Kader 1**Toelichting energiekosten**

De ontwikkeling van de gas- en elektriciteitsprijs wordt vooral beïnvloed door de ontwikkeling van de wereldolieprijs. Al jaren vertoont deze prijs een stijgende lijn met als historisch hoogtepunt in de zomer van 2008 een prijs van bijna 150 dollar per vat. Daarna daalde deze prijs door een kleinere vraag als gevolg van de economische crisis pijlsnel; tot onder de 40 euro eind 2008. Vanaf begin 2009 krabbelde de olieprijs weer langzaam op en doorbrak in oktober de 75-eurogrens.

Door deze stevige schommelingen in de olieprijs fluctueerde de gasprijs de laatste jaren ook sterk. Hierdoor is het lastig om een eenduidig beeld te schetsen van de gasprijsontwikkeling voor de glastuinbouwbedrijven. Ter illustratie: in het eerste kwartaal van 2008 bedroeg de commodityprijs voor niet-gecontracteerd gas circa 24 ct/m³, in de zomer van 2008 was dit bijna 40 ct/m³ en in het derde kwartaal van 2009 was dit gedaald tot circa 18 ct/m³. Bovendien kopen ondernemers ook op verschillende momenten (een deel) van hun gas in. Ervan uitgaande dat relatief veel gas voor 2009 in het vierde kwartaal van 2008 is gecontracteerd voor prijzen tussen de 25 en 28 ct/m³ wordt de gemiddelde stijging van de commodityprijs geraamd op ruim 5%. Daartegenover staat dat bedrijven die vooraf geen gas gecontracteerd hadden, dit jaar aanzienlijk goedkoper uit zijn dan vorig jaar. Ook voor de komende jaren liggen eind 2009 de gasprijzen op een beduidend lager niveau dan de afgelopen twee jaar.

De gemiddelde inkoopprijs van elektriciteit lag in 2009 net als bij aardgas op een iets hoger niveau dan in 2008, ondanks het feit dat de prijs is de loop van het jaar gedaald is. De prijs voor elektriciteitsverkoop lag vanaf begin 2009 door een lagere vraag als gevolg van de economische crisis onder het niveau van 2008. Illustratief in dit kader is het feit dat sommige glastuinbouwbedrijven in eerste kwartaal besloten de w/k-installatie af en toe stil te leggen en elektriciteit in te kopen op de APX (daghandelbeurs voor elektriciteit). Vooral bepalend voor het rendement van de eigen w/k-installatie is de zogenaamde Sparksread; de marge tussen de opbrengsten van elektriciteit opgewekt met een w/k-installatie en de kosten van het gas dat nodig is om elektriciteit op te wekken. Zo zien bedrijven die vorig jaar wel op het hoogtepunt gas hebben ingekocht en later in dalende markt elektriciteit hebben verkocht hun marges onder druk staan. Echter bedrijven die vorig jaar zomer elektriciteit hebben verkocht en later gas hebben ingekocht, weten een hoger rendement te realiseren. Dit ongelijktijdig in- en verkopen van energie heeft iets weg van speculeren, met alle risico's van dien.

5.2 Snijbloemen

Structuur

Het aantal snijbloemenbedrijven is in 2009 wederom afgenomen (tabel 5.4). Sinds 2000 is bijna de helft van de bedrijven opgehouden te bestaan. De daling ten opzicht van 2008 bedraagt volgens de voorlopige cijfers bijna 10%. Het areaal neemt eveneens af en bedraagt in 2009 zo'n 2.870 ha. De daling van het areaal rozen, maar ook dat van chrysanten, heeft zich in 2009 voortgezet. De daling bedroeg respectievelijk 9% en 6%. Doordat het areaal minder hard afneemt dan het aantal bedrijven is de bedrijfsomvang opnieuw toegenomen.

	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Aantal snijbloemenbedrijven	3.610	2.760	2.130	1.930	-9,6%
Areaal snijbloemen	3.920	3.430	2.970	2.870	-3,4%
ww. roos	930	780	580	530	-8,8%
chrysant	770	600	520	490	-5,7%
gerbera	250	210	210	220	+4,5%

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.

Veilingomzet en prijzen snijbloemen

De, via de bloemenveilingen verhandelde, snijbloemen van Nederlandse bodem behielden tot en met oktober een omzet van 1,4 mld. euro. Dit is een omzetsdaling van een kleine 15% ten opzichte van vorig jaar. Naast het feit dat de verkochte aantallen met 3,5% afnamen, daalde de gemiddelde prijs met 2 cent tot 21 cent per steel.

Het eerste kwartaal verliep voor snijbloemen dramatisch. De omzet kelderde met 21%. Het verkochte aantallen snijbloemen nam af (-7%), mede door het koude weer aan het begin van het kwartaal en de meer verspreid liggende feestdagen. De gemiddelde prijs daalde 4 cent tot 22 cent per steel.

Ook het tweede kwartaal daalde de omzet met 10%. De verkochte aantallen lieten in dit kwartaal een kleine stijging zien (0,6%). De prijs daalde met 10% en bedroeg 20 cent per steel gemiddeld. Hoewel in alle drie de maanden van dit kwartaal de omzet afnam, was het vooral de belangrijke bloemenmaand mei (-18%) die in negatieve zin bijdroeg aan dit resultaat.

In het derde kwartaal van 2009 trad geen herstel op. In de vakantiemaanden juli en augustus was het erg warm waardoor de toch al magere marktvraag ver-

der af nam. In september bevoorraden winkels zich dan traditiegetrouw weer. De economische crisis maakte de markt voorzichtig waardoor kleinere orders werden geplaatst. De snijbloemenomzet daalde zodoende met bijna 12,5%. De daling werd veroorzaakt door zowel minder volume (-3%) als een lagere prijs (-10%).

Het vierde kwartaal startte zoals het derde eindigde, namelijk met een dalende omzet (-12%).

	Ontwikkeling opbrengsten en verkochte hoeveelheden (2009) en gemiddelde opbrengstprijzen van belangrijkste snijbloemen qua veilingomzet a) t/m oktober					
	Opbrengsten		Aantal verkocht		Prijs (€/st)	
	miljoen €	mutatie (%)	miljoen stuks	mutatie (%)	2009	2008
<i>Totaal snijbloemen</i>	1.366	-14,7	6.587	-3,5	0,21	0,23
Roos	305	-22,5	1.004	-9,2	0,30	0,36
Troschryasant	191	-16,1	1.057	-5,0	0,18	0,21
Tulp	181	-11,1	1.398	1,3	0,13	0,15
Lelie	111	-15,0	287	-9,5	0,39	0,41
Gerbera	84	-10,5	745	-0,8	0,11	0,13

a) Afzet via klok en bemiddelingsbureau, exclusief import.
Bron: VBN.

De omzet van roos, ondanks de sterke areaaldaling van de laatste jaren, nam opnieuw fors af. Het aantal verkochte stuks daalde. Ook de gemiddelde prijs, die de laatste jaren steeg door een grotere verhouding grootbloemige soorten en kwaliteitsimpulsen, verloor maar liefst 6 cent tot 30 cent gemiddeld.

Ondanks de lagere aanvoer van chrysanten met 5% werd per steel slechts 18 cent betaald. Hiermee lag het prijsniveau 14% lager dan een jaar eerder. Vraaguitval en slechte koersverhoudingen met voor deze bloem belangrijke afzetlanden, zoals Engeland en Rusland, beïnvloedde de omzet negatief.

Het verkoopseizoen van tulpen liep dit jaar langer door omdat Pasen later viel dan een jaar eerder. Maar door het warme voorjaarsweer vielen de opbrengstprijzen tegen.

Lelies kampen al langer met een matig prijsniveau. Mede hierdoor daalde de aanvoer en verkoop van producten met een kleine 10%. Maar gezien de marktontwikkelingen bleek dit niet voldoende. De gemiddelde prijs en daarmee de totale omzet daalden.

Bij gerbera's was, met name in de zomerperiode, sprake van een aanzienlijke hoeveelheid doordraai. Producten werden wel aangevoerd maar niet verkocht. Dit kenmerkte de marktstemming voor dit product dat bijna 11% omzet inleverde.

Export

De totale exportwaarde van snijbloemen bedroeg in de eerste tien maanden van 2009 zo'n 2,5 mld. euro. Dit is een daling van 8,5% ten opzichte van 2008, toen de export ook al met 3,6% af nam. Alleen in juni konden dit jaar, dankzij een late Franse Moederdag, zwarte cijfers worden geschreven. In januari (-10%), februari (-26%) en mei (-11,5%) was de waardedaling het grootst. Top-10 landen met een bovengemiddelde daling van de exportwaarde zijn: Engeland (-16%), Italië en België (-10%), Rusland (-27%) en Polen (-17%). Opvallende is de export op Duitsland die gelijk bleef aan vorig jaar.

Een reeks van oorzaken hebben de exportwaarde nadelig beïnvloed. Zo hebben kredietverzekeraars, als gevolg van de economische crisis, hun kredietlimiet verlaagd of ingetrokken. Ondanks de door de overheid inmiddels ingestelde garantieregeling voor kredietrisico's (TASK) belemmert dit een gezonde handel tussen de landen. Ook zijn door de sterke euro de handelsverhoudingen met niet-eurolanden (nog steeds) ongunstig. Bovendien is de koopkracht en het consumentenvertrouwen door de economische crisis geslonken, waardoor vraaguitval is opgetreden. Met name voormalige groeimarkten, waar bloemen nog als een luxe artikel worden beschouwd en het verbruik nog beperkt ontwikkeld is, zijn extra kwetsbaar. Daarnaast speelde het weer in belangrijke afzetlanden een negatieve rol. Eerst was het erg koud waardoor de straathandel grotendeels wegviel en later was het warm. Hierdoor besloot men eerder tuingoed te kopen dan een bos snijbloemen. De lagere inkoopprijs en daardoor ook lagere marges hebben volgens het Hoofdbedrijfschap agrarische groothandel (HBAG) maar in enkele markten tot een vergroting van het aantal stuks geleid.

Tabel 5.6 **Ontwikkeling in de exportwaarde van sierteelproducten t/m oktober (x mln. euro)**

	2007	2008	2009	Mutatie (%)
<i>Totaal sierteelt a)</i>	4.422	4.322	4.117	-4,8
wv. snijbloemen	2.833	2.732	2.496	-8,6
pot- en tuinplanten	1.588	1.590	1.617	1,7

a) exclusief uitgangsmateriaal.

Bron: HBAG.

Opbrengsten en kosten

De opbrengstprijis voor snijbloemen zal, op enkele uitzonderingen na, over de hele linie, sterk lager zijn dan in 2008. De lichte toename van de fysieke productie per vierkante meter kan dit lagere prijspeil niet goed maken. De overige opbrengsten, zoals de verkoop van elektriciteit, nemen af door de lagere verkoopvolumes en opbrengstprijzen. De totale opbrengsten per m² zullen dus afnemen met 9%.

De grootste kostenposten voor snijbloemenbedrijven zijn arbeid en energie. De arbeidskosten zullen naar verwachting beperkt afnemen (-1%). Deze uitkomst is een optelsom van een beperkte prijsstijging, in combinatie met minder uren per m². De kosten voor energie per m² laten een stijging zien (5%) ondanks het feit dat de gasprijs in 2009 een dalende lijn laat zien (kader 1). Naar verwachting hebben bedrijven hiervan maar in beperkte mate kunnen profiteren, omdat gas veelal in een eerder stadium door telers reeds (deels) was ingekocht. De afschrijvingen nemen ook toe met 5%, terwijl rentekosten zijn gedaald (-4%).

Voor een gemiddeld snijbloemenbedrijf zijn de kosten per vierkante meter naar verwachting iets hoger (1%) dan vorig jaar. In bijlage 14 is een nadere specificatie van de opbrengsten en kosten weergegeven. Daarnaast zijn deze cijfers ook te vinden op de website van LEI Wageningen UR.

Resultaat en inkomen

Door het licht stijgende kostenniveau en de fors lagere opbrengstprijzen zal het nettoresultaat verslechteren. Het bedrijfsresultaat daalt naar verwachting met 9 procentpunten. Het gemiddelde rendement komt hiermee op 81% (tabel 5.7). Ofwel tegenover 100 euro kosten staan in 2009 slechts 81 euro opbrengsten. Het rendement is in de afgelopen twintig jaar nog nooit zo slecht geweest. Het inkomen uit bedrijf daalt met bijna 100.000 euro. Hoewel er nog enige inkomsten van buiten het bedrijf zijn, zal het totaal inkomen duidelijk negatief zijn. Vanzelfsprekend is dit onvoldoende om in het levensonderhoud te voorzien en te voldoen aan betalingsverplichtingen, zoals premies en belastingen. Hierdoor zal net als in 2008, in 2009 veel worden ontspaard.

Tabel 5.7	Resultaten en inkomens van snijbloemenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008	2009
Aantal bedrijven	2.330	2.070	1.860
Oppervlakte glas per bedrijf (are)	146	159	169
Aantal onbetaalde aje	1,9	1,8	1,8
Opbrengsten	854	882	853
Betaalde kosten en afschrijvingen	777	885	953
Inkomen uit bedrijf	63	-6	-103
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>34</i>	<i>-3</i>	<i>-57</i>
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>96</i>	<i>90</i>	<i>81</i>
Bron: Informatienet.			

5.3 Pot- en perkplanten

Structuur

De daling van het aantal plantenbedrijven heeft zich ook in 2009 voortgezet. Er waren volgens de voorlopige cijfers 1.080 pot- en perkplantenbedrijven in 2009, wat een daling van een kleine 5% betekent. Het areaal groeide 3%. Opvallend is de stijging van het areaal groene planten. Na een stabilisatie in de jaren 2006 en 2007 en een daling in 2008 leek een verdere afname aannemelijk. Ook bij pot- en perkplanten is de gemiddelde bedrijfs grootte toegenomen.

Tabel 5.8	Ontwikkeling aantal pot- en perkplantenbedrijven en areaal pot- en perkplanten (ha)				
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Aantal pot- en perkplantenbedrijven	1.650	1.360	1.130	1.080	-4,7%
Areaal pot- en perkplanten	1.760	1.930	1.890	1.940	+2,6%
wv. bloeiende potplanten	680	790	940	950	+1,2%
groene potplanten	580	590	490	510	+4,4%
perkplanten	500	550	460	470	+3,4%
Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.					

Veilingomzet en prijzen kamerplanten

De veilingomzet van kamerplanten uit Nederland bedroeg tot en met oktober 1,1 mld. euro. De omzet steeg met ongeveer 1%. Dit was met name te danken

aan de toename van het aantal verkochte producten (3%). De gemiddelde prijs, die telers voor hun producten ontvingen, daalde met ongeveer 2%.

De omzet in het eerste kwartaal van 2009 bleef gelijk aan die van 2008. In de eerste twee maanden zag dit er echter niet naar uit. In januari (-6,5%) en februari (-10%) daalde de omzet en het aantal verkochte stuks (respectievelijk -7% en -12,5%) sterk. Dit had wel een prijsstijging tot gevolg. Het betere weer en de viering van Engelse Moederdag in maart stimuleerde de aanvoer van onder andere bol-op-pot-producten en Phalaenopsis. Hoewel de prijsvorming hier wisselend op reageerde, steeg de totale maandomzet 17,5%.

In het tweede kwartaal steeg de omzet een kleine 4% en was hiermee tot nu toe het beste omzetkwartaal van 2009. In april (5%) en juni (9%) steeg de omzet sterk. Alleen in mei nam de omzet licht af (-1%). Hierbij moet worden opgemerkt dat de omzetsstijgingen vooral waren veroorzaakt door de toename van de verkochte aantallen. Het hele kwartaal kenmerkte zich door een lagere gemiddelde prijsvorming van producten.

In het derde kwartaal nam de omzet nog met bijna een half procent toe. Na een lagere omzet in de warme juli maand (-3%), groeide de omzet in zowel augustus als september beide met een kleine 2%. Ook hier moest de omzetwinst komen uit de toename van de verkochte aantallen (4%). De gemiddelde prijs nam af met 3,5%. In oktober daalde de omzet met bijna 3%. Er werden wel net iets meer producten verkocht (0,6%), maar de gemiddelde prijs daalde met vijf cent tot 1,51 euro.

Tabel 5.9

Verkochte hoeveelheden (2009) en gemiddelde opbrengstprijzen van belangrijkste kamerplanten qua veilingomzet a) t/m oktober

	Opbrengsten		Aantal verkocht		Prijs (cent/st)	
	miljoen €	mutatie (%)	miljoen stuks	mutatie (%)	2009	2008
<i>Totaal kamerplanten</i>	1.131	1,1	740	3,2	1,53	1,56
Phalaenopsis	268	13,8	79	36,7	3,39	4,08
Kalanchoë	42	2,1	65	6,9	0,65	0,68
Anthurium	41	-4,6	14	2,1	3,06	3,28
Overige kamerplanten	34	13,7	20	18,4	1,65	1,72
Roos	31	11,1	29	19,3	1,09	1,17

a) Afzet via klok en bemiddelingsbureau, exclusief import.

Bron: VBN.

Aan de groeiontwikkeling van Phalaenopsis is in 2009 nog geen einde gekomen. In de eerste tien maanden van dit jaar groeide de verkochte aantallen met een kleine 40%. Vorig jaar, in dezelfde periode, groeiden de aantallen verkochte stuks nog met 60%. Door de huidige marktomstandigheden was het niet vreemd dat de prijs met bijna 70 cent per stuk daalde. Ook bij Kalanchoë namen de verkochte aantallen toe. De groei was weliswaar beperkter (7%) dan bij Phalaenopsis, maar ook hier waren de gevolgen voor de gemiddelde prijs zichtbaar (-4%). Na jarenlange sterke groei van de verkochte aantallen bij Anthurium werd in 2009 een bescheiden toename genoteerd van 2%. Toch lag de gemiddelde prijs 7% lager dan een jaar eerder. Er werden ruim 18% meer producten onder de 'overige kamerplantengroep' verhandeld. De gemiddelde prijs nam af met 7 cent tot 1,65 euro. De omzet groeide hierdoor met bijna 14%. Het aanbod van potroos groeide in 2009 met 19% naar ruim 31 mln. stuks. Door deze uitbreiding van het aanbod hield ook hier de gemiddelde prijs niet stand (-7%). De omzet groeide ruim 11%.

Veilingomzet en prijzen tuinplanten

De Nederlandse tuinplanten die in de eerste tien maanden via de bloemenveilingen werden verhandeld hadden een omzetwaarde van een kleine 300 mln. euro (tabel 5.10). Dit is een stijging van een kleine 13% ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar. Met name het gunstige weer voor de tuinplantenafzet zorgde voor deze omzetstijging. Het aantal verkochte stuks groeide met bijna 3%. De omzetstijging werd derhalve met name door een betere prijsvorming veroorzaakt (10%).

Hoewel de eerst twee maanden van het jaar door koude omstandigheden slecht begon, wist de omzet zich daarna zeer goed te ontwikkelen. In maart was de koude uit de lucht en werd het prima voorjaarsweer. Deze weersomslag kwam precies op tijd. De omzet van tuinplanten wordt namelijk voor een groot deel (circa 70%) in maart tot en met juni gemaakt. Zowel in maart als in april nam de omzet met ruim 40% toe. Mede doordat de aanvoer zich enigszins had vervroegde daalde de omzet in mei met 14%. In juni werd weer een plus genoteerd van 15%. Alleen in januari, juli en oktober lagen de gemiddelde prijzen onder het niveau van vorig jaar.

	Verkochte hoeveelheden (2009) en gemiddelde opbrengstprijzen van belangrijkste tuinplanten qua veilingomzet a) tot en met oktober					
	Opbrengsten		Aantal verkocht		Prijs (cent/st)	
	miljoen €	mutatie (%)	miljoen stuks	mutatie (%)	2009	2008
<i>Totaal tuinplanten</i>	296	12,7	349	2,6	0,85	0,77
Overige perkplanten	25	18,5	39	0,6	0,63	0,54
Geranium	20	-2,7	32	-5,0	0,65	0,63
Viool	18	8,0	58	1,3	0,32	0,30

a) Afzet via klok en bemiddelingsbureau, exclusief import.
Bron: VBN.

De verkochte aantallen van geranium namen met ruim 5% af. Hierdoor werd een kleine verbetering van de gemiddelde prijs gerealiseerd. Maar het was onvoldoende om een hogere omzet te realiseren (-3%). Zowel de gemiddelde prijs (2 cent) als de verkochte aantallen (1%) namen bij Viola toe. Deze ontwikkeling had alles te maken met het feit dat er vorig jaar rond Pasen sneeuwval was en het nu mooi voorjaarsweer was.

Export

De export van pot- en tuinplanten is in de eerste tien maanden van dit jaar uitgekomen op 1,6 mld. euro. Dit was een stijging van een kleine 2% ten opzichte van een jaar eerder. Aan het begin van het jaar raakte de exportwaarde, door het koude weer, op achterstand. In februari werd een daling van de export genoteerd van -23%. Voor een deel is deze daling te verklaren omdat in 2008 de export extreem piekte; samenvallende feestdagen en het goede weer waren daar debet aan. In maart herstelde de markt zich (15%). Het eerste kwartaal werd afgesloten met een lagere exportwaarde van 4%. Het tweede kwartaal begon goed mede door het gunstige weer. In april werd 15% meer geëxporteerd. In mei was de export lager (-4%), maar nam in juni met ruim 11% weer toe. De kwartaalcijfers lieten al met al een groei van 6,5% zien. In het derde kwartaal werden in alle maanden zwarte cijfers geschreven. De groei was echter beperkt en kwam uit op een kleine 2%.

Opvallend is de exportontwikkeling bij onze oosterburen. De exportwaarde naar dit land steeg met 9% in de eerste tien maanden van dit jaar. Ook groeide de omzetwaarde naar Frankrijk en België (5%) en Italië (1%). Naar het Verenigd Koninkrijk werd 3% minder geëxporteerd. Handelaren geven echter aan dat voor deze omzetten wel veel meer volume verhandeld wordt. De handel heeft derhal-

ve meer werk om dit grotere volume, met een lagere inkoopwaarde, te verhandelen. Dit zet de marges onder druk.

Opbrengsten en kosten

In 2009 was er een groot verschil tussen de prijsontwikkeling van potplanten en die van tuinplanten. Terwijl de prijzen van potplanten onder druk stonden, brachten de tuinplanten gemiddeld meer op dan een jaar eerder. Per saldo zullen de opbrengsten voor deze groep dalen met een kleine 2% ten opzichte van vorig jaar.

De kosten voor gas en elektra zullen, ondanks het dalende prijspeil in 2009, toch nog hoger zijn dan een jaar geleden (5%). Ook de afschrijvingskosten nemen met datzelfde percentage toe. De kosten voor arbeid blijven nagenoeg gelijk aan vorig jaar. De kosten die bedrijven maken voor het lenen van geld namen af. De rentekosten daalden met 4%. De totale kosten per m² zullen in 2009 hierdoor derhalve nauwelijks toenemen. In bijlage 14 is een nadere specificatie van de opbrengsten en kosten weergegeven. De cijfers zijn ook te vinden op de website van LEI Wageningen UR.

Resultaat en inkomen

Resumerend wordt verwacht dat het nettobedrijfsresultaat zal afnemen door lagere (overall) opbrengsten bij nagenoeg onveranderde kosten. De rentabiliteit zal gemiddeld met 2% afnemen. De inkomsten uit bedrijf dalen en komen uit op 46.000 euro. Per onbetaalde aje resteert een inkomen van 27.000 euro. Net als in 2008 zal hierdoor worden ingeteerd op het eigen vermogen.

Tabel 5.11	Resultaten en inkomens van pot- en perkplantenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008	2009
Aantal bedrijven	1.060	1.030	990
Oppervlakte glas per bedrijf (are)	160	160	167
Aantal onbetaalde aje	1,7	1,7	1,7
Opbrengsten	1.192	1.275	1.304
Betaalde kosten en afschrijvingen	1.082	1.206	1.256
Inkomen uit bedrijf	109	66	46
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>65</i>	<i>39</i>	<i>27</i>
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>100</i>	<i>99</i>	<i>97</i>

Bron: Informatienet.

5.4 Totaal glastuinbouw

Structuur

Het aantal glastuinbouwbedrijven is in 2009 opnieuw met 8% gedaald tot 4.460, aldus de voorlopige cijfers van het CBS (tabel 5.12). Het areaal glastuinbouw groeide, na twee jaren van daling, met 2% tot 10.320 ha.

Tabel 5.12	Ontwikkeling aantal glastuinbouwbedrijven en areaal glastuinbouw (ha)				
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Aantal glastuinbouwbedrijven	7.910	6.080	4.830	4.460	-7,5
Areaal glastuinbouw	10.530	10.540	10.170	10.320	+1,6

Bron: CBS-Landbouwteiling, gegevens 2009 zijn voorlopig.

Resultaat en inkomen

Net als in 2008 zal naar verwachting ook in 2009 het bedrijfsresultaat van het merendeel van de glastuinbouwbedrijven verslechteren. Positieve uitzondering hierop zijn de tuin- en perkplantenbedrijven. De verwachte daling van de rentabiliteit bedraagt 8 procentpunten. Hiermee komt de rentabiliteit op 84% (tabel 5.13). Dit is een historisch dieptepunt want zelfs in de jaren 1992 en 1993 was het rendement niet zo laag. Het inkomen uit een gemiddeld bedrijf zal uitkomen op -108.000 euro. Ook het inkomen per onbetaalde aje neemt af en ligt nu ver onder de nullijn.

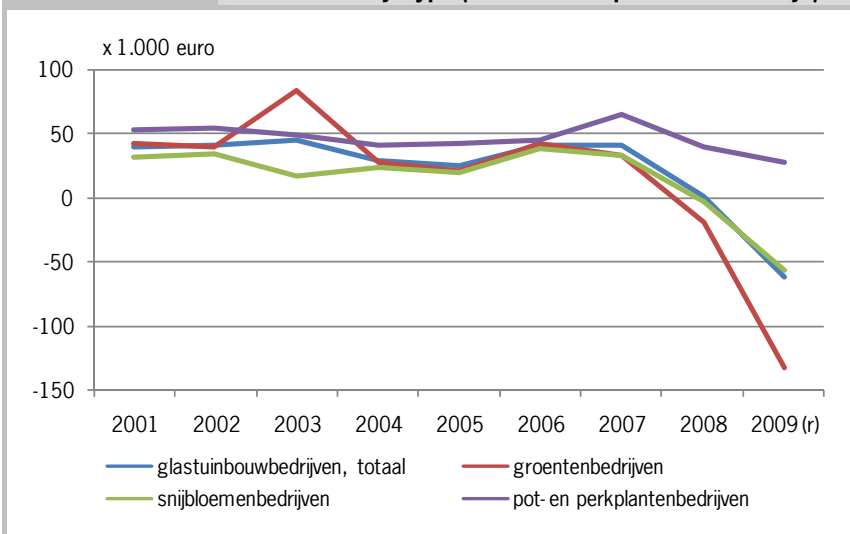
Het inkomen van buiten het bedrijf in de glastuinbouw ligt al jaren tussen de 5.000 en 10.000 euro. De verwachting is dat dit in 2009 op ongeveer 6.000 euro uitkomt. Daarmee hebben glastuinbouwbedrijven te maken met een negatief inkomen van circa één ton. Dit jaar zal er dus net als in 2008 ontspaard worden, maar het gemiddelde bedrag dat bedrijven in 2009 interen op het vermogen is aanzienlijk hoger.

Tabel 5.13 Resultaten en inkomens van glastuinbouwbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)

	2007	2008	2009
Aantal bedrijven	4.990	4.550	4.190
Oppervlakte glas per bedrijf (are)	174	183	195
Aantal onbetaalde aje	1,8	1,8	1,8
Opbrengsten	985	1.039	1.006
Betaalde kosten en afschrijvingen	904	1.033	1.112
Inkomen uit bedrijf	71	2	-108
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	40	1	-62
Inkomsten buiten bedrijf	7	-6	6
<i>Totaal inkomen</i>	77	-4	-102
Besparingen	11	-71	-168
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	97	92	84

Bron: Informatienet.

Figuur 5.1 Ontwikkeling inkomen uit bedrijf van glastuinbouwbedrijven naar bedrijfstype (x 1.000 euro per onbetaalde aje)

Bron: Informatienet.

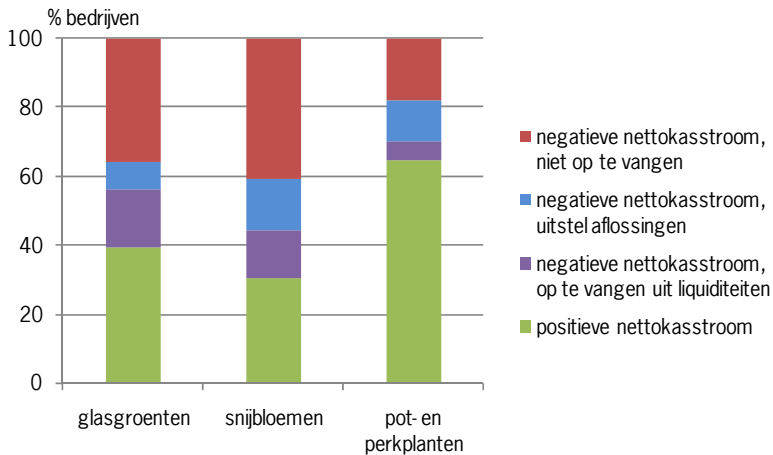
Groot deel glastuinders kampt met liquiditeitsproblemen

De glastuinbouw heeft enkele zware jaren achter de rug. Met behulp van het Financieel-Economisch Simulatiemodel (FES) zijn de individuele bedrijven uit het

Informatienet doorgerekend om te bepalen in hoeverre ze in 2009 te maken hadden met liquiditeitsproblemen (zie bijlage 2). Daarbij zijn de bedrijven ingedeeld in 4 categorieën, afhankelijk van de mate waarin zich problemen voordoen. De verschillen tussen bedrijven zijn groot. Bij alle onderscheiden subtypen blijft een redelijke groep buiten de problemen: de ontvangsten zijn daar groter dan de uitgaven. In deze groep vallen vooral veel pot- en perkplantenbedrijven (figuur 5.2). Bij de andere bedrijven zijn de uitgaven groter dan de ontvangsten. Ongeveer een op de vijf kan dat opvangen vanuit de eigen liquide middelen, zoals spaargeld en beleggingen of het uitstellen van aflossingen. Bij de groenten- en snijbloemenbedrijven geldt dat voor ongeveer 40% van de bedrijven de situatie penibeler is, net als bij 20% van de pot- en perkplantenbedrijven: daar zijn ingrijpendere maatregelen nodig om het hoofd boven water te houden. Dat zijn met name grotere bedrijven met relatief veel vreemd vermogen. Die bedrijven zullen gebaat zijn bij de regelingen die de overheid heeft gefaciliteerd, zoals garantstellingen en Bbz-leningen. Inmiddels hebben zo'n 40 glastuinders voor ruim 11 mln. euro aan garantie uit de liquiditeitsregeling aangevraagd. Daarnaast blijkt uit een recent gehouden enquête van LTO Noord Glaskracht dat circa 15% van de bedrijven aangeeft, niet in aanmerking te komen voor deze steunregelingen. Voor hen dreigt bij financiële problemen een gedwongen stop. Cijfers van het CBS bevestigen dit; in het derde kwartaal van 2009 gingen 33 akker- en tuinbouwbedrijven failliet. Nooit eerder in een kwartaal gingen zo veel akker- en tuinbouwbedrijven failliet. Ook voor de bedrijven die wel een beroep kunnen doen op de garantieregeling is het de vraag of deze bedrijven op termijn in staat zijn te voldoen aan de aflossingsverplichting of dat het voor een aantal bedrijven uitstel van executie is. Immers de gemiddelde opbrengstprijzen staan alle lang tijd onder druk en prijsherstel is noodzakelijk. Voor de grootste financier in de glastuinbouw, de Rabobank, is dit aanleiding om tuinders die willen uitbreiden te vragen om een visie op de afzetmarkt. Bovendien geldt dat banken in zijn algemeenheid de voorwaarden waaronder kredieten worden verstrekt, aangescherpt hebben.

Figuur 5.2

Verdeling van glastuinbouwbedrijven (%) naar liquiditeitspositie in 2009

Bron: Informatienet; bewerking LEI (FES-model).

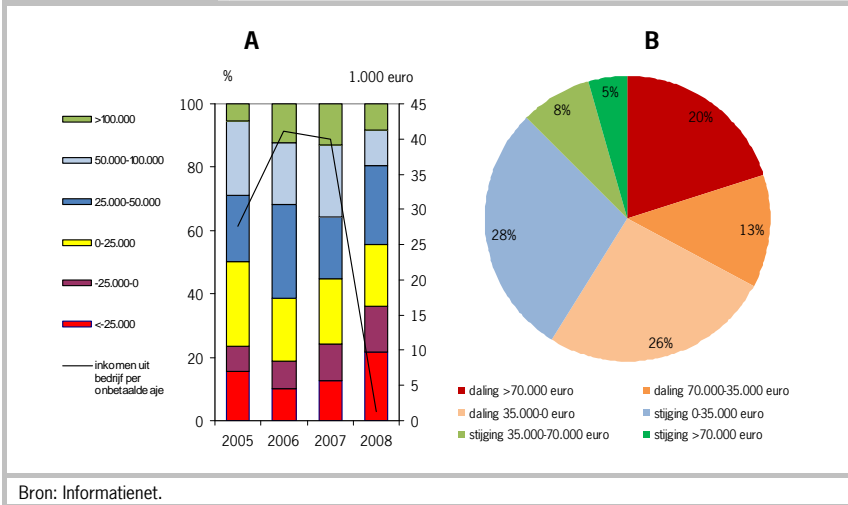
5.5 Analyse resultaten 2008

Inkomensverschillen tussen bedrijven

De glastuinbouwsector is een zeer diverse sector; de bedrijven variëren van kleine familiebedrijven tot grote bedrijven van tientallen hectares. Dit hangt vaak samen met het gewas en het afzetkanaal. De kostenstructuur en opbrengstontwikkeling van de verschillende bedrijfstypen hangt ook af van keuzes op het gebied van de energievoorziening. Het wel of niet produceren van elektriciteit voor de energiemarkt maakt de verschillen tussen individuele bedrijven alleen maar groter. De spreiding in het inkomen uit bedrijf is in figuur 5.3 weergegeven.

Figuur 5.3

Verdeling van onbetaalde aje op glastuinbouwbedrijven naar inkomen uit bedrijf (A, euro per onbetaalde aje) en naar verandering van het inkomen uit bedrijf tussen 2007 en 2008 (B)

Het gemiddelde inkomen per onbetaalde aje kwam in 2008 maar net boven de nullijn uit, terwijl dit in 2007 nog zo'n 40.000 euro bedroeg. Echter, de spreiding was groot. Op 37% van de bedrijven was het inkomen in 2008 negatief. Van nog eens 20% was het inkomen maximaal 25.000 euro. Een kleine groep van 8% van de bedrijven wist ondanks de slechte situatie een inkomen van meer dan 100.000 euro te realiseren.

Ook op bedrijfsniveau waren de veranderingen groot. Op bijna 60% van de bedrijven ging het inkomen uit bedrijf ten opzichte van 2008 omlaag. Bij 20% van de bedrijven was de daling zelfs groter dan 70.000 euro. Op een kleine 30% van de bedrijven werd een beperkte toename (tussen de 0 en 35.000 euro) van het inkomen uit bedrijf behaald. Naar verwachting zal in 2009 de groep met een stijging van het inkomen uit bedrijf minimaal zijn.

Balans

De gemiddelde balanswaarde van glastuinbouwbedrijven in 2008 bedroeg net als in 2007 zo'n 2,8 mln. euro (tabel 5.14). Grond en overige materiële vaste activa zijn de belangrijkste posten op de balans. De waarde van de grond nam in 2008 iets af, terwijl die van de overige materiële vaste activa juist groeide. Het eigen vermogen nam af, terwijl langlopende leningen en ander vreemd ver-

mogen een toename kende. Al met al daalde de gemiddelde solvabiliteit naar 47%. Met name grote bedrijven kampen met een lage solvabiliteit. Het eigen vermogen nam op zowel grote als kleine bedrijven af. Grote bedrijven trokken in 2008 meer vreemd vermogen aan. Het uitstaande bedrag aan leningen van glasgroentetelers en bedrijven uit de sierteelt nam in 2008 bij de Rabobank met respectievelijk 15% en 17% toe.

	Balans van glastuinbouwbedrijven, per einde boekjaar (x 1.000 euro per bedrijf)			
	2007	2008		
	gemid- deld	gemid- deld	kleinere bedrijven a)	grotere bedrijven b)
Grond	1.030	1.000	380	1.750
Gebouwen en glasopstanden	330	370	70	750
Overige materiële vaste activa	880	900	380	1.590
Immateriële vaste activa c)	-	-	-	-
Overige activa	550	510	210	870
<i>Balanstotaal</i>	2.790	2.780	1.040	4.960
Eigen vermogen	1.470	1.310	690	2.020
Langlopende leningen	1.060	1.190	230	2.440
Ander vreemd vermogen	260	280	120	500
<i>Solvabiliteit (%)</i>	52,5	47,1	66,9	40,6

a) Bedrijven <=150 nge; b) Bedrijven >250 nge; c) Onder andere productierechten.
Bron: Informatienet.

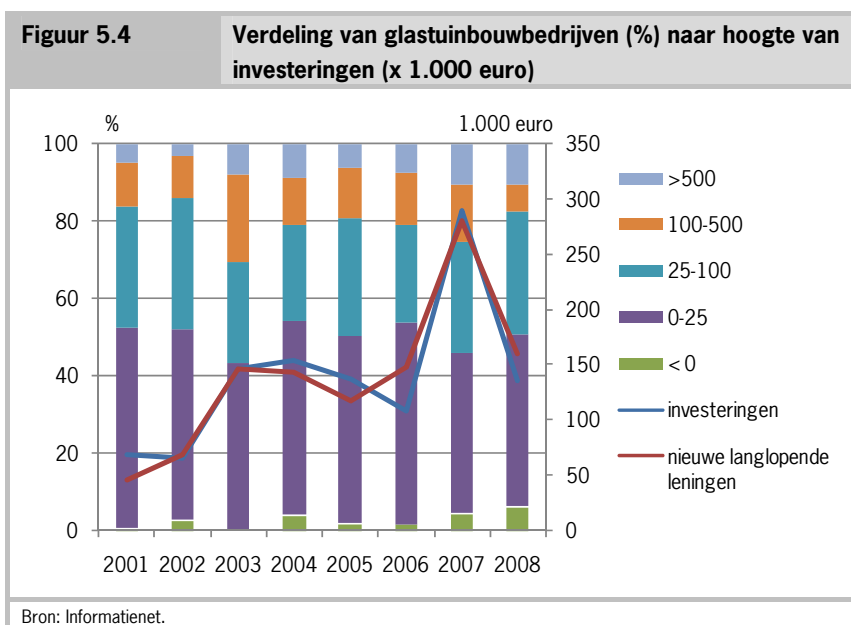
Investeringsen

Na een recordjaar qua investeringen in 2007 daalden de gemiddelde bruto-investeringen van een kleine 300.000 euro naar ongeveer 140.000 euro per bedrijf in 2008 (figuur 5.4). Hiermee ligt het investeringsniveau weer op ongeveer hetzelfde niveau als in de jaren voor 2007. Met name grote bedrijven investeerden minder. Het investeringsniveau in de glastuinbouw loopt nagenoeg parallel aan het niveau van nieuwe langlopende leningen.

Nog meer dan in 2007 lag de nadruk in 2008 op investeringen in 'machines en installaties', terwijl investeringen in 'grond' nog maar enkele procenten van het totale bruto-investeringsbedrag uitmaakten. In 2007 was dit nog ongeveer éénvijfde deel.

Uit cijfers van de AVAG blijkt dat in het eerste kwartaal van 2009 voor 116 ha aan nieuwbouwprojecten van start zijn gegaan. In het tweede kwartaal

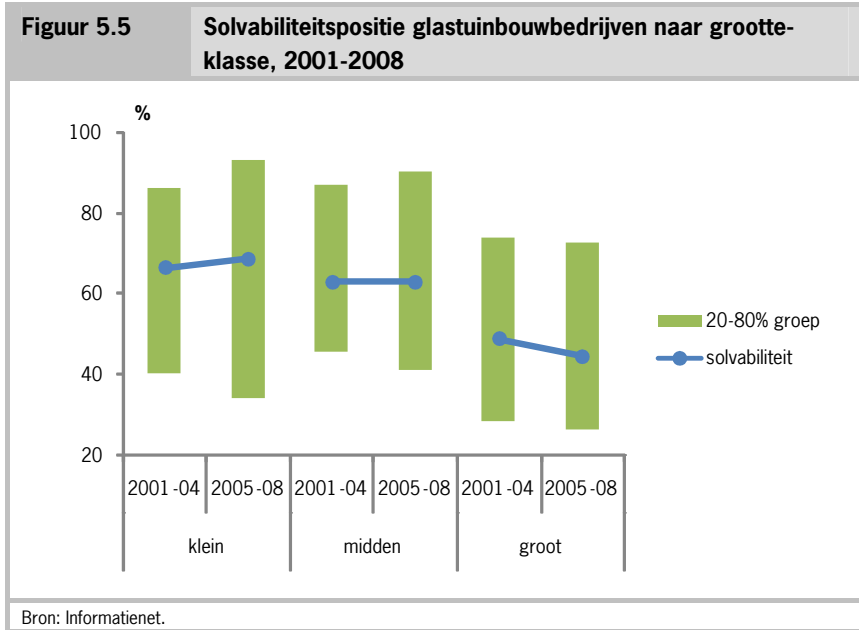
was dit 94 ha. De AVAG vreest dat deze dalende trend ook de rest van 2009 aanhoudt. Hoewel de nieuwbouwprojecten qua hectares in 2009 achterblijven bij de topjaren 2007 en 2008, is dit nog altijd hoger dan het langjarige gemiddelde. De CBS-cijfers over het aantal afgegeven vergunningen voor de nieuwbouw van kassen ondersteunen deze trend. Er werden de eerste zeven maanden van 2009 ruim 50% minder vergunningen afgegeven. De Rabobank verwacht tot 2013 druk op investeringen in de glastuinbouw. In 2010 zal wellicht circa 100 ha aan nieuwe kassen worden gebouwd. Dit is slechts een kwart van het normale aantal hectares nieuwbouw.

Solvabiliteit

In figuur 5.5 is de solvabiliteit van glastuinbouwbedrijven naar grootteklasse weergegeven in spreiding en in de tijd. Ondanks dat in de figuur de 20% bedrijven met de laagste en hoogste solvabiliteit zijn weggelaten, is de spreiding groot. Wat direct opvalt, is dat kleine bedrijven een betere solvabiliteitspositie hebben dan grotere bedrijven en dat bij kleine bedrijven de spreiding is toegenomen. Bovendien hebben de kleine bedrijven hun gemiddelde solvabiliteitspositie weten te verbeteren, terwijl die van grote bedrijven is verslechterd. Een en ander is te verklaren door het feit dat grote bedrijven de laatste jaren met behulp van vreemd vermogen veel hebben geïnvesteerd in machines en installaties

en grond voor uitbreiding. Hierdoor hebben grote bedrijven een lagere solvabiliteit maar veelal wel een hogere moderniteit. Bij bedrijven in de middenklasse ligt de solvabiliteit in beide tijdsvakken op hetzelfde niveau, waarbij de spreiding iets is toegenomen.

6 Champignons en opengrondstuinbouw

Kernpunten

Forse afname aantal champignonbedrijven, licht afname areaal.
Inkomens champignonbedrijven meer dan gehalveerd.
Lage prijzen opengrondsgroenten door overaanbod in Europa.
Inkomens groentebedrijven net boven de nullijn.
Hoge productie en voorraden zitten goede prijsvorming appel in de weg.
Inkomen fruitbedrijven daalt sterk.
Prijzen tulpen en hyacinten hard onderuit.
Inkomens bloembollentelers dik in de rode cijfers.
Areaal boomkwekerij blijft toenemen.
Inkomen boomkwekers daalt maar blijft op redelijk niveau.

6.1 Actuele ontwikkelingen 2009

Deze paragraaf bevat een verkenning van de rentabiliteits- en inkomensontwikkelingen van de champignonteelt en de volgende tuinbouwsectoren: opengrondsgroenteteelt, bloembollenteelt, fruitteelt en boomteelt. Aangezien een groot gedeelte van de afzet en daarmee de prijsvorming van de producten van de opengrondstuinbouw nog moet plaatsvinden, is deze verkenning meer kwalitatief van aard. De uitkomsten zijn hierdoor omgeven met een grote onzekerheidsmarge. Per sector zijn de belangrijkste ontwikkelingen beschreven en de consequenties daarvan voor de opbrengsten-kostenverhouding en het inkomen uit bedrijf bepaald.

6.1.1 Champignonbedrijven

Structuur

Volgens de voorlopige cijfers van de CBS-Landbouwtelling daalt het aantal bedrijven met champignons in 2009 met 12% tot 207 (tabel 6.1). Het areaal kromp eveneens, maar minder snel dan het aantal bedrijven, -2%. De gemiddelde bedrijfsomvang nam opnieuw toe. Bedrijven hadden in 2009 bijna 11% meer oppervlakte tot hun beschikking. Een gemiddeld champignonbedrijf is inmiddels bijna tweemaal zo groot als aan het begin van deze eeuw.

Tabel 6.1		Ontwikkelingen in de champignonteelt in Nederland			
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Aantal champignonbedrijven	516	315	234	207	-11,5
Oppervlakte champignonteelt (ha)	95,0	77,0	77,2	75,6	-2,1
Teeltoppervlakte (m ²) per bedrijf	1.842	2.443	3.297	3.651	10,7

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2008 zijn voorlopig.

Productie

De totale productie per m² steeg in 2009 met 2%. Dit is per saldo het resultaat van vooral de positieve invloed van minder schimmelziekten en van negatieve factoren zoals productiebeperkingen en langzamere teeltschema's.

De grootste bedreiging voor de productie van champignons zijn schimmelziekten. Eind 2008 werd in één van de tunnels van een compostproducent een schimmel gevonden die heeft geleid tot extreme productieschade. Over geheel 2009 genomen hadden de producenten van champignons minder last van groene schimmels. Wel is er meer infectiedruk geweest van droge mollen en spinnewebschimmels. De kans op deze schimmelziekten neemt toe wanneer een langer teeltschema wordt gehanteerd.

Door uitbreiding van de compostproductie in onder andere Nederland was er in 2009 geen belemmering meer voor een verdere toename van de productie. Maar door slechte omstandigheden op de afzetmarkt van champignons werd de productie juist naar beneden bijgesteld. Sommige telers schakelden over op een langzamer teeltschema, andere telers moesten noodgedwongen productiebeperkingen, opgelegd door verwerkende industrie, accepteren.

Prijzen

De prijzen van champignons zijn door een tegenvallende vraag sterk afgenomen. Voor verse champignons daalde de gemiddelde prijs met iets minder dan 15%. Door tegenvallende verkopen van de verwerkende industrie werden, meer dan vorig jaar, productiebeperkingen opgelegd. Door deze beperkende maatregelen was de prijsdaling voor industriechampignons (5% à 10%) minder scherp dan die van het versproduct. Verwerkers nemen deze maatregelen om de toename van de voorraden in de hand te houden. De verwerkers willen hiermee ook de verkoopprijs van verwerkte champignons zo goed mogelijk op peil houden, zodat de telers ook in de toekomst de productie kunnen voortzetten.

Export

De export van verse champignons is tot en met september met 6% afgenomen. In totaal werd 49.700 ton champignons geëxporteerd. De koersverhoudingen tussen de sterke euro ten opzichte van het Britse pond en Poolse zloty zijn nadelig geweest voor de export. Hierdoor daalde de export naar het belangrijkste exportland Engeland met 9%. Op de Duitse markt ondervonden de Nederlandse export van champignons concurrentie van het goedkopere Poolse aanbod; de export naar Duitsland daalde eveneens met 9%. Wel werd er groei gerealiseerd op de Franse markt (14%). De export naar de bovengenoemde drie landen bedraagt ongeveer 90% van de totale Nederlandse uitvoer van verse champignons. De export naar de overige landen liet ook een stevige krimp zien. Alleen 'overig Midden Oosten' en Zwitserland lieten een plus noteren. De export van geconserveerde producten staat al sinds halverwege 2008 onder druk. Zeker naar landen waar in dollars wordt afgerekend, zoals Amerika en Israël.

Kosten

Door een uitbreiding van de compostproductie is er een meer gezonde concurrentie ontstaan tussen de compostbedrijven en is er meer keuze voor de telers. Door deze uitbreiding van capaciteit, maar ook door soms over te schakelen naar een langzamer teeltschema zijn de kosten voor compost dit jaar licht gedaald. De prijs voor energie werd wel goedkoper, maar de vraag is of iedereen hier wel van heeft kunnen profiteren. Sommige telers kochten hun energie vroegtijdig (eind 2008) in en toen lag de prijs nog relatief hoog. Bovendien moesten sommige bedrijven meer koelen om de ideale kweektemperatuur van 16 graden te behouden, en vaker stomen in verband met langzamere teelten. Per saldo kwamen hierdoor de energiekosten per bedrijf 5% hoger uit. De arbeidskosten per bedrijf zijn naar verwachting 2% gestegen. Bedrijven maken vaak gebruik van uitzendkrachten, maar steeds meer nemen bedrijven echter zelf ook buitenlandse werknemers in dienst die voor het minimumloon aan de slag gaan. Hierdoor werden kosten bespaard. De afzet van champost liep over het algemeen beter. Omdat er onder andere meer verbrandingscapaciteit is in andere sectoren, ontstond er wat lucht op de mestmarkt en waren derhalve de afvoerkosten lager dan vorig jaar. De rentekosten namen in 2009 af. Gemiddeld bleven de totale kosten op bedrijfsniveau gelijk aan die van vorig jaar.

Resultaat en inkomen

De gemiddelde opbrengsten van de champignonbedrijven nemen in 2009 af door de sterke daling van de opbrengstprijzen. De toename van de productie per m² compenseert dit enigszins. Omdat de kosten gelijk blijven en er een da-

ling van de opbrengsten is, neemt de rentabiliteit voor het gemiddelde bedrijf met 7 procentpunten af tot 93%. Vanwege het verschil in opbrengstprijzen hebben plukbedrijven het moeilijker dan snijbedrijven. Het inkomen uit bedrijf nam gemiddeld met 63.000 euro af tot 35.000 euro. Het geraamde inkomen per onbetaalde aje bedraagt 17.000 euro.

Tabel 6.2	Resultaten en inkomens van champignonbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008	2009 (r)
Aantal bedrijven	220	210	190
Beteelbare oppervlakte	2,40	2,68	2,73
Aantal onbetaalde aje	2,1	2,1	2,1
Opbrengsten	788	949	885
Betaalde kosten en afschrijvingen	692	851	848
Inkomen uit bedrijf	97	98	35
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>47</i>	<i>47</i>	<i>17</i>
Opbrengst per 100 € kosten	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>93</i>
Bron: Informatienet.			

6.1.2 Opengrondsgroentebedrijven

Structuur

Volgens voorlopige cijfers van het CBS daalt het aantal opengrondsgroentebedrijven in 2009 met 6% tot 980 bedrijven (tabel 6.3). Deze bedrijven produceren hoofdzakelijk voor de Nederlandse versmarkt en telen intensieve gewassen zoals aardbeien, asperges, diverse koolsoorten, prei, sla en witlof. Het areaal opengrondsgroenten is in 2009 afgenomen met 3,1% tot 24.100 hectare. Hiervan is 58% in handen van gespecialiseerde bedrijven, die gemiddeld ruim 14 hectare opengrondsgroenten telen. Opmerkelijk is de wederom forse uitbreiding bij broccoli. Sinds 2000 is het areaal van dit gewas meer dan verdubbeld. Het areaal sluitkool en spruitkool is in 2009 daarentegen meer dan gemiddeld gekrompen.

Tabel 6.3	Ontwikkeling areaal (ha) en aantal opengrondsgroente-bedrijven				
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Bedrijven met opengrondsgroenten	5.010	3.380	3.050	2.910	-4,7
wv. opengrondsgroente-bedrijven	1.460	1.080	1.040	980	-5,9
Idem, in % van totaal	29	32	34	34	
Areaal					
Opengrondsgroenten a)	20.050	19.230	24.860	24.100	-3,1
wv. aardbei	1.750	2.300	2.930	3.050	+4,4
asperge	2.080	2.330	2.480	2.620	+5,8
bloemkool	2.160	2.390	2.540	2.400	-5,5
broccoli	850	1.310	1.730	1.980	+14,3
prei	3.180	2.730	3.010	2.930	-2,9
sla	1.090	1.300	2.080	1.960	-5,8
sluitkool	2.540	2.470	3.060	2.790	-9,0
spruitkool	4.830	3.100	3.240	3.000	-7,6
Witloftrek b)	3.090	2.130	2.110	2.060	-2,4
Areaal groenten op gespecialiseerde bedrijven	9.580	10.610	14.360	14.080	-1,9
Idem, in % van totaal	48	55	58	58	
a) Met ingang van 2006 worden alle akkerbouwmatige groenten tot de akkerbouw gerekend (zie tabel 4.1); b) De oppervlakte witlofwortelen geteeld in het vorige teeltseizoen, waarvan in het huidige seizoen witlof wordt getrokken. Bron: CBS-Landbouwelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.					

Opbrengsten en kosten

Het teeltseizoen 2009 werd gekenmerkt door een zacht voorjaar met constante en gematigde temperaturen, een wisselvallige zomer met af en toe hoge temperaturen en veel neerslag en een relatief warm en droog najaar. Tijdens de droogte in augustus en september moesten veel gewassen worden beregend. In het algemeen was de gewasgroei zeer regelmatig en waren er weinig problemen met ziekten en plagen. Hierdoor kon een goede productie en kwaliteit worden behaald en was de aanvoer van het product op de markt relatief gelijkmatig.

Bij *aardbei* was de productie per hectare iets beter dan in 2008, maar de houdbaarheid van het product liet door het wisselvallige weer in juli af en toe te wensen over. De grote aanvoer in mei en juni zorgde voor dalende prijzen.

De productie van *asperge* kwam door het zachte voorjaar vroeg op gang. De koude winter zorgde wel voor een tragere begingroei en meer kwaliteitsproblemen, onder andere met roest. De productie per hectare en middenprijzen waren echter ongeveer gelijk aan die van voorgaand seizoen.

Bloemkool kende een vlot groeiseizoen en een vroege start van de oogst. De productie per hectare was gelijk aan die in 2008 en de kwaliteit was goed. In tegenstelling tot vorig jaar verliep de oogst mooi gelijkmatig, waardoor vraag en aanbod beter in evenwicht waren. Toch schommelde de prijs sterk en eindigde de gemiddelde prijs naar verwachting fors lager.

Het beeld voor *broccoli* is vergelijkbaar met bloemkool. Het gewas groeide goed, al moest in de droge periode wel vaak worden beregend. Het aanbod was groot door de wederom forse uitbreiding van het areaal en goede productie per hectare, maar de aanvoer was wel gelijkmatig. Door de tegenvallende export was de prijsvorming in eerste instantie beduidend slechter dan vorig jaar, maar verbeterde later in het seizoen wel door de aantrekkende vraag vanuit het buitenland.

Bij *ijsbergsla* waren de groeiomstandigheden goed en de opbrengst en kwaliteit prima. De prijzen waren echter net als vorig jaar abominabel slecht door het grote overaanbod in Europa.

In de teelt van *prei* is dit jaar veel beregend en gespoten tegen trips. De productie per hectare en kwaliteit zijn wel beter dan in 2008. Er is veel aanbod, waardoor de prijs onverminderd laag is.

Ook dit jaar is sprake van een goede groei van de *witlofwortels* op het veld, waardoor voor volgend jaar aan goede wortels geen gebrek is. De *witloftrek* is eveneens voorspoedig verlopen met een hogere opbrengst dan in 2008. De malaise in de prijsvorming is nog geenszins voorbij, al zijn de prijzen wel iets hoger dan vorig jaar.

Het seizoen van de wintergroenten is op het moment van deze raming net op gang gekomen. Een gedegen inschatting is daardoor nog niet mogelijk.

Bij *spruitkool* was door de droogte de groei en productie per hectare hier en daar iets minder en de kwaliteit wisselvallig. Door het grote aanbod vallen de prijzen net als vorig jaar tegen, maar de verwachtingen zijn niet negatief.

Door het uitblijven van regen en uitval als gevolg van de schimmelziekte sclerotinia is de productie van *sluitkool* per hectare lager dan gemiddeld en zeker minder dan vorig jaar. De export blijft vooralsnog eveneens achter bij vorig jaar en de prijzen staan zwaar onder druk.

Het algemene beeld van 2009 is dat het een matig jaar is voor de opengrondsgroenten. De productie per hectare was weliswaar 2% hoger dan in 2008, maar de prijsvorming was beduidend slechter. Een groot deel van de

Nederlandse groenten wordt immers geëxporteerd naar landen binnen Europa en op de Europese markt is bij veel groenten sprake van een overaanbod. Bovendien neemt de productie en zelfvoorzieningsgraad van opengrondsgroenten in het belangrijkste afzetland Duitsland gestaag toe en hebben afzetlanden als het Verenigd Koninkrijk, Scandinavië en Rusland problemen met de hoge eurokoers. Wel treft de economische crisis de voedingsmarkt minder hard dan de markt van sierteeltproducten. Alle opengrondsgroenten overziend dalen de prijzen naar schatting met 4%.

Het gemiddelde kostenniveau per bedrijf kwam in 2009 naar verwachting 1,5% hoger uit. Vooral de kosten van grond, gebouwen en machines zijn fors gestegen. Daarentegen zijn de kosten van kunstmest sterk gedaald.

Resultaat en inkomen

De slechte prijsvorming maakt dat de opengrondsgroentebedrijven in 2009 opnieuw een weinig rooskleurig jaar doormaken. De rentabiliteit zakt verder weg en wordt geraamd tussen de 83 en 85% (tabel 6.4). Het inkomen uit bedrijf neemt ook fors af, tot gemiddeld ongeveer 9.000 euro per onbetaalde aje. Het inkomen van buiten het bedrijf ligt op ongeveer 20.000 tot 25.000 euro per bedrijf. Veel opengrondsgroentebedrijven zullen daarom te maken hebben met forse ontsparingen.

Tabel 6.4	Resultaten en inkomens van opengrondsgroentebedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (x 1.000 euro)		
	2007	2008	2009 (r)
Aantal bedrijven	800	890	840
Oppervlakte cultuurgrond	20,43	21,65	22,52
Aantal onbetaalde aje	1,73	1,73	1,73
<i>Opbrengsten</i>	409	384	368
Betaalde kosten en afschrijvingen	326	357	353
Inkomen uit bedrijf	85	39	16
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>49</i>	<i>22</i>	<i>9</i>
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>99</i>	<i>87</i>	<i>84</i>
Bron: Informatienet.			

6.1.3 Fruitbedrijven

Structuur

Het fruitareaal nam in 2009 toe tot 19.660 ha (tabel 6.5). Het grootste deel van de groei komt op naam van de peren. Het perenareaal steeg met 320 ha tot bijna 8.000 ha. Het appelareaal nam opnieuw af. De groei van de zogenaamde clubrassen zet door. De drie appelrassen Kanzi, Junami en Rubens hebben gezamenlijk een aandeel van ongeveer 10% in het appelareaal. Het aantal gespecialiseerde fruitbedrijven nam af. De daling bedroeg 1,6%. Het areaal fruit op de gespecialiseerde bedrijven nam wel toe. De gemiddelde bedrijfsomvang van de gespecialiseerde fruitbedrijven blijft nog net onder de 10 ha.

Tabel 6.5	Ontwikkeling areaal (ha) en aantal fruitbedrijven				
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Bedrijven met fruit	3.430	2.720	2.660	2.680	+0,6
wv. fruitbedrijven	2.210	1.810	1.740	1.720	-1,6
Idem, in % van totaal	64	67	65	64	
Areaal					
Fruit	20.610	18.570	19.400	19.660	+1,3
wv. appel	12.840	9.740	9.300	9.130	-1,9
peer	6.020	6.690	7.480	7.800	+4,3
Areaal fruit op gespecialiseerde bedrijven	17.300	15.730	16.370	16.720	+2,1

Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.

Opbrengsten en kosten

Het jaar 2008 was een jaar met een extreem lage perenoogst in Nederland. De verkoop van oogst 2008 verliep vlot, tegen goede prijzen. In 2009 is er sprake van een recordproductie van 240.000 ton. Dit is 75% meer dan in 2008. Ook België kent een flinke opbrengststijging, terwijl grote perenproducerende landen zoals Frankrijk en Italië een minder sterke stijging of zelfs daling (Spanje) laten zien. De Europese productie EU-27 wordt geraamd op 2,5 mln. kg, wat 16% meer is dan vorig jaar. De kwaliteit van de peren is over het algemeen goed. De prijsverwachting voor peren ligt fors (-30%) onder het niveau van vorig jaar. Door het hoge productieniveau wordt er wel een hogere opbrengst in euro per hectare peren verwacht dan vorig jaar. De perenproductie bestaat voor 90% uit peren van het ras Conference.

De appelproductie in Nederland steeg in 2009 met 7% tot ruim 400.000 ton. Op Europees niveau is sprake van een daling van 6%. De Europese productie van het belangrijkste ras, de Elstar, nam wel toe. In de EU zijn er nog grote voorraden appels van het vorige teeltjaar. Deze voorraden hebben een drukkend effect op de prijs van de nieuwe oogst. Duitsland neemt weinig Nederlandse Elstar meer af, vanwege de grote binnenlandse productie. Ook de appelafzet naar Engeland en Rusland blijft achter vanwege ongunstige wisselkoersontwikkelingen. Door deze ontwikkelingen is de verwachting dat het prijsniveau 15 tot 20% lager zal zijn dan in 2008. De bewaarkwaliteit van de appels is wat minder dan vorig jaar.

In delen van Nederland hebben telers forse hagelschade opgelopen. In de getroffen gebieden kan er minder kwalitatief goed fruit geplukt worden, wat negatief doorwerkt in het inkomen van de betreffende telers.

De teeltkosten komen waarschijnlijk hoger uit dan in 2008. Vooral de grotere perenoogst dan in 2008, vraagt meer inzet van plukkers. Daarnaast zijn de prijzen van meststoffen voornamelijk Kali en gewasbeschermingsmiddelen verder toegenomen. De grotere hoeveelheden fruit in de koelcellen zorgen voor hogere bewaarkosten.

Resultaat en inkomen

Na drie goede jaren zal het inkomen gebaseerd op seizoen 2009-2010 afnemen. Er wordt een inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje geraamd van 20.000 euro, een halvering ten opzichte van vorig jaar. Bij het geraamde inkomensniveau zal het niet mogelijk zijn besparingen te realiseren. Vooral de lage appelprijzen zijn hier debet aan. De vooruitzichten voor de prijsvorming van appel zijn niet rooskleurig. Toch kan het prijsniveau aantrekken in de loop van het seizoen als bijvoorbeeld de vraag uit Rusland goed op gang komt. De rentabiliteit zakt naar een geschat niveau van 84%. De perenbedrijven zullen naar verwachting een beter resultaat weten te boeken dan de appelbedrijven.

Tabel 6.6 Resultaten en inkomens van fruitbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)			
	2007	2008	2009 (r)
Aantal bedrijven	1.500	1.440	1.411
Oppervlakte cultuurgrond	14,55	14,30	14,30
Aantal onbetaalde aje	1,41	1,37	1,37
Opbrengsten	290	291	274
Betaalde kosten en afschrijvingen	236	233	243
Inkomen uit bedrijf	47	57	28
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	33	42	20
Opbrengst per 100 € kosten	89	93	84
Bron: Informatienet.			

6.1.4 Bloembollenbedrijven

Structuur

Volgens voorlopige cijfers van het CBS is het aantal bedrijven met bloembollen in 2009 fors gedaald, te weten met 9% (tabel 6.7). Ook het aantal gespecialiseerde bloembollenbedrijven nam met 7% sterk af. Het areaal bloembollen is in 2009 met ruim 3% gedaald tot 23.560 ha. Verreweg de belangrijkste gewassen zijn tulp en lelie met respectievelijk 50% en 18% van het areaal. Bij vrijwel alle gewassen daalde het areaal fors. Alleen tulp liet een lichte stijging zien. Driekwart van het areaal bloembollen is in handen van gespecialiseerde bedrijven, die gemiddeld 20 ha bloembollen telen.

Tabel 6.7 Ontwikkeling areaal (ha) en aantal bloembollenbedrijven					
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Bedrijven met bloembollen	2.710	2.180	1.970	1.790	-9,2
wv. bloembollenbedrijven	1.340	1.060	950	880	-6,8
Idem, in % van totaal	49	49	48	49	
Areaal					
Bloembollen	22.540	22.990	24.330	23.560	-3,2
wv. tulp	9.710	10.550	11.390	11.730	3,0
lelie	5.070	4.320	4.970	4.270	-14,2
Areaal bollen op gespecialiseerde bedrijven	17.330	17.230	17.950	17.440	-2,9
Idem, in % van totaal	77	75	74	74	

Bron: CBS-Landbouwteiling, gegevens 2009 zijn voorlopig.

Opbrengsten en kosten

De voorjaarsbloeiers hebben een bijzonder mooi groeiseizoen gekend. Door de vorstperiode in december en januari kwamen de tulpen pas na half maart boven de grond, waardoor het gewas weinig last heeft ondervonden van nachtvorst. Eind maart/begin april werd het heel zacht en volgde een periode met een snelle ontwikkeling van het gewas, waardoor de aanvankelijke achterstand werd ingelopen. Na het kappen volgde in mei/juni een periode met constante temperaturen, waardoor het gewas en de bollen heel goed doorgroeiden. Door de hoge temperaturen begin juli werd de afrijping van de bollen versneld. Het vrijwel probleemloze groeiseizoen resulteerde in een vroeg tot normaal rooiseizoen. De opbrengsten waren over het algemeen heel goed met relatief veel dikke maten. Alleen in de Noordoostpolder waren de opbrengsten lager dan gemiddeld als gevolg van waterschade door de overvloedige neerslag in november 2008. Door het gunstige weer was ook de kwaliteit van de bollen goed en werden weinig problemen ondervonden met zuur. Het beeld voor de overige voorjaarsbloeiers als narcis, hyacint en krokus was vergelijkbaar goed.

Het groeiseizoen van de zomerbloeiers verliep tot half augustus ook zeer voorspoedig. De lelies hebben echter in augustus en september te lijden gehad onder de droogte, met name in Overijssel en Limburg. Dit heeft tot gevolg dat in de nog lopende oogst de kleine maten overheersen en dat de grote maten hier en daar ontbreken. De kwaliteit van de bollen lijkt echter goed te zijn. De opbrengst van de gladiolen is normaal te noemen.

De prijsvorming van de bloembollen laat evenals in 2008 veel te wensen over. Het broeiseizoen 2008/2009 van de tulpen verliep normaal tot goed en

de bloemen waren over het algemeen van een goede kwaliteit. Het prijsniveau van de snijtulpen begon hoog, maar eindigde reeds ruim voor Pasen in mineur. Hierdoor waren de prijzen van de tulpenbollen oogst 2009 in de vroege voorverkoop alleszins redelijk, maar zakten vanaf het voorjaar geheel in. De veilingprijs van alle snijbloemen afkomstig van bloembollen was in de eerste tien maanden van 2009 gemiddeld 9% lager dan in dezelfde periode in 2008. De handel in bloembollen op pot liep daarentegen bijzonder goed met gemiddeld een 18% hogere prijs.

Door voornoemde ontwikkelingen in het broeiseizoen 2008/2009 en het overaanbod van tulpen en hyacinten als gevolg van de hoge opbrengsten in 2009 zijn de gemiddelde prijzen van de bollen naar schatting respectievelijk 15% en 20% lager dan in 2008. Ondanks de goede bloemenprijzen is ook bij narcis sprake van een prijsdaling van de bollen van ongeveer 10%, mede als gevolg van de concurrentie uit Engeland vanwege de lage koers van het Engelse pond. Bij de overige voorjaarsbloeiers zijn de prijzen ongeveer gelijk aan die van vorig jaar, vooral ook door de goede prijzen voor bloembollen bestemd voor de potten. Dit prijsbeeld wordt ook bevestigd door de ontwikkeling van de export van bloembollen in 2009. In de eerste negen maanden van dit jaar was exportwaarde 9% lager dan in dezelfde periode in 2008.

Dankzij de forse krimp van het areaal is de prijs van de zomerbloeiers lelie en gladiool oogst 2009 naar verwachting vergelijkbaar met vorig jaar. De prijsvorming van de leliebollen is daarmee nog steeds ver ondermaats, wat vooral wordt veroorzaakt door de lage prijzen voor leliebloemen. De export naar landen buiten Europa lijkt tot nog toe aardig te lopen. Het verkoopseizoen voor de zomerbloeiers is echter nog maar net begonnen.

Over het geheel genomen zullen de financiële opbrengsten per hectare in 2009 naar schatting verder dalen en wel met ongeveer 4%. De kosten per hectare zullen slechts licht stijgen. Hogere kosten voor grond, gebouwen en energie worden gecompenseerd door lagere kosten voor plantgoed.

Resultaat en inkomen

Door de slechte prijsvorming van met name tulpen en hyacinten maken de bloembollenbedrijven in 2009 opnieuw een zeer slecht financieel jaar door. De rentabiliteit zakt volgens verwachting naar gemiddeld slechts 79% (tabel 6.8). Hierdoor duikt het inkomen uit bedrijf nog verder dan vorig jaar in de rode cijfers en bedraagt ongeveer minus 34.000 euro per onbetaalde aje. Het inkomen van buiten het bedrijf ligt op ongeveer 10.000 tot 15.000 euro per bedrijf. Veel bloembollenbedrijven zullen daarom te maken hebben met forse ontsparingen.

Tabel 6.8	Resultaten en inkomens van bloembollenbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008	2009 (r)
Aantal bedrijven	830	860	800
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	27,70	27,22	28,30
Aantal onbetaalde aje	1,41	1,55	1,53
<i>Opbrengsten</i>	<i>595</i>	<i>544</i>	<i>512</i>
Betaalde kosten en afschrijvingen	555	559	563
Inkomen uit bedrijf	50	-16	-52
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>36</i>	<i>-10</i>	<i>-34</i>
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>92</i>	<i>84</i>	<i>79</i>
Bron: Informatienet.			

6.1.5 Boomkwekerijbedrijven

Structuur

Het aantal bedrijven met boomkwekerij laat in 2009 een afname zien van 4,4% (tabel 6.9). Het aantal gespecialiseerde boomkwekerijbedrijven is met 1,7% veel minder afgenomen. Het areaal boomkwekerij neemt met 2,3% onverminderd verder toe. Ten opzichte van 2000 is het areaal in negen jaar tijd met 40% gestegen. De stijging in 2009 zit met name bij vruchtbomen, sierconiferen en overige sierheesters en klimplanten. Het areaal bos- en haagplantsoen is de enige gewasgroep die een substantiële daling laat zien.

Tabel 6.9	Ontwikkeling areaal (ha) en aantal boomkwekerijbedrijven				
	2000	2005	2008	2009	Mutatie (%)
Bedrijven met boomkwekerij	4.150	3.420	3.350	3.210	-4,4
wv. boomkwekerijbedrijven	2.430	2.210	2.190	2.150	-1,7
Idem, in % van totaal	59	65	65	67	
Areaal					
Boomkwekerij	11.430	13.260	15.490	15.840	+2,3
wv. op gespecialiseerde bedrijven	9.240	11.350	13.430	13.760	+2,5
Idem, in % van totaal	81	86	87	87	
Bron: CBS-Landbouwtelling, gegevens 2009 zijn voorlopig.					

Opbrengsten en kosten

Het jaar 2009 kenmerkt zich door gelijkmatige weersomstandigheden. Na jaren van zachte winters kende Nederland rond de jaarwisseling een winterse periode, die met name in zuidoost Nederland koud uitviel. In deze regio heeft dat bij een aantal boomkwekerijbedrijven geleid tot vorstschade. Zowel het voorjaar als de zomer kenmerkte zich door goede groeiomstandigheden. Langdurige perioden met zonnig en droog weer of somber en nat weer zijn uitgebleven.

Het mooie weer was gunstig voor de afzet in het voorjaar van 2009. Wel is het verkoopseizoen door relatief koud weer in afzetgebieden, zoals Oost-Europa en Scandinavië laat op gang gekomen. Dat heeft geleid tot een achterstand in de export die nog niet geheel is ingelopen. Tot en met september bleef de export met 1% achter bij dezelfde periode in 2008. De export naar Duitsland en Oost Europa waar de opleving van de economie voor de crisis geleid heeft tot een toename van de vraag naar boomkwekerijproducten was goed. Minder goed liep de export naar het Verenigd Koninkrijk en Ierland, waar de economische crisis diepe sporen trekt. Het Verenigd Koninkrijk heeft daarbij ook last van het devaluerende pond.

Het laat op gang komen van de voorjaarshandel is met name nadelig voor gewasgroepen die produceren voor de institutionele markt, zoals de laan- en parkboomteelt, omdat hun afzetseizoen korter is. Overigens spreken laan- en parkboomtelers van een goed voorjaar, zij het niet zo goed als in 2008. Telers van bos- en haagplantsoen hebben ook een relatief goed voorjaar gehad. Zij zijn minder gevoelig voor weersomstandigheden en konden profiteren van nog lopende herbeplantingsprojecten in Duitsland. Over het algemeen kan gesteld worden dat telers voor de institutionele markt een goed jaar achter de rug hebben. Dit komt met name omdat veel budgetten voor beplantingsprojecten al voor de economische crisis door overheden beschikbaar zijn gesteld. Vruchtboomtelers profiteerden in het voorjaar nog van de relatief goede jaren die fruittelers achter de rug hebben. Ook rozentelers spreken van een relatief goed seizoen. De gewasgroepen die telen voor de consumentenmarkt zoals de teelt van coniferen, en overige sierheesters en klimplanten profiteerden eveneens van het gunstige weer in het late voorjaar. Dit werd onder meer zichtbaar in een hogere omzet van tuincentra.

Het weer was de handel in het najaar ook gunstig gezind. De handel is in het najaar stroever op gang gekomen en in de laatste maanden stilgevallen. Een duidelijke verklaring daarvoor ontbreekt. Opvallend is dat het afzetpatroon van boomkwekerijproducten weinig verschillen kent tussen de diverse gewasgroepen. De meeste informanten gaan er van uit dat zowel overheden, collega kwekers als consumenten geneigd zijn de hand op de knip te houden vanwege de

onzekere economische vooruitzichten. Vruchtboomtelers voelen de gevolgen van lagere fruitprijzen. Telers voor de consumentenmarkt zijn op korte termijn het meest gevoelig voor de crisis. De handel in visueel aantrekkelijke planten liep in het voorjaar goed, maar in het najaar niet. Over het algemeen wordt verwacht dat de omzet in 2009 iets zal achterblijven bij 2008. De gevolgen van de kredietcrisis lijken voor 2009 tot nu toe mee te vallen. Veel boomkwekers vrezen echter dat de teruglopende budgetten bij overheden en koopkracht bij burgers de vraag naar boomkwekerijproducten in 2010 geen goed zal doen.

De betaalde kosten en afschrijvingen in de boomkwekerij zijn gemiddeld met 5% gestegen, waarvan het merendeel verklaard wordt door de toename van de bedrijfsomvang. Opvallende uitschieters doen in de kostenontwikkelingen doen zich niet voor. Als gevolg van de kredietcrisis neemt het kostenbewustzijn toe. Een zorgpunt is de beschikbaarheid van middelen voor onkruidbestrijding. Dit vraagt om extra arbeid in de vorm van mechanische en veelal handmatige bestrijding en een grotere afhankelijkheid van het weer om effectief te kunnen bestrijden.

Resultaat en inkomen

Naar verwachting zullen de opbrengsten op boomkwekerijbedrijven in 2009 enigszins toenemen, maar achterblijven bij de groei in de bedrijfsomvang. Het jaar 2009 laat daarmee twee gezichten zien. Enerzijds leidde de opleving op de Europese afzetmarkt, in met name Duitsland, geholpen door goed weer tot goede resultaten, anderzijds lijkt de kredietcrisis aan het einde van het jaar meer effect te gaan krijgen. Omdat de kosten sterker toenemen zal het inkomen afnemen. De tegenvallende afzet in het najaar in alle gewasgroepen levert aan deze daling de grootste bijdrage. Het inkomen uit bedrijf per onbetaalde arbeidsjaareenheid zal uitkomen op ongeveer 47.000 euro. De opbrengsten per 100 € kosten lopen met 4 punten terug tot 97%. Het jaar 2009 zal daarmee als een redelijk jaar de boeken ingaan, zij het dat de goede stemming afneemt voor de meeste bedrijven.

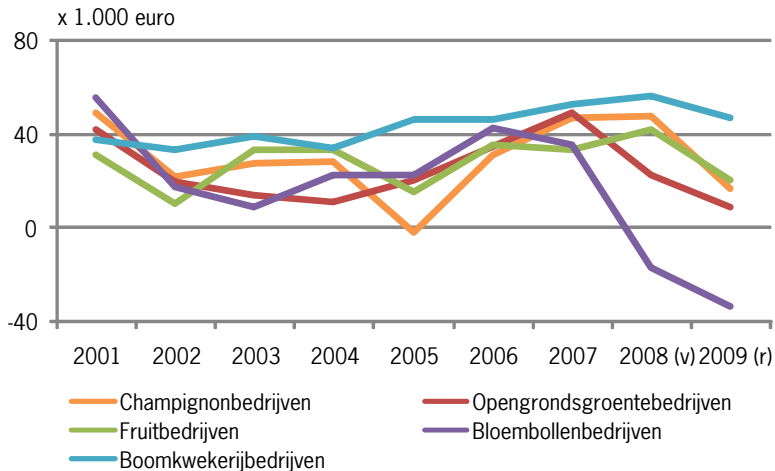
Tabel 6.10	Resultaten en inkomens van boomkwekerijbedrijven, gemiddeld per bedrijf per jaar (bedragen x 1.000 euro)		
	2007	2008	2009 (r)
Aantal bedrijven	2.040	1.750	1.720
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	10,2	9,8	10,2
Aantal onbetaalde aje	1,6	1,6	1,6
Opbrengsten	359	454	459
Betaalde kosten en afschrijvingen	275	364	383
Inkomen uit bedrijf	84	91	76
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>52</i>	<i>56</i>	<i>47</i>
<i>Opbrengst per 100 euro kosten</i>	<i>99</i>	<i>101</i>	<i>97</i>
Bron: Informatienet.			

6.2 Analyseresultaten 2008

6.2.1 Inkomensverschillen bedrijven

De langetermijnontwikkeling van het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje van champignon- en opengrondstuinbouwbedrijven is weergegeven in figuur 6.1. De inkomensramingen voor 2009 laten voor alle sectoren een daling zien in het inkomen. Voor bloembollenbedrijven en opengrondsgroentebedrijven is het zelfs het laagste inkomen in deze eeuw. Op de fruit- en champignonbedrijven halveert het inkomen. Opvallend is het stabiele inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje in de boomkwekerij. Deze sector kent verschillende gewasgroepen waarmee zowel de institutionele markt als de consumentenmarkt wordt bediend. Ontwikkelingen op beide afzetmarkten compenseren elkaar waardoor voor de hele boomkwekerijsector jaarlijkse een inkomen op een redelijk niveau wordt gerealiseerd.

Figuur 6.1 **Ontwikkeling inkomen uit bedrijf van champignon- en opengrondstuinbouwbedrijven naar bedrijfstype (x 1.000 euro per onbetaalde aje), 2001-2009**

Bron: Informatienet.

Champignonbedrijven

De ontwikkeling van het inkomen per onbetaalde aje laat een wisselend beeld zien (figuur 6.1). Vanaf 2005 is echter een stijgende lijn waarneembaar. Deze ontwikkeling werd mede veroorzaakt door de flinke afname van het productieareaal en het aantal bedrijven in de voorgaande jaren. Hierdoor bleef er een productieareaal over waarvoor voldoende marktvraag was. Dit resulteerde in hogere opbrengstprijzen. In 2008 nam het productieareaal flink toe. Het inkomen bleef hierbij min of meer gehandhaafd op het niveau van 2007. Het inkomen in 2008 bedroeg ruim 47.000 euro per onbetaalde aje (tabel 6.2).

In 2007 en 2008 is het inkomen van champignonbedrijven, al hoewel de verschillen tussen bedrijven groot zijn, op een redelijk niveau. Het inkomensniveau zegt nog niet alles over de beschikbaarheid van liquide middelen. Voldoende liquide middelen zijn belangrijk om op de korte termijn aan betalingsverplichtingen te kunnen voldoen en in de toekomst investeringen te kunnen doen. Inzage in de liquide middelen worden verkregen door naar de ontvangsten en uitgaven te kijken. Hiervoor zijn naast het inkomen uit bedrijf ook afschrijvingen van belang. Afschrijvingen zijn kosten voor investeringen die in het verleden

zijn gemaakt. Ze zijn nodig als reservering om in de toekomst de duurzame goederen te kunnen vervangen. Afschrijvingen zijn kosten en geen uitgaven.

Uit de ontvangsten van de bedrijfsactiviteiten dienen gezinsuitgaven, aflossingen op leningen en uitgaven voor vervangingsinvesteringen te worden betaald. Eventuele inkomsten van buiten het bedrijf verruimen de beschikbare middelen. De totale hoeveelheid liquide middelen, berekend als som van het inkomen uit bedrijf en de afschrijvingen, bedroeg in 2008 gemiddeld 127.000 euro. Ter vergelijking, beduidend meer dan de ongeveer 93.000 euro per jaar in de periode 2005-2007, en voldoende om alle privébestedingen en belastingen in 2008 te kunnen dekken, plus (deels) af te lossen op leningen en eventueel vervangingsinvesteringen of uitbreidingsinvesteringen te doen. Bedrijven die niet hebben geïnvesteerd hebben liquide middelen kunnen toevoegen aan de reserves van het bedrijf.

Opengrondsgroentebedrijven

Het inkomen uit bedrijf in de opengrondsgroenteteelt schommelde in de periode 2001-2009 tussen de 10.000 en 40.000 euro per onbetaalde aje (figuur 6.1). De beste jaren waren 2001 en 2007 en op beide jaren volgde een periode met dalende inkomens. De hoogte van het inkomen uit bedrijf wordt hoofdzakelijk bepaald door de prijsvorming als gevolg van de verhouding tussen vraag en aanbod op de Europese markt. Voor afzetmarkten als het Verenigd Koninkrijk, Scandinavië en Rusland speelt ook de koers van de euro een belangrijke rol.

In 2008 zakte in de opengrondsgroenteteelt het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje terug naar 22.000 euro. Het inkomensniveau zegt echter nog niet alles over de beschikbaarheid van liquide middelen. Hiervoor is inzage nodig in het verloop van de ontvangsten en uitgaven. Bij de berekening van het inkomen worden ook kosten voor afschrijving en opbrengsten voor aanwas/groei van plantopstanden en productvoorraden meegenomen. Dit zijn posten die feitelijk niet gepaard gaan met uitgaven en ontvangsten.

In 2008 bedroegen de afschrijvingen op opengrondsgroentebedrijven gemiddeld 33.000 euro, even veel als in de periode 2005-2007. De aanwas van plantopstanden en voorraden was in al deze jaren verwaarloosbaar klein. De totale hoeveelheid liquide middelen, berekend als som van het inkomen uit bedrijf en de afschrijvingen en correctie voor de aanwas, bedroeg in 2008 gemiddeld 71.000 euro per bedrijf in vergelijking met gemiddeld 91.000 euro per jaar in de periode 2005-2007. Daarbij dient in alle jaren ook nog rekening te worden gehouden met een inkomen van buiten het bedrijf van ongeveer 23.000 euro. In 2008 was dit samen in ieder geval voldoende om te voldoen aan de aflossingsverplichtingen en om de privébestedingen en belastingen van naar schat-

ting 60.000 euro te dekken. Ook was er nog net ruimte voor vervangingsinvesteringen.

Fruitbedrijven

De stijgende lijn in het inkomen per onbetaalde aje die sinds 2005 werd ingezet, bleef zich tot en met 2008 voortzetten. In 2008 nam het inkomen toe tot bijna 40.000 euro gemiddeld. De spreiding tussen de bedrijven was echter groot. Doordat de appelprijzen aan het einde van het seizoen sterk afnamen, zullen de bedrijven die een belangrijk deel van de opbrengsten realiseren met de verkoop van bewaarappelen op een lager inkomensniveau uitkomen. Bedrijven die overwegend peren teelden, profiteerden juist van de hoge perenprijzen.

Het inkomensniveau zegt nog niet alles over de beschikbaarheid van liquide middelen. Bij de berekening van het inkomen worden ook kosten voor afschrijving in rekening gebracht. Afschrijvingen zijn kosten voor investeringen die in het verleden zijn gemaakt. Ze zijn nodig als reservering om in de toekomst de duurzame goederen te kunnen vervangen. Omdat de afschrijvingen kosten zijn en geen uitgaven blijft dit geld in de portemonnee van de ondernemer. Aan de andere kant wordt de waardevermeerdering van jonge plantopstanden (aanwas) als een opbrengstenpost meegenomen. Dit zijn echter geen ontvangsten die de ondernemer krijgt uitbetaald. De hoeveelheid beschikbare liquide middelen wordt daarom berekend als het inkomen uit bedrijf plus afschrijvingen minus aanwas van plantopstanden. In 2008 was het inkomen uit bedrijf hoger dan gemiddeld in de periode 2005-2007. De afschrijvingen lagen op een ongeveer gelijk niveau. De liquide middelen waren in 2008 daardoor hoger dan gemiddeld in de periode daarvoor. In 2008 beschikte het fruitbedrijf over gemiddeld bijna 87.000 euro aan liquide middelen. Gemiddeld over de periode 2005-2007 was dit 56.000 euro. Van deze liquide middelen moeten de gezinsuitgaven nog worden afgetrokken (40 tot 50.000 euro). Daarnaast is er geld nodig voor het doen van aflossingen op leningen en uitgaven voor vervangingsinvesteringen. Als er nog inkomsten van buiten bedrijf zijn, kunnen deze nog bij de liquide middelen worden opgeteld.

Bloembollenbedrijven

Het inkomen is in 2008 evenals in 2002 in een vrije val geraakt als gevolg van overaanbod en de daarmee gepaarde slechte prijsvorming (figuur 6.1). De achterliggende oorzaken zijn in beide jaren economische recessies in belangrijke afzetlanden in combinatie met een hoge koers van de euro. Na twee goede jaren viel in 2008 in de bloembollenteelt het inkomen uit bedrijf per onbetaalde aje terug naar minus 10.000 euro.

Toch kunnen ook bij een negatief inkomen uit bedrijf nog voldoende liquide middelen beschikbaar zijn voor privébestedingen en belastingen. Dit komt enerzijds omdat buiten het bedrijf veelal ook nog een inkomen wordt gerealiseerd. Anderzijds zijn afschrijvingen op investeringen uit het verleden ingecalculeerd als kostenpost voor reservering voor toekomstige investeringen, maar deze vervangingsinvesteringen kunnen in werkelijkheid geheel of voor een deel worden uitgesteld. Bovendien worden mutaties in de voorraad en waarde van het plantgoed meegenomen als positieve of negatieve opbrengsten.

In 2008 bedroegen de afschrijvingen op bloembollenbedrijven gemiddeld 63.000 euro in vergelijking met 56.000 euro per jaar in de periode 2005-2007. De aanwas van het plantgoed was minus 38.000 euro in 2008 ten opzichte van gemiddeld -8.000 euro in de voorgaande periode. De privébestedingen en belastingen in 2008 waren met 62.000 euro fors hoger dan de gemiddeld 40.000 euro in de voorgaande periode. Bovendien dient in alle jaren rekening te worden gehouden met een inkomen van buiten het bedrijf van gemiddeld 13.000 euro. De totale hoeveelheid liquide middelen, berekend als som van het totaal inkomen en de afschrijvingen en gecorrigeerd voor de aanwas, bedroeg in 2008 gemiddeld slechts 87.000 euro in vergelijking met de ongeveer 123.000 euro per jaar in de periode 2005-2007. Dit was dus in 2008 nog wel voldoende om alle privébestedingen en belastingen te kunnen dekken, maar er bleef slechts 25.000 euro over voor de verplichte aflossing van leningen en noodzakelijke investeringen.

Boomkwekerijbedrijven

De boomkwekerij heeft in 2008 een goed jaar achter de rug. Sinds lange tijd was de rentabiliteit met 101 punten positief. Ook het inkomen uit bedrijf was met 91.000 euro nog nooit zo hoog. Dit goede resultaat werd breed gedragen. Met name telers van bos- en haagplantsoen en laan- en parkbomen hebben geprofiteerd van een toegenomen vraag van overheden in binnen- en buitenland. Aan het einde van het jaar werden in de gewasgroepen bestemd voor de consumentenmarkt de verslechterende economische omstandigheden gevoeld. Dit uitte zich onder meer in een daling van de export naar het Verenigd Koninkrijk en Ierland.

Het inkomensniveau zegt niet alles over de beschikbaarheid van liquide middelen. Hiervoor is inzage nodig in het verloop van de ontvangsten en uitgaven. Bij de berekening van het inkomen worden ook kosten voor afschrijving en opbrengsten voor aanwas/groei van de plantopstand meegenomen. Het zijn posten die niet gepaard gaan met uitgaven en ontvangsten. Vanwege de crisis zijn ondernemers zelf terughoudend met investeren, en zijn banken terughoudend

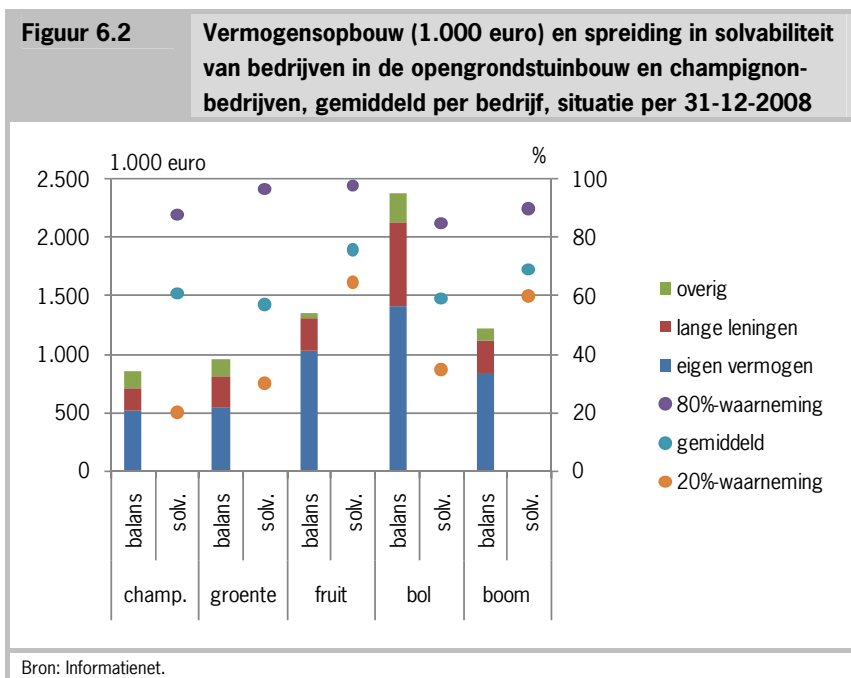
met het verstrekken van nieuwe kredieten. De eisen aan de onderbouwing daarvan zijn toegenomen. Een tractor wordt daardoor langer in bedrijf gehouden en nieuwe schuren worden minder gebouwd. Tegelijkertijd neemt de behoefte aan nieuwe kredieten wel toe, wat erop wijst dat er meer bedrijven dan vorig jaar met liquiditeitsproblemen te kampen hebben. Over het algemeen worden de gevolgen van de kredietcrisis het meest gevoeld bij bedrijven die produceren voor de consumentenmarkt. De meeste bedrijven in de boomkwekerij met een behoefte aan aanvullend krediet zijn in deze hoek te vinden. Daarnaast zijn er de bedrijven die door vorstschade acuut in de problemen gekomen zijn. Tegelijkertijd geldt dat het aantal bedrijven in de boomkwekerij met liquiditeitsproblemen relatief beperkt is.

6.2.2 Balans van bedrijven

De waarde van het gemiddelde land- en tuinbouwbedrijf bedroeg eind 2008 ongeveer 2 mln. euro. Zowel het balanstotaal als de samenstelling ervan verschilt sterk tussen de verschillende tuinbouwsectoren beschreven in dit hoofdstuk (figuur 6.2). Bij bloembollenbedrijven is het balanstotaal met gemiddeld ruim 2,3 mln. euro het hoogst. Door de gemiddeld grootste bedrijfsomvang van alle bedrijfstypen ligt er veel waarde vast in grond, gebouwen, machines en werktuigen.

De ontwikkeling van het eigen vermogen wordt behalve door de jaarlijkse besparingen (vooral) bepaald door optredende waardevermindering van de productiemiddelen en door schenkingen en erfenissen. Het eigen vermogen op de agrarische bedrijven dient vooral als buffer om inkomensschommelingen op te vangen en is hiermee de belangrijkste bron om bij lage inkomens in het levensonderhoud te voorzien. Voor alle land- en tuinbouwbedrijven wordt gemiddeld ongeveer twee derde van het balanstotaal gefinancierd met eigen vermogen. In de in dit hoofdstuk beschreven tuinbouwsectoren ligt de gemiddelde solvabiliteit met 76% het hoogst in de fruitteelt. De bloembollen-, opengrondsgroente- en champignonbedrijven maken bij de financiering van de productiemiddelen het meest gebruik van langlopende leningen van de bank. In deze sectoren ligt de solvabiliteit gemiddeld rond de 60%. Gemiddeld hebben deze bedrijven nog voldoende eigen vermogen om tegenvallende bedrijfsresultaten op te vangen. Toch zijn ook daar de verschillen groot. Bij champignonbedrijven scoort 20% van de bedrijven een solvabiliteit van meer dan 88%, terwijl ook 20% van de bedrijven onder de 20% zit. Deze laatste groep bedrijven is kwetsbaar bij tegenvallende inkomensontwikkelingen. Bij boomkwekerij- en fruit bedrijven heeft de

laagste 20% van de bedrijven nog een solvabiliteit van respectievelijk 60 en 65% (figuur 6.2).

6.2.3 Investerings en financiering

Champignonteelt

Het totale bedrag aan uitzettingen van één van de belangrijkste financier, de Rabobank, laat tussen 2005 en 2008 een daling zien (Rabobank, 2009). Omgekeerd naar een gemiddeld investeringsbedrag per bedrijf groeide echter in de jaren 2005-2007 het uitgezette financieringsvolume per bedrijf. Maar in 2008 daalde dit sterk (-17%) vanwege de sterk veranderende marktsituatie.

Opengrondsgroenteteelt

Het matige bedrijfsresultaat in 2008 heeft geleid tot een lichte daling van het spaarvolume ten opzichte van 2007. De uitgezette financiële middelen van de Rabobank in de opengrondsgroentesector stegen met 8% (Rabobank, 2009). De bedrijven zullen deze leningen deels hebben gebruikt voor vervangingsinvesteringen, maar ook om de liquiditeitspositie te verbeteren.

Fruitteelt

Als gevolg van de gunstige inkomensontwikkelingen van de afgelopen jaren, stegen de investeringen in de fruitteelt in 2008. De uitgezette financiële middelen van de grootste kredietverstrekker, de Rabobank, liet een toename zien van 15% (Rabobank, 2009). Aan de andere kant steeg het spaarvolume ook.

Bloembollenteelt

Cijfers van de Rabobank (2009) laten in 2008 een afname zien van het spaarvolume met 17% en een toename van het financieringsvolume met 7% ten opzichte van 2007. Gezien het gemiddeld negatieve inkomen zal in veel gevallen sprake zijn geweest van bijfinanciering en zullen de investeringen tot het hoogst noodzakelijke zijn beperkt.

Boomkwekerij

Uit cijfers van de Rabobank (2009) blijkt dat het financieringsniveau in 2008 licht is afgenomen, maar nog wel op een hoger niveau staat dan enkele jaren daarvoor. Door de goede bedrijfsresultaten beschikken de bedrijven over eigen middelen waarmee investeringen kunnen worden gefinancierd. Sommige bedrijven hebben de positieve resultaten gebruikt voor extra aflossingen. Investeringen vinden plaats in uitbreiding van het bedrijf, mechanisatie en bedrijfsgebouwen. Banken melden over 2009 dat problemen rondom financiering van bedrijven iets toenemen en zich voornamelijk voordoen bij bedrijven die zich richten op de consumentenmarkt.

7 Agrarische sector

Kernpunten

Lage prijzen in agrarisch Nederland.

Vooral glastuinbouw en melkveehouderij hebben last van lage prijzen.

Kosten dalen minder dan opbrengstprijzen.

Kunstmest en veevoeders minder duur dan in 2008.

Inkomen sector komt op historisch dieptepunt.

Mkb heeft ook in 2010 last van economische crisis.

Werkgelegenheid mkb daalt sterk.

Inkomens Nederlandse agrarische sector blijft in 2008 en 2009 achter bij de meeste EU-landen.

7.1 Productiewaarde en kosten

Het volume van de productie in de akkerbouwsector neemt in 2008 met ongeveer 2% toe (tabel 7.1). Evenals vorig jaar wordt dit deels veroorzaakt door hogere opbrengsten per hectare van graan, die de laatste 15 jaar niet zo hoog zijn geweest. Omdat de betaalde oppervlakte granen met ruim 220 duizend hectare ruim 6% kleiner is dan vorig jaar blijft de productietoename beperkt. Ook de gemiddelde opbrengst van suikerbieten haalt dit jaar een recordomvang. Samen met een hoger suikergehalte zorgt dat voor een flinke toename van de suikerproductie. De geogoste hoeveelheid aardappelen zal iets kleiner zijn dan in 2008. Ook als er, zoals gebruikelijk in de sectorrekening, wordt gekeken naar de afzet over het jaar is er sprake van een geringe daling van de hoeveelheid in omloop gekomen aardappelen. De prijsvorming in de akkerbouwsector is echter matig. Gemiddeld dalen de prijzen van de akkerbouwgewassen in 2009 met ongeveer 8%. De graanprijzen dalen wederom het sterkst, maar ook de prijzen van suikerbieten, voedergewassen en aardappelen zijn gedaald. De prijs van uien is iets hoger dan het lage niveau van vorig jaar.

Bij een groter volume daalt de waarde van de tuinbouwproductie in 2009 gemiddeld met bijna 4%. Die daling wordt veroorzaakt door lagere prijzen in de gehele sector. In de glastuinbouw dalen de prijzen over de gehele linie sterk. Deze prijzen zijn voor een groot deel afhankelijk van de afzet naar het buitenland. Hier heeft de internationale kredietcrisis haar invloed gehad. De eerste kwartalen van 2009 verliep de afzet naar het buitenland moeizaam en waren de prijzen laag.

Tabel 7.1 Brutoproductiewaarde agrarische sector a)						
Productgroep	Waarde in mln. euro			Index 2009 in % van 2008 (r)		
	2007	2008 (v)	2009 (r)	hoeveelheid	prijs	waarde
Akkerbouwproducten, totaal	2.662	2.345	2.207	102,0	92,0	94,0
wo. granen	267	289	201	104,5	66,5	69,5
aardappelen	1.285	1.011	951	99,0	95,0	94,0
suikerbieten	213	203	208	109,0	94,0	102,5
uien	175	81	79	95,0	102,0	97,0
voedergewas b)	501	523	472	98,5	91,5	90,0
Tuinbouw, totaal	9.062	9.086	8.729	103,5	92,5	96,0
wo. verse groenten c)	1.964	1.970	1.765	105,0	85,5	89,5
vers fruit	531	639	680	112,0	95,0	106,5
bloemen	2.351	2.211	1.885	96,0	89,0	85,5
bloembollen	533	479	440	97,0	95,0	92,0
planten en boomkwekerij	2.493	2.561	2.667	107,0	97,5	104,0
Rundveehouderij, totaal d)	4.801	5.137	4.080	102,0	77,5	79,5
wo. rundvee (exclusief kalveren)	618	653	650	107,0	93,5	99,5
melk	3.908	4.192	3.135	101,5	73,5	75,0
Intensieve veehouderij, totaal	4.288	4.574	4.589	103,0	97,5	100,5
wo. kalveren	1.024	850	978	102,0	113,0	115,0
varkens	2.160	2.563	2.364	102,5	90,0	92,5
pluimvee	668	729	749	106,0	97,0	103,0
eieren	420	414	483	101,5	115,0	117,0
Overige landbouw	2.718	2.870	2.894	100,5	100,0	101,0
Totaal generaal	23.531	24.013	22.498	102,5	91,5	93,5

a) Voor aardappelen, appelen en peren wordt niet met volume en prijzen van de productie gerekend, maar met de afzet gedurende het kalenderjaar. Dit heeft invloed op de totale volumemutaties bij de diverse groepen; b) Inclusief snijmais; c) Inclusief champignons; d) Inclusief schapen- en geitenhouderij, enzovoort.
Bron: 2007 en 2008, CBS; 2009, raming LEI.

Over het gehele jaar blijven de prijzen voor snijbloemen ruim 10% onder die van 2008. Het productievolume laat alleen in de bloemen- en bloembollensector een daling zien. In beide gevallen wordt dit veroorzaakt door een daling van het betaalde areaal. In alle andere sectoren van de tuinbouw is in 2009 sprake van een grotere productie, vooral van de belangrijkste glasgroenten. Juist hier gaat dit gepaard met sterk dalende prijzen, waardoor de productiewaarde van de gehele glastuinbouw naar verwachting met meer dan 10% zal afnemen. De fruitproductie neemt op het oog minder sterk toe dan de oogstraming laat zien. Dat komt omdat hier, net als in de aardappelsector, gerekend wordt met de afzet in een kalenderjaar. Hierdoor speelt voor de vergelijking van de kalenderjaren 2008 en 2009 zowel de oogst van 2007, 2008 en 2009 een rol. De extreem lage perenoogst van 2008 en de hoge productie in 2009 vallen daardoor deels weg, waardoor de fruitproductie (feitelijk de afzet) op kalenderjaarbasis met circa 12% toe neemt.

Uiteindelijk daalt de productiewaarde van de plantaardige sector (akker- en tuinbouw) met ruim 4%. Het volume stijgt met meer dan 3%, terwijl de prijzen ruim 7% onder het prijspeil van 2008 liggen.

In de veehouderijsector daalt de productiewaarde nog sterker. Door een kleine groei (ruim 2%) van het volume en meer dan 10% lagere prijzen neemt de productiewaarde met bijna 11% af tot bijna 8,7 mld. euro. Dat is een daling ten opzichte van 2008 van meer dan een mld. euro. Belangrijkste oorzaak van deze forse afname is de ongekend grote daling van de melkprijs. Deze daalt in 2009 naar verwachting met ruim een kwart ten opzicht van 2008. De melkproductie neemt door de verruiming van het melkquotum nog wel met 1,5% toe bij een gelijkblijvend vetgehalte. Door de lage prijs daalt de productiewaarde van melk van 4,2 mld. euro naar 3,1 mld. euro. Opvallend is dat het aantal slachtingen van rundvee in 2009 een forse groei laat zien. Hetzelfde geldt voor de export. Omdat in de berekening van de waarde van de productie ook rekening wordt gehouden met de waardering van de veestapel aan het begin en einde van het jaar blijft de groei van de rundvleesproductie beperkt tot krap 7%. Naar verwachting zal het aanbod van runderen (aan slachterijen en buitenland) tweemaal zo veel toenemen. De prijs voor rundvee staat in 2009 onder druk, vooral in de tweede helft van het jaar. Gemiddeld dalen de prijzen met ruim 6%.

In de intensieve veehouderij is in 2009 ook sprake van lagere prijzen, vooral in de varkenshouderij. Dat is precies een tegengestelde beweging aan 2008. Toen herstelden de prijzen zich van het lage niveau van 2007. Het aanbod van varkens stijgt, vooral door een grotere afzet van levende dieren naar het buitenland. Het aantal slachtingen in Nederland zal naar verwachting 3 tot 4% kleiner zijn dan in 2008. Waar de varkensprijzen aan het einde van 2008 nog flink aan-

trokken, lijkt dat nu niet het geval te zijn. De prijs van varkensvlees zal naar verwachting circa 10% onder die van 2008 uit komen. De opbrengstprijis van vleeskuikens neemt in 2009 ook af. Door het aantrekken van de prijs in de laatste maanden blijft de daling nog enigszins beperkt. Het aanbod van kuikens bij de slachterijen neemt in 2009 verder toe. Samen met een grotere export van levende kippen en eendagskuikens zal de groei van de productie circa 6% zijn. De productie van eieren in Nederland neemt met ruim een procent toe, terwijl de prijzen circa 15% hoger liggen dan een jaar eerder door een verbetering van de afzet op de Duitse markt.

Productgroep	Waarde in mln. euro			Index 2009 in % van 2008 (r)		
	2007	2008 (v)	2009 (r)	hoeveelheid	prijs	waarde
Totale brutoproductie	23.531	24.013	22.498	102,5	91,5	93,5
Aangekochte goederen en diensten	14.494	16.021	15.316	100,0	95,5	95,5
wo. zaaizaad en pootgoed	1.227	1.230	1.175	99,5	96,0	95,5
veevoeder	4.320	4.829	4.080	99,0	85,5	84,5
energie	2.150	2.566	2.527	101,0	97,5	98,5
kunstmest	337	556	454	96,0	85,0	81,5
goederen en diensten	4.855	5.154	5.217	100,5	101,0	101,5
Bruto toegevoegde waarde tegen basisprijzen	9.037	7.991	7.182	108,5	83,0	90,0
Af: afschrijvingen	2.808	2.851	2.894	100,5	101,0	101,5
Af: niet productgebonden heffingen	434	435	436			100,0
Bij: niet productgebonden subsidies	718	645	672			104,0
Netto toegevoegde waarde	6.514	5.351	4.524			84,5

Bron: 2007 en 2008, CBS; 2009, raming LEI.

Uiteindelijk leidt de ontwikkeling in de diverse sectoren tot een groei van de agrarische productie met ruim 2% bij flink lagere prijzen. De waarde van de totale productie neemt met 6,5% af tot 22,5 mld. euro. Van deze productiewaarde moeten alle kosten betaald worden en ook moet de agrarische ondernemer hier zijn inkomen uit halen. De waarde van alle aangekochte goederen en diensten daalt in 2009 minder dan die van de productie. Tegenover de daling van de productiewaarde van 1,5 mld. euro staat een daling van de waarde van aangekochte goederen en diensten van 700 mln. euro. De grotere daling van de productiewaarde dan van de kosten wordt vooral veroorzaakt door de forsere daling van de opbrengstprijzen (ruim -8%). Er is dus sprake van een ruilvoetverslechtering, want ook in 2009 was er nog een productiviteitsverbetering van ruim 2%.

Over de gehele linie dalen de prijzen aan de kostenkant. Gemiddeld is de daling van de prijzen 4%. Alleen de prijzen van de door de land- en tuinbouw benutte diensten zijn hoger door hogere loonkosten. De prijsontwikkeling van energie blijft lastig te bepalen vanwege de grote verscheidenheid aan contracten en afspraken voor met name het gebruik van gas door de glastuinbouw. Bovendien volgen de prijzen van elektriciteit ook vaak niet volledig die van de particuliere markt. Daarnaast moet ook rekening worden gehouden met teruglevering van elektriciteit aan het net door het gebruik van warmtekrachtkoppeling (wkk). De opbrengsten van wkk zijn vanaf 2007 overigens opgenomen in de productiewaarde van de landbouw. Naar verwachting zal de gemiddelde prijs van energie voor de gehele land- en tuinbouw 2 tot 3% lager zijn. De onzekerheid over de olieprijs op termijn heeft invloed gehad op het moment en de vorm die vooral de tuinders hebben afgesproken met de energieleveranciers. Er zijn afspraken gemaakt op het moment dat het einde van de stijgingen van de olieprijs nog niet in zicht was. Inmiddels is de olieprijs weer gezakt. Behalve op de huidige energieprijzen heeft dat ook invloed op de prijzen van kunstmest. Deze dalen gemiddeld met 15%. Wel moet worden gerealiseerd dat de kunstmestprijzen in 2008 extreem hoog waren.

Ook de prijzen van veevoer dalen met ongeveer 15%. Voor de melkveehouders, waar de melkprijs met meer dan een kwart afnam, levert de voerprijzdaling weinig soulaas. Ook de varkenshouders hebben het ondanks de voerprijzdaling nog niet eenvoudig met gemiddeld 10% lagere opbrengstprijzen. De prijsstijging voor de verschillende overige uitgaven zal ongeveer een procent bedragen. Dat is vooral het gevolg van de prijzen van diensten die ook in jaren met een geringe inflatie enigszins toenemen.

7.2 Toegevoegde waarde en inkomen

Omdat de kosten met ruim 4% dalen en de brutoproductiewaarde met ruim 6% afneemt, daalt de bruto toegevoegde waarde in 2009 met 10% tot 7,2 mld. euro. Het bedrag aan niet-productgebonden subsidies stijgt met 4%, terwijl het bedrag aan heffingen op vrijwel hetzelfde niveau blijft. Dit zijn de algemene heffingen die betaald worden aan onder andere de waterschappen, productschappen en andere (semi-)overheidsinstanties. Bij de subsidies zijn de bedrijfstoelagen opnieuw circa 24 mln. euro hoger, vanwege de derde tranche van de suikercompensatie. Daar staat een verlaging van 5 mln. euro tegenover voor de modulatiekorting. Na verrekening van deze subsidies en heffingen blijft de netto toegevoegde waarde van de sector over. Deze is in 2009 vergeleken met 2008 met bijna 16% afgenomen (tabel 7.2).

	2003	2004	2005	2006	2007	2008 (v)	2009 (r)
Netto toegevoegde waarde	5.964	5.344	5.393	6.569	6.514	5.351	4.524
Betaalde loonkosten	2.287	2.263	2.274	2.323	2.448	2.598	2.630
Betaalde rente en (netto)pacht	940	861	1.190	1.291	1.307	1.217	1.097
Resterend inkomen	2.738	2.220	1.928	2.955	2.759	1.536	797
<i>Indexcijfers a)</i>							
Netto toegevoegde waarde, reëel	96	86	87	105	104	86	73
Idem, per arbeidskracht	95	88	88	107	106	86	74
Totaal resterend inkomen, reëel	77	62	53	80	73	40	21
Idem, per bedrijf	84	69	60	93	88	49	26
a) 2001=100.							
Bron: 2003-2008, CBS; 2009, schatting LEI.							

Uit deze toegevoegde waarde moeten nog de lonen van werknemers, rente voor geleend vermogen en de pacht worden betaald. De gemiddelde uurlonen in de land- en tuinbouw nemen volgens de cao-afspraken in 2009 met 2% toe. De werkgeverslasten zij dit jaar echter gedaald. Als hier rekening mee wordt ge-

houden nemen de uren van werknemers in de land- en tuinbouw in 2009 gemiddeld met 0,8% toe. Op basis van diverse bronnen blijkt de totale hoeveelheid arbeid in de land- en tuinbouw in 2009 met ruim 1% te dalen. De daling vindt ook dit jaar vooral plaats in de niet-betaalde arbeid (-2,4%); de hoeveelheid betaalde arbeid neemt daardoor, gemeten in arbeidsjaareenheden, met 0,5% toe. Hierdoor stijgt het totale bedrag aan betaald loon met ruim 1,2% tot ruim 2,6 mld. euro.

Van het totale rentebedrag dat door de land- en tuinbouw wordt betaald, is ongeveer 15% vanwege kortlopende rekeningen. Van de langlopende rekeningen wordt jaarlijks ongeveer een vijfde deel vervangen. De langlopende rente neemt beperkt toe in tegenstelling tot de kortlopende rente, die aanzienlijk is gedaald. Het financieringsvolume neemt in 2009 naar verwachting met 2% toe. Het totale bedrag aan betaalde rente zal naar verwachting ongeveer 10% lager zijn dan in 2008. Daar staat tegenover dat de banken verschillende opslagen in rekening brengen ter compensatie van de lage rentetarieven. Deze kosten worden echter aan de overige kosten van de land- en tuinbouw toegerekend. De oppervlakte pacht daalt in 2009 met 1,5%, maar de landbouw heeft in 2009 te maken met 5% hogere pachtprizen.

Uiteindelijk leiden deze ontwikkelingen tot een daling van het resterend inkomen in 2009 met bijna de helft. Ook in 2008 halveerde het inkomen in de land- en tuinbouw bijna. Het totale resterend inkomen is met nog geen 800 mln. euro dan ook een absoluut dieptepunt. Opvallend is ook dat het totale bedrag aan subsidies in de landbouw, vooral bestaande uit bedrijfstoelagen, in 2009 met 844 mln. euro hoger is dan het uiteindelijk resterend inkomen. Uit het resterende inkomen van 800 mln. euro moeten uiteindelijk ruim 73.000 bedrijven een inkomen halen. Het gemiddeld per bedrijf resterende inkomen is dan ook uiterst laag. De reële inkomens per bedrijf zijn in 2009 nog een kwart van die aan het begin van deze eeuw (tabel 7.3).

7.3 Agrarische sector versus het midden- en kleinbedrijf (mkb)

In deze paragraaf wordt net als in voorgaande jaren een beknopte vergelijking gemaakt met het midden- en kleinbedrijf (mkb). Vergeleken wordt de ontwikkeling en het niveau van het gemiddelde inkomen van een zelfstandige in het mkb en het inkomen per ondernemer in de land- en tuinbouw. Verder in deze paragraaf wordt specifiek ingegaan op de ontwikkelingen in de voedings- en genotmiddelenindustrie in het mkb. Het totaalbeeld van de ontwikkeling in het mkb geeft in vergelijking met de slechte twee jaren in de landbouw een relatief

gunstig beeld te zien. Toch blijkt ook het mkb, dat voor een derde afhankelijk is van de buitenlandse afzet, in 2009 zwaar te zijn getroffen door de crisis. Door een daling van de buitenlandse afzet met 12% en die in het binnenland met 4%, zal de totale afzet met ruim 5% dalen (EIM, 2009b). De winst zal hierdoor met bijna 15% dalen, terwijl de werkgelegenheid in het mkb met 67.000 plaatsen flink af neemt.

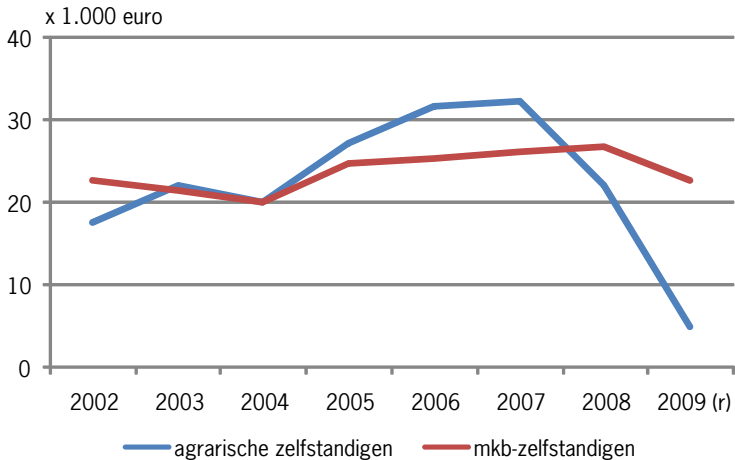
In het mkb was de afzetgroei in 2008 nog beperkt van omvang. Door de verdere ontwikkeling van de internationale kredietcrisis vanaf de tweede helft vanaf 2009 verslechterde economische omstandigheid ook in het mkb. De afzet liep hierdoor sterk terug. De buitenlandse afzet, die ook voor het mkb van groot belang is, laat zoals al gemeld een forse daling zien. Lichtpuntje is dat de wereldhandel na de scherpe daling in het eerste kwartaal van 2009 tot staan is gebracht en weer enigszins is toegenomen. Voor 2010 zal deze trend zich verder voortzetten, maar er zal slechts sprake zijn van een traag herstel van de buitenlandse afzet. De binnenlandse afzet staat ook in 2010 nog onder druk. Een lage inflatie houdt de koopkracht op peil, maar de verder oplopende werkloosheid zal een negatief gevolg hebben voor de binnenlandse bestedingen. Vooral in de horeca zal dit merkbaar zijn. De exportgeoriënteerde sectoren zullen meer profiteren van het economisch herstel dan de sectoren die vooral afhankelijk zijn van de binnenlandse bestedingen.

Omdat de winsten in het mkb in 2009 met 15% dalen zijn bedrijven genoodzaakt kosten te reduceren. Het afvloeien van werknemers is hierbij een voor de hand liggende middel. Voorgaande jaren was door het mkb juist sterk geïnvesteerd om geschikte mensen te vinden en de productie uit te breiden. De terugval in de afzet zorgde dan ook voor overcapaciteit. Dit zal in 2009 resulteren in een daling van de werkgelegenheid met bijna 2%. Omdat de werkgelegenheidsontwikkeling vertraagt reageert op de veranderingen in de productie zal dit in 2010 in het mkb leiden tot een verder verlies van arbeidsplaatsen. Qua omvang zal de daling groter zijn dan die van 2009.

Door deze ontwikkelingen in het mkb zijn de investeringen in de sector in 2009 bijna 10% lager dan in 2008. Vooral de investeringen in transportmiddelen dalen als gevolg van minder vervoersbewegingen voer de weg. Ook voor 2010 wordt rekening gehouden met een dergelijke daling in de investeringen. Ook hebben de mindere financiële resultaten in de gehele sector geleid tot een stabilisatie van het aantal ondernemingen. In 2008 was nog sprake van een groei van 2,5%. Uitzonderingen zijn er in de bouw-, de communicatie- en de zorgsector.

Vergeleken met het inkomen in het mkb, fluctueert het inkomen in de land- en tuinbouw in de loop van de jaren ook meer dan in het mkb (figuur 7.1). Dat wordt mede veroorzaakt door de kleine marges die er binnen de land- en tuinbouw zijn. In het mkb is de ontwikkeling van de afzet vaak direct gekoppeld aan volumeontwikkelingen. Bij een kleiner volume aan afzetkant staat daar vaak ook deels een krimp aan de inkoopkant tegenover. In de landbouw zien we echter, zeker in 2009, dat het verschil tussen productie en kosten vooral wordt bepaald door een verslechtering van de ruilvoet. Dat is een gegeven waar de zelfstandige agrariër geen tot weinig invloed op heeft.

De Nederlandse voedings- en genotmiddelenindustrie is een naar verhouding grote industriële sector. Zeker gezien het aandeel in de nationale industrie in vergelijking met ons omringende landen. Het midden- en kleinbedrijf in de V&G-industrie bestaat uit circa 4.000 bedrijven. Deze zorgen voor een omzet van 16 mld. euro en voor werkgelegenheid van 48.000 arbeidsjaareenheden. Daarmee is het mkb goed voor ruim 40% van de werkgelegenheid, 23% van de omzet en 16% van de export van de V&G-industrie (EIM, 2009b). Daaruit blijkt dat het mkb arbeidsintensief is. De sector moet het vooral hebben van de thuismarkt, die juist op dit moment sterk onder druk staat. Waar in 2008 de dierlijke voedingsmiddelenindustrie en de genotmiddelenindustrie nog een groei in het volume van de omzet lieten zien, was in de overige voedingsmiddelenindustrie, waarin het merendeel van de mkb-bedrijven zich bevindt, al sprake van een daling van 7%. Deze ontwikkeling zet zich in 2009 door. Verwacht wordt dat over de gehele linie een daling zal zijn, maar die is bij de overige industrie wederom het grootst. Uitbreiding van het aantal mkb-bedrijven in de V&G-sector doet zich slechts in geringe mate voor. Opstarten van een nieuw productiebedrijf is aanzienlijk lastiger dan het starten van bijvoorbeeld een handels- of dienstverlenend bedrijf. De elders in het mkb zichtbare groei van het aantal bedrijven zien we binnen de V&G-industrie dan ook niet terug. Het mkb in deze sector scoort echter wel hoog op innovatief gebied, met het accent op productinnovatie. Het gaat dan zelden over volledig nieuwe producten, maar het zijn kleine wijzigingen of toevoegingen die zorgen voor de nieuwe producten. Vaak zijn de 'echte' vernieuwingen het gevolg van sectoroverstijgende activiteiten. Hier komt ook de link naar de land- en tuinbouw terug, waar gedacht kan worden aan onderzoek en ontwikkelingen wat betreft gemodificeerde agrarische grondstoffen.

Figuur 7.1**Inkomensontwikkeling per ondernemer in de land- en tuinbouw en het mkb (x 1.000 euro)**

Bron: Informatienet.

7.4 Landbouw in de EU

Op basis van de eerste ramingen van Eurostat wordt in deze paragraaf zicht gegeven op de ontwikkeling van het agrarisch inkomen in de EU-lidstaten in 2009. Eurostat gaat hierbij uit van de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht. Hierbij heeft het arbeidsvolume betrekking op alle arbeid, zowel gezinsarbeid als betaald personeel. De in paragraaf 7.2 genoemde daling van het resterend inkomen gaat uit van een andere definitie.

In de Europese Unie neemt de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht in 2009 naar verwachting met bijna 14% af (figuur 7.2). De daling is hiermee gelijk aan die in Nederland. Het algemene beeld is dat de prijzen van voor de landbouw in de EU belangrijke producten als graan en melk dit jaar sterk zijn gedaald en dat de kosten van veevoer en energie weliswaar ook zijn gedaald, maar onvoldoende om de daling van de opbrengsten te compenseren. Verschillen tussen lidstaten wat betreft de samenstelling van de productie en kosten, de groei- en oogstomstandigheden en voor de landen buiten de eurozone de waarde van de munt kunnen de verschillen in inkomensontwikkeling verklaren.

De uitkomsten van de verschillende landen lopen daarom ook dit jaar sterk uiteen. Vooral een aantal kleine landen laten in 2009 een positieve ontwikkeling van het agrarisch inkomen zien. Uitzondering hierop is het Verenigd Koninkrijk, dat een stijging van ruim 14% heeft. In het Verenigd Koninkrijk is de daling van de waarde van de aangekochte goederen en diensten (bijna 5%) duidelijk groter dan die van de productiewaarde, die met bijna 3% daalt. Opvallend is dat de dierlijke productie zelfs een grotere productiewaarde had dan in 2008, ondanks de lage melkprijs. Lage kostprijzen voor veevoeders, zaaizaad kunstmest en brandstoffen liggen ten grondslag aan de sterke daling van de kosten. Bovendien stijgt het bedrag aan uitbetaalde subsidies met 17%. Voor het grootste deel komt dit voor rekening van de koersontwikkeling van het Britse pond ten opzichte van de euro.

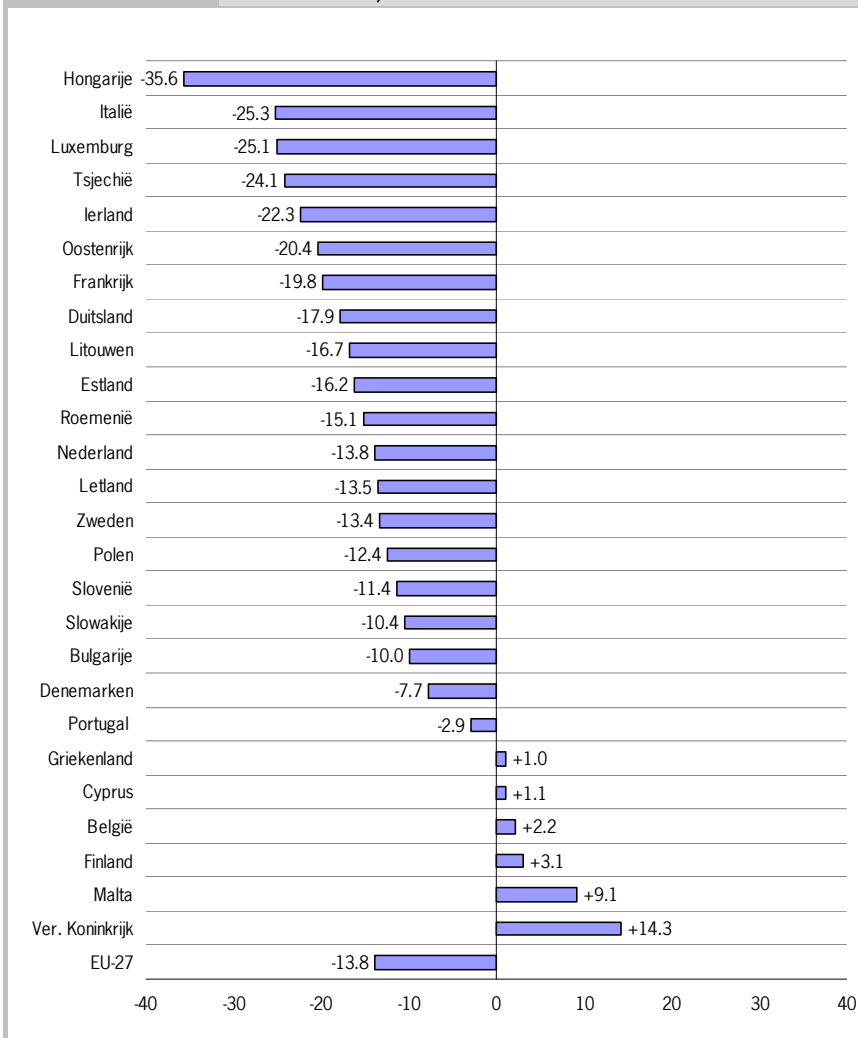
De inkomensdalingen in Duitsland (-17.9%) en Frankrijk (-19.8%) zijn echter forsere dan die van Nederland. Waar in Nederland de daling van de productiewaarde bijna 7% is, blijkt in Duitsland de productiewaarde in de plantaardige sector ruim 15% en die in de veehouderijsector bijna 14% te bedragen. Hier staat een daling van de kosten met 13% tegenover. Ook in Frankrijk dalen de kosten in de landbouw minder sterk dan de opbrengsten. Bij een iets groter volume neemt de productiewaarde met ruim 8% af. Vooral de prijzen voor granen, oliezaden en melk dalen sterk. De prijzen voor veevoeders en energie dalen ook sterk, maar worden voor een belangrijk deel tenietgedaan door een prijsstijging van andere aangekochte goederen en diensten.

Nederland behoort met Frankrijk, Estland, Luxemburg, Slovenië en Letland tot de landen waar voor het tweede achtereenvolgende jaar de daling van het agrarisch inkomen groter is dan 10%. De ontwikkeling van het agrarisch inkomen in Nederland blijft dus in de jaren van kredietcrisis (2008 en 2009) achter op de ontwikkeling in de meeste andere landen.

De werkgelegenheid in de landbouw neemt in 2009 in de gehele EU-27 af met ruim 2%. In tegenstelling tot andere jaren zijn er nu nauwelijks landen waar de werkgelegenheid toe neemt. Uitzondering is Hongarije, waar een kleine plus (0,8%) is gemeten. In de meeste andere voormalige Oost-Europese landen daalt de hoeveelheid arbeid meer dan evenredig. In Slowakije en Bulgarije zelfs met circa 10%. Dat zorgt er in deze landen voor dat de daling van inkomens per arbeidskracht nog enigszins beperkt blijft. Ook de ontwikkeling van de inflatie in de verschillende lidstaten bepaalt mede de hoogte van de daling van deze inkomens. Opnieuw laat de inflatie binnen de EU-27 grote verschillen zien. In Letland, Litouwen en Ierland daalt het prijspeil met circa 2%, terwijl grote stijgingen zijn waargenomen in een aantal andere landen. Roemenië (7%), Slowakije

(4,5%), Bulgarije en Hongarije (beide circa 4%) en Polen (3,5%) hebben te maken met de hoogste inflatie.

Figuur 7.2 **Ontwikkeling van de reële netto toegevoegde waarde per arbeidskracht, 2009**

Literatuur en websites

Agrarisch Dagblad, *Tuinders vragen 11,4 mln. aan*. 27 november 2009.

Agrarisch Dagblad, *15 procent glastuinders zit knel. Bedrijven vallen buiten steunregelingen*. 27 november 2009.

Agrarisch Dagblad, *CNC grondstoffen treft met telers regeling schimmel*. 25 februari 2009.

Berkhout, P. en C. van Bruchem (red.), *Landbouw-Economisch Bericht 2009*. Rapport 2009-047. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2009.

Bont, C.J.A.M. de, W.H. van Everdingen en A. van der Knijff. *Actuele ontwikkeling van bedrijfsresultaten en inkomens in 2008*. Rapport 2008-072. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2008.

Bunte, F., *Prijsvorming Glastuinbouw*. Nota. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2009.

CBS, *Aanzienlijke stijging faillissementen in de akker- en tuinbouw*. Nieuwsbericht 1, december 2009.

Doornewaard, G.J., A.C.G. Beldman en C.H.G. Daatselaar, *Vizier richten op integrale bedrijfsstrategie; Vergelijking van bedrijfsresultaten van Koeien & Kansen-bedrijven met andere melkveebedrijven*. Rapport 2.07.14. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2007.

EIM, *Kleinschalig ondernemen 2009, Structuur en ontwikkeling van het Nederlandse mkb*. Zoetermeer, mei 2009.

EIM, *Ondernemen in de Sectoren, Feiten en ontwikkelingen 2008-2010*. Zoetermeer, oktober 2009.

Everdingen, W.H. van en C.J.A.M. de Bont, 'Aanpassing normen voor bedrijfsgrootte en typologie bedrijven'. In: *Agri-Monitor* 2007.

Eurostat, *Statistics in focus*. Diverse edities. Eurostat, Luxemburg, 2009.

Haan, M. de, *Notitie in kader van project Melken in de Nieuwe Realiteit*. ASG, Lelystad, 2008. library.wur.nl/way/bestanden/clc/1872423.pdf.

LNV, *Houtskoolschets Europees Landbouwbeleid 2020*, 2008.

Poppe, K.J. (red.), *Het Bedrijven-Informatienet A tot Z*. Rapport 1.03.06. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2003.

Rabobank, *Anders melken, de toekomst van de Nederlandse melkveehouderij*. September, 2009.

Rabobank, *Posities agrarische sector 2005-2008*. Utrecht, 2009.

Vakblad voor de Bloemisterij, *AVAG voorspelt dalende trend in nieuwbouwprojecten*. 11 september 2009.

Verburg, G. *Garantstelling land- en tuinbouwsector*. Brief aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 22 september, 2009.

Vrolijk, H.C.J., H.B. van der Veen en J.P.M. van Dijk, *Sample of Dutch FADN 2007; Design principles and quality of the sample of agricultural and horticultural holdings*. Report 2009-067. LEI Wageningen UR, Den Haag, 2009.

Veeteelt, 2 februari 2008. library.wur.nl/veeteelt/v25/a3p22-23.pdf.

Websites

- www.aardappelinfo.nl
- www.avag.nl
- www.avebe.nl
- www.cbs.nl
- www.energiek2020.nl
- www.floraholland.com
- www.hbag.nl
- www.irs.nl
- www.lei.wur.nl
- www.nao.nl
- www.tuinbouw.nl

Bijlage 1

Het Bedrijven-Informatienet van het LEI

Bedrijfstypering en waarnemingsveld

Het waarnemingsveld van het Informatienet, de steekproefpopulatie, is de laatste jaren aangepast aan de structuurontwikkelingen in de landbouw. De ondergrens ligt sinds 2001 op 16 ege (Europese grootte-eenheden; dit is gelijk aan circa 14 nge). De bovengrens lag voor alle bedrijfstypen tot en met 2005 op 1.200 ege (ongeveer 1.050 nge, Vrolijk et al., 2007). In 2006 is die bovengrens voor glasgroentebedrijven verhoogd naar 2.000 ege. In 2007 is dat gaan gelden voor alle bedrijfstypen. Op deze wijze worden in 2009 de resultaten van in totaal 55.900 land- en tuinbouwbedrijven gerepresenteerd.

In het rapport zijn gegevens gebruikt uit de CBS-Landbouwteiling, waarbij de gegevens van 2009 voorlopig zijn. In die telling is een ondergrens van 3 nge gehanteerd en geen bovengrens. De CBS-Landbouwteiling omvat dan ook meer bedrijven, in 2009 namelijk totaal omstreeks 73.000, dan er worden gerepresenteerd door het Informatienet. Vooral de akkerbouw kent relatief veel bedrijven tussen de genoemde ondergrenzen van 3 en circa 14 nge.

De bedrijven zijn ingedeeld in groepen naar bedrijfstype op basis van de NEG-typering en daarvan afgeleide subgroepen. De NEG-typering is afgeleid van de typering die in de EU in gebruik is en is gebaseerd op het aandeel van de Nederlandse grootte-eenheden (nge) per sector. In de meeste gevallen is een grens van twee derde in gebruik: komt bijvoorbeeld meer dan tweederde van de nge uit de sector akkerbouw, dan is sprake van een akkerbouwbedrijf.

De nge per hectare gewas en per dier, die voor de bedrijfstypering en voor de bepaling van de bedrijfsomvang worden gehanteerd, worden door het LEI vastgesteld en zijn terug te vinden op www.lei.wur.nl.

Berekenen van resultaten van groepen bedrijven

De samenstelling van het Informatienet wordt behalve door het streven naar representativiteit van de Nederlandse land- en tuinbouw, ook bepaald door de doelstelling zo betrouwbaar mogelijke gemiddelde uitkomsten te verkrijgen van groepen bedrijven, die zijn gevormd op basis van bedrijfsomvang en -type. Daarom wordt gewerkt met een gestratificeerde steekproef.

De resultaten naar bedrijfstype worden berekend door de resultaten van de achterliggende bedrijven te middelen, rekening houdend met een verschil in we-

gingsfactor per bedrijf. Die wegingsfactor per bedrijf is gebaseerd op de trekingskans van het bedrijf.

Verwerking van resultaten

De gegevensverzameling op de bedrijven die opgenomen zijn in het Informatienet, vindt plaats in een dynamisch systeem. Elk bedrijf wordt daarin afzonderlijk vrijgegeven voor gebruik in onderzoek zodra het jaar is afgesloten en alle gegevens correct en volledig zijn verwerkt. Nadat het bedrijf is vrijgegeven kan echter nog nieuwe informatie beschikbaar komen, bijvoorbeeld facturen die later binnenkomen of schadevergoedingen die pas achteraf zijn toegekend. Die nieuwe informatie wordt alsnog verwerkt in het resultaat van het betreffende jaar. Dat betekent dus dat ook na het afronden van een boekjaar en publicatie van gegevens nog wijzigingen op kunnen treden in de resultaten van groepen bedrijven, ook in de 'definitieve jaren'. In BINternet op de LEI-internetsite zijn altijd de meest actuele gegevens opgenomen.

Verschillen in beschikbaarheid van gegevens

Bij een deel van de bedrijven (25%) gaat de gegevensverzameling van het LEI niet verder dan de kengetallen die aan de EU moeten worden geleverd. Dit zijn met name de resultatenrekening, de balans, en de bedrijfsopzet. Die gegevens worden betrokken van accountantskantoren. Echter, voor de meeste bedrijven (75%) vindt een zeer uitgebreide gegevensverzameling plaats door medewerkers van het LEI. De definities van de kengetallen van de twee genoemde varianten van gegevensverzameling kunnen enigszins van elkaar afwijken. De resultaten van de bedrijven in de hoofdstukken 2 tot en met 5 zijn gebaseerd op alleen de bedrijven met de uitgebreide vastlegging. In die van hoofdstuk 6 zijn daarnaast ook de bedrijven met een beperkte vastlegging meegenomen.

Bedrijf en privé

In de presentatie van gegevens wordt onderscheid gemaakt in bedrijfs- en privégegevens. De opbrengsten en kosten hebben in principe alleen betrekking op bedrijfsgegevens. Privéontvangsten en -uitgaven, zoals inkomsten uit arbeid buitenshuis en kinderbijslag, worden verwerkt in de inkomsten buiten bedrijf en de privébestedingen. In geval van elektriciteit- en watergebruik worden de kosten indien nodig verdeeld over bedrijf en privé.

Niet alle bedrijven zijn bereid om hun privégegevens beschikbaar te stellen. Daarom zijn de kengetallen waar die gegevens voor nodig zijn, gebaseerd op slechts een deel van de totale groep. In de berekening van het totaal inkomen van groepen bedrijven wordt het inkomen uit bedrijf van de totale groep ver-

meerderd met de inkomsten van buiten bedrijf van de groep bedrijven waarvan dat gegeven betrouwbaar beschikbaar is. Diezelfde methode wordt toegepast bij het vaststellen van de besparingen.

Btw

De opbrengsten en kosten zijn voor alle groepen op basis van de werkelijke btw-situatie van de achterliggende bedrijven weergegeven. Het is dus veelal een mix van inclusief en exclusief btw en landbouwforfait. In afwijkende gevallen, zoals bij prijzen, die meestal inclusief btw worden gepresenteerd, wordt dat nadrukkelijk vermeld.

Bijlage 2

Toelichting op indicatoren

Deze bijlage geeft een kort overzicht van de in dit rapport gehanteerde indicatoren en kengetallen. Hierbij gaat het om

1. de indicatoren voor het weergeven van de resultaten van de bedrijven, per bedrijfstype;
2. om de indicatoren aangaande de resultaten van de gehele land- en tuinbouw, de sectorrekening.

De indicatoren voor de resultaten per bedrijf zijn vanaf 2001 aangepast bij de introductie van de gewijzigde methoden en begrippen in het Bedrijven-Informatienet van het LEI (het Informatienet). Een uitgebreide toelichting is opgenomen in Poppe, 2003. Het LEI heeft in 2009 een tweetal wijzigingen doorgevoerd in de uitgangspunten, betreffende de waardeverandering van de duurzame biologische activa en de afschrijving op melkquota (zie hieronder voor meer informatie).

1. Wijzigingen in uitgangspunten

Aanwas van biologische activa

In de internationale accountancyregels die het LEI vanaf 2001 volgt, wordt de prijswijziging van alle biologische activa in het resultaat opgenomen. De gebruikers van de gegevens hebben echter aangegeven de waardeverandering van de duurzame biologische activa (onder andere melkkoe, fokzeug, fruitboom) niet in het resultaat terug te willen zien. Het systeem is namelijk lastig uit te leggen en door de fluctuerende prijzen van gebruiksvet ontstonden (sterke) inkomensschommelingen die niet in de portemonnee werden gevoeld. De definities zijn daarom, na overleg met LTO en het ministerie van LNV, per eind november 2009 aangepast, zodanig dat de waardeverandering van de duurzame biologische activa niet meer in het resultaat wordt opgenomen. Deze wijziging is met terugwerkende kracht doorgevoerd in de uitkomsten vanaf 2001 die op de website van het LEI worden gepubliceerd.

Afschrijving melkquota

Het LEI bracht in de bedrijfseconomische resultatenrekening tot eind 2008 geen afschrijving op melkquota in rekening. Het belangrijkste argument daarbij was dat de melkquota hun waarde bleef behouden. Daarnaast was het uitvoeringstechnisch haast onmogelijk om bij nieuw in administratie te nemen bedrijven de gehele quotumhistorie boven water te halen. De besluitvorming over het afschaffen van de quotering in 2015 leidt er echter toe dat het quotum zijn waarde vanaf het moment van dat besluit niet zal blijven behouden en dat afschrijven dus noodzakelijk is.

In overleg met LTO en het ministerie van LNV, is besloten om vanaf het boekjaar 2009 een post '*afschrijving melkquotum*' in rekening te gaan brengen. Deze afschrijving zal bestaan uit 2 onderdelen: afschrijving op quota die per 1 januari 2009 op een bedrijf aanwezig waren en afschrijving op quota die na 1 januari 2009 zijn aangekocht. Van het per 1-1-2009 aanwezige quotum wordt bij elk individueel bedrijf 25% van de waarde lineair in 75 maanden afgeschreven. De 25% is berekend als 50% (aangekocht deel) van 50% (de waardedaling van het quotum die niet zal worden gecompenseerd door een waardestijging van andere activa). Van het na 1-1-2009 aangekochte quotum wordt 50% van de waarde afgeschreven over de nog resterende periode tot 31 maart 2015.

Ook is besloten om voor een periode van 1 of 2 jaar voor melkveebedrijven twee inkomenskengetallen te presenteren, één met en één zonder afschrijving melkquotum.

2. Indicatoren per bedrijf

Bedrijfsomvang (nge)

De Nederlandse grootte-eenheid (nge) is een maatstaf voor de economische omvang van agrarische bedrijven. De nge is gebaseerd op de brutostandaard-saldi (bss) per diersoort en per hectare gewas. Het bss wordt berekend door de opbrengsten te verminderen met bepaalde specifieke kosten. De bss en nge worden regelmatig herzien. Vanaf 2007 gelden de normen van prijsniveau 2004. Een nge komt daarin overeen met 1.420 euro aan bss. Meer informatie over de nge is opgenomen op de LEI-internetsite.

Onbetaalde arbeidsjaareenheden (aje)

Een belangrijk deel van de arbeid op agrarische bedrijven wordt geleverd door de ondernemers en gezinsleden. Veelal ontvangen zij geen salaris. De hoeveelheid arbeid van de onbetaalde krachten wordt uitgedrukt in arbeidsjaareenheden. Een arbeidskracht die 2.000 uur of meer werkt, wordt gezien als 1 aje.

De arbeidskrachten die minder dan 2.000 uur werken, krijgen naar rato minder aje. De onbetaalde aje wordt gebruikt als deelfactor voor het inkomen uit bedrijf.

Opbrengsten

De opbrengsten betreffen voornamelijk de verkoop en voorraadverandering van gewassen, producten en dieren. Daarnaast worden ook de inkomsten uit toeslagen (zoals de bedrijfstoelagen en vergoedingen voor natuurbeheer), werk voor derden en andere opbrengsten van het bedrijf (zoals opbrengsten uit verbreding en energieproductie) meegerekend. Ook de aanwas van plantopstanden en mutatie van de veldinventaris worden tot de opbrengsten gerekend. Intern verkeer, zoals pootgoed voor eigen gebruik of aan kalveren vervoederde melk, wordt niet in de opbrengsten (en ook niet in de kosten) meegenomen. De privé-opbrengsten (zoals arbeid buitenshuis of kinderbijslag) worden niet in de opbrengsten meegenomen, maar komen terug als inkomsten buiten bedrijf.

Omzet en aanwas

De opbrengsten van de dieren worden weergegeven als omzet en aanwas. De definitie hiervan is per december 2009 aangepast aan de eerder genoemde rekenregels. De omzet en aanwas wordt berekend als een saldo van verkopen en aankopen en van waardeverandering tussen de balansdata (eind- minus beginbalans). Die waardeverandering bestaat uit meerdere componenten: verandering in aantal dieren, leeftijd of gewicht en voor vlottende biologische activa (zoals vleeskuikens en vleesvarkens) de verandering in prijsniveau. Voor duurzame biologische activa (zoals melkkoeien en fokzeugen) blijft de prijsverandering buiten het resultaat.

Betaalde kosten en afschrijvingen

Onder betaalde kosten worden naast de kosten voor de in de productie gebruikte goederen, bijvoorbeeld brandstof en veevoer, en diensten, bijvoorbeeld diergezondheid, ook betaalde lonen, rente en pacht meegenomen.

Voorts worden afschrijvingen in rekening gebracht. Er wordt degressief afgeschreven van de nieuwwaarde, zodanig dat op de helft van de verwachte economische levensduur tweederde is afgeschreven. Op melkquota werd tot 2008 niet afgeschreven, maar vanaf 2009 wel (zie hiervoor bij wijziging in uitgangspunten).

Bedrijfswinst uit normale bedrijfsvoering

De bedrijfswinst uit normale bedrijfsvoering wordt berekend door de opbrengsten te verminderen met de betaalde kosten en afschrijvingen. Het geeft een

beeld van het inkomen dat vanuit de gewone bedrijfsvoering in het betreffende jaar behaald is.

Buitengewone baten en lasten

Dit betreft onder meer de boekverschillen die gerealiseerd worden bij verkoop van activa, incidentele schade-uitkeringen en verrekening van terugontvangen of te betalen btw. Deze post heeft per bedrijf per jaar een vrij incidenteel karakter en wordt daarom buiten het inkomen uit normale bedrijfsvoering gehouden.

Inkomen uit bedrijf

Het inkomen uit bedrijf resulteert uit de bedrijfswinst uit normale bedrijfsvoering en de buitengewone baten en lasten. Het geeft weer welk bedrag op jaarbasis als vergoeding voor de onbetaalde arbeid en kapitaal resteert vanuit de bedrijfsactiviteiten.

Berekende kosten arbeid en vermogen

Voor de ingezette arbeid van de ondernemer(s) en andere onbetaalde arbeidskrachten worden kosten op basis van cao-uurlonen Dierhouderij (inclusief werkgeverslasten) in rekening gebracht. Dat uurloon verschilt tussen leeftijdsklassen en functies. Voor 2009 ligt het bedrag voor ondernemers tussen 22 en 65 jaar op 23,62 euro per uur.

Voor het vermogen wordt per bedrijf een vermogenskostenvoet (rentepercentage) berekend. Dit is gebaseerd op de werkelijk betaalde rente over het vreemde vermogen en het rendement van staatsobligaties vermeerderd met een risico-opslag over het eigen vermogen. Deze vermogenskostenvoet wordt rechtstreeks toegepast op de gemiddelde balanswaarde van de niet-duurzame biologische activa en de monetaire activa. Voor de andere activa (behalve grond) wordt deze vermogenskostenvoet gecorrigeerd met de inflatie. Voor grond wordt bovendien 2 procentpunten extra in mindering gebracht. Dit komt overeen met het langjarige verschil tussen inflatie en grondprijsonwikkeling. Als minimumrentepercentage voor een individueel bedrijf is 0,5% aangehouden.

Totale kosten

De totale kosten van het bedrijf bestaan uit de betaalde kosten (exclusief betaalde rente), afschrijvingen en de berekende kosten voor arbeid en (totaal) vermogen. Voor bedrijfsleiding zijn geen kosten opgenomen.

Opbrengsten-kostenverhouding (rentabiliteit)

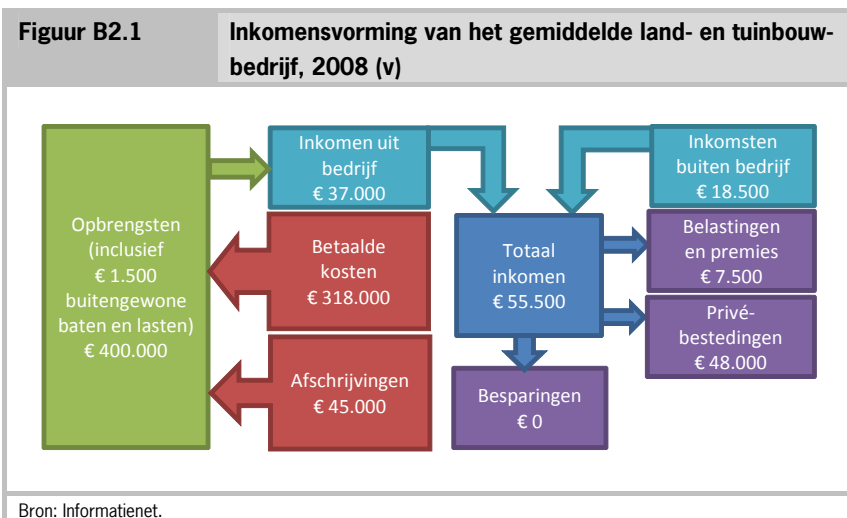
Het totaal van de opbrengsten die per 100 euro kosten wordt gerealiseerd. De kosten zijn inclusief berekende kosten voor de inzet van onbetaalde arbeid en eigen vermogen. Wanneer de totale kosten niet volledig door de opbrengsten worden goed gemaakt resulteert een cijfer beneden 100. Zijn de opbrengsten hoger dan de kosten dan is de rentabiliteit meer dan 100.

Nettobedrijfsresultaat

Het verschil tussen de opbrengsten en de totale kosten van het bedrijf. De kosten zijn inclusief berekende kosten voor arbeid, grond en vermogen van de ondernemer(s). Het nettobedrijfsresultaat is veelal negatief. De berekende kosten zijn dan niet marktconform vergoed.

Totaal inkomen

Het totaal inkomen is een optelling van het inkomen uit bedrijf en de inkomsten van buiten het bedrijf van de ondernemer(s) en hun partner(s) (figuur B2.1). Tot de inkomsten buiten bedrijf behoren vergoedingen voor arbeid buiten het bedrijf, uitkeringen sociale verzekeringen en opbrengsten van vermogen buiten het bedrijf. De inkomsten van thuiswonende kinderen zijn niet meegenomen, tenzij zij ook als ondernemer in het bedrijf participeren.

Besparingen

Het deel van het inkomen dat niet aan de fiscus is afgedragen en niet in het huishouden is besteed. Dit bedrag wordt aan het eigen vermogen toegevoegd. Een negatieve besparing betekent onttrekking aan het eigen vermogen voor privébestedingen en/of het dekken van tekorten in de bedrijfsexploitatie.

Balanstotaal

De totale waarde op basis van vervangingswaarde van de bezittingen van de ondernemer(sgezinnen). Ook privébezittingen zijn opgenomen. Productierechten worden tot en met 2008 volledig tegen marktwaarde gewaardeerd. Gepachte grond is niet op de balans opgenomen.

Voorzieningen/belastinglatentie

Bij toekomstige verkoop van productierechten moet worden afgerekend met de fiscus. Omdat alle productierechten tegen marktwaarde zijn gewaardeerd, wordt een belastinglatentie in mindering gebracht op het eigen vermogen. Dat bedrag is normatief vastgesteld op 30% van de waarde van de productierechten.

Eigen vermogen

Het vermogen dat door de ondernemer(sgezinnen) beschikbaar is gesteld. Het wordt berekend door het balanstotaal te verminderen met het vreemd vermogen, inclusief de belastinglatentie.

Solvabiliteit

Het aandeel dat het eigen vermogen uitmaakt van het balanstotaal, gecorrigeerd voor belastinglatentie. Het wordt berekend als eigen vermogen/(balanstotaal minus belastinglatentie).

Liquiditeitspositie/nettokasstroom

In enkele hoofdstukken komt de liquiditeitspositie van bedrijven aan de orde. Die positie is berekend met het Financieel-Economisch Simulatiemodel. De resultaten van boekjaar 2008 van de bedrijven uit het Informatienet worden daarin met indices per opbrengsten- en kostenpost gesimuleerd naar 2009. Bedrijven worden vervolgens onder andere ingedeeld naar de hoogte van hun kasstroom in 2009. Deze kasstroom (ontvangsten minus uitgaven) is berekend vanuit de operationele sfeer. Investerings, desinvesteringen, nieuwe leningen en erfenissen en schenkingen zijn daarin dus niet meegenomen. Aflossingen, privé-uitgaven en -ontvangsten zijn per bedrijf genormaliseerd.

3. Indicatoren sectorrekening (hoofdstuk 7)

Brutoproductiewaarde

De opbrengstwaarde van de producten, inclusief bijproducten en de aan het product verbonden subsidies, zoals de gekoppelde EU-premies per dier of product. De ontkoppelde bedrijfstoelagen vallen hier niet onder.

Non-factorkosten

Kosten van grondstoffen en diensten betrokken van andere sectoren, die in het productieproces zijn aangewend (inclusief afschrijvingen).

Netto toegevoegde waarde (sectorinkomen)

De opbrengstwaarde van de productie minus de non-factorkosten, de afschrijvingen en het saldo van niet productgebonden heffingen en toeslagen.

Resterend inkomen

Inkomen uit de land- en tuinbouw voor de niet-betalde arbeidskrachten (waaronder de ondernemers), dat bestaat uit de netto toegevoegde waarde minus de betaalde lonen, rente en pacht.

Bijlage 3

Invloed van prijswijziging op resultaten van akkerbouw- en veehouderijbedrijven

Tabel B3.1	Prijzen (indices) van producten en productiemiddelen in 2009 en de invloed van 1% prijswijziging op inkomen uit bedrijf op melkvee en akkerbouwbedrijven				
	Aangehouden prijs (euro)/index	Eenheid	Invloed van 1% prijswijziging naar bedrijfstype		
			melkvee	akkerbouw	zetmeelaardappelbedrijven
Inkomen uit bedrijf		euro	-8.000	44.300	43.700
<i>Producten</i>					
Melk	28,00	100 kg	1.664	2	0
Nuchtere kalveren	157	stuk	59	0	0
Slachtkoeien	2,05	kg	85	0	0
Tarwe	12,3	100 kg	2	216	57
Pootaardappelen	25,0	100 kg	0	444	3
Consumptieaardappelen	10,0	100 kg	6	291	15
Zetmeelaardappelen	4,4	100 kg	4	87	634
Suikerbieten	4,1	100 kg	6	257	347
Zaaiuien	9,5	100 kg	0	131	0
<i>Productiemiddelen</i>					
Arbeid (betaald)	23,60	euro per uur	37	63	12
Materiële activa (exclusief rente)	101,1	index	715	791	718
Betaalde rente	96,0	index	328	203	262
Elektriciteit	107	index	59	33	20
Krachtvoer rundvee	20,60	100 kg	336	1	0
Krachtvoer overige vee			56	11	3
Zaaizaad en pootgoed	93,8	index	25	149	123
Meststoffen	85,8	index	69	114	99
Gewasbeschermingsmiddelen	101,5	index	19	221	269

Tabel B3.2 Prijzen (indices) van producten en productiemiddelen in 2009 en de invloed van 1% prijswijziging op inkomens uit bedrijf op varkens- en pluimveebedrijven		Invloed van 1% prijswijziging naar bedrijfstype							
		Aangehouden prijs	Eenheid	varkensbe- drijven totaal	fokvarkens- bedrijven	vleesvarkens- bedrijven	gesloten var- kensbedrijven	legghennen- bedrijven	vleeskuiken- bedrijven
Inkomen uit bedrijf	(euro) of index	euro	12,000	67,000	-5,000	-12,500	186,500	35,200	
<i>Producten</i>									
Biggen	45.80	stuk	1,711	4,552	1,852	676			
Vleesvarkens	1.33	kg	3,806	722	4,817	6,176			
Eieren	6.70	100 stuks					9,531		
Vleeskuikens	0.83	kg						11,277	
<i>Productiemiddelen</i>									
Arbeid (betaald)	22.23	index	154	299	29	164	267	308	
Materiële activa (exclusief rente)	102.6	index	680	760	462	914	957	810	
Betaalde rente	96	index	309	337	195	454	399	292	
Elektriciteit	107	index	123	143	75	173	204	152	
Varkensvoer	a) 100 kg		2,936	2,774	2,193	4,230			
Pluimveevoer	a) 100 kg						4,374	6,959	

a) Zie hoofdstuk 3 voor de specifieke prijzen per diersoort.

Bijlage 4

Betrouwbaarheid van de steekproefresultaten

Het Informatienet van het LEI is een steekproef. Dit betekent dat de kans aanwezig is dat de steekproefresultaten afwijken van de werkelijkheid. Hoe groot de kans op afwijkingen is, hangt af van de spreiding in de resultaten tussen de bedrijven en van het aantal waarnemingen in de steekproef. Tabel B4.1 geeft voor het inkomen uit bedrijf, dat in deze publicatie één van de centrale inkomensgetallen is, inzicht in de betrouwbaarheid (precisie).

De tabel kan aan de hand van bijvoorbeeld de melkveebedrijven als volgt worden geïnterpreteerd: het inkomen uit bedrijf voor de groep melkveebedrijven wordt voor 2008 berekend op 59.000 euro per bedrijf, met een standaardfout van 3.200 euro. Dit betekent dat het gemiddelde inkomen uit bedrijf voor de melkveebedrijven in de populatie naar schatting met 95% betrouwbaarheid zal liggen tussen plus of min 2 keer de standaardfout, dus tussen 52.600 en 65.400 euro. De standaardfout is het grootst bij de pot- en perkplantenbedrijven. De gepresenteerde inkomens zijn daar dus het meest onzeker.

Tabel B4.1 **Betrouwbaarheid (standaardfout) van het inkomen uit bedrijf naar bedrijfstype, 2008**

Bedrijfstype	Aantal bedrijven		Inkomen uit bedrijf (x 1.000 euro)	Standaardfout inkomen (x 1.000 euro)
	steekproefpopulatie	steekproef		
Melkveebedrijven	18.460	280	59,0	3,2
Varkensbedrijven	3.820	116	14,0	6,5
wv. fokvarkensbedrijven	1.290	34	11,7	15,2
vleesvarkensbedrijven	1.560	39	24,6	7,6
gesloten varkensbedrijven	970	43	-0,1	9,9
Leghennenbedrijven	710	25	-7,3	14,7
Vleeskuikenbedrijven	360	24	-4,3	11,9
Akkerbouwbedrijven	7.470	172	43,1	4,1
Glastuinbouwbedrijven	4.550	246	2,1	10,5
wv. glasgroentebedrijven	1.450	107	-31,5	18,8
snijbloemenbedrijven	2.070	95	-6,1	13,5
pot- en perkplantenbedrijven	1.040	44	65,6	26,5

Bron: Informatienet.

Bijlage 5

Specificatie opbrengsten en kosten melkveebedrijven

Tabel B5.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op melkveebedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2007	2008	2009 (r)	Mutatie (%)
<i>Aantal bedrijven</i>	18.650	18.460	18.180	-2
Oppervlakte per bedrijf (ha)	45,9	47,3	48,1	2
Bedrijfsomvang (nge)	103,0	110,2	111,9	2
Aantal onbetaalde aje	1,5	1,5	1,5	0
Aantal melkkoeien	71,2	76,6	78,2	2
Melkproductie (ton)	565,6	612,0	627,5	3
<i>Opbrengsten</i>	283,1	298,6	239,9	-20
wv. melk	205,4	223,3	166,4	-25
omzet en aanwas rundvee	17,5	17,4	16,2	-7
wv. omzet	11,3	11,6	12,3	6
omzet en aanwas varkens	5,7	6,0	5,9	-1
toeslagen en subsidies	26,9	29,0	29,0	0
overig	27,6	22,9	22,4	-2
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	204,7	241,9	250,5	4
wv. toegerekende kosten	77,1	98,3	85,6	-13
wo. veevoer	45,1	60,3	48,5	-20
kosten immateriële activa a)	3,0	3,0	20,2	566
kosten materiële activa b)	61,1	69,1	71,5	4
energiekosten	5,9	6,3	6,8	8
financieringskosten	28,0	33,3	33,6	1
betaalde arbeid	3,3	3,6	3,7	4
werk door derden	13,4	15,2	15,3	1
algemene kosten	12,8	13,2	13,8	5
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	78,4	56,7	-10,6	-119
Buitengewone baten en lasten	1,3	2,2	2,2	0
Inkomen uit bedrijf	79,7	58,9	-8,4	-114
Idem per onbetaalde aje	53,9	39,3	-5,6	-114

a) Met name afschrijving melkquotum b) inclusief afschrijvingen, eigenaarlasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 6

Specificatie opbrengsten en kosten vleesrundveebedrijven

Tabel B6.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op bedrijven met vleesrunderen, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2007	2008	2009 (r)	Mutatie (%)
<i>Aantal bedrijven</i>	4.540	4.940	4.940	0
Oppervlakte per bedrijf (ha)	66,2	62,9	63,0	0
Bedrijfsomvang (nge)	84,0	82,2	82,2	0
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,1	1,1	0
<i>Opbrengsten</i>	121,7	131,9	131,1	-1
wv. melk	33,7	37,0	33,5	-10
omzet en aanwas rundvee	30,9	29,0	32,0	10
wv. omzet	33,6	27,5	30,2	10
toeslagen en subsidies	20,2	20,6	20,6	0
overig	37,0	45,3	45,0	-1
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	118,4	131,2	130,1	-1
wv. toegerekende kosten	42,8	46,5	43,4	-7
wo. veevoer	15,3	16,5	14,0	-15
kosten immateriële activa a)	0,3	0,3	0,3	-4
kosten materiële activa b)	46,5	52,1	53,2	2
energiekosten	2,8	2,8	3,0	7
financieringskosten	8,8	10,8	10,8	0
betaalde arbeid	0,8	0,9	0,9	3
werk door derden	6,9	8,1	8,1	0
algemene kosten	9,5	9,8	10,3	6
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	3,3	0,7	1,0	43
Buitengewone baten en lasten	-2,8	0,2	0,2	0
Inkomen uit bedrijf	0,6	0,9	1,2	33
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	0,5	0,8	1,1	33

a) Onder meer huur melkquotum; b) inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 7

Specificatie opbrengsten en kosten fokvarkensbedrijven

Tabel B7.1		Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op fokvarkensbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2007	2008 (v)	2009 (r)	Mutatie (%)	
<i>Aantal bedrijven</i>	1.420	1.290	1.230	-5	
Bedrijfsomvang (nge)	134	145	152	5	
Aantal onbetaalde aje	1,3	1,3	1,3	0	
Aantal zeugen	401	427	448	5	
Aantal vleesvarkens	180	220	230	5	
<i>Opbrengsten</i>	438	611	622	2	
wv. omzet en aanwas varkens	415	590	602	2	
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	507	602	555	-8	
wv. toegerekende kosten	337	418	365	-13	
wo. veevoer	251	324	279	-14	
gezondheidszorg	26	29	30	7	
betaalde mestkosten	35	38	27	-29	
kosten materiële activa a)	68	72	76	6	
energiekosten	23	25	27	8	
financieringskosten	29	36	35	-4	
betaalde arbeid	29	30	30	1	
werk door derden	3	2	2	-1	
overige kosten	42	45	47	5	
Saldo	112	205	257		
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	-70	8	67		
Buitengewone baten en lasten	-4	4	0		
Inkomen uit bedrijf	-74	12	67		
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	-58	9	50		

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 8

Specificatie opbrengsten en kosten vleesvarkensbedrijven

Tabel B8.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op vleesvarkensbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2007	2008 (v)	2009 (r)	Mutatie (%)
<i>Aantal bedrijven</i>	1.530	1.570	1.550	-1
Bedrijfsomvang (nge)	72	77	80	5
Aantal onbetaalde aje	0,9	0,9	0,9	0
Aantal zeugen	3	3	3	0
Aantal vleesvarkens	1.450	1.540	1.620	5
<i>Opbrengsten</i>	300	417	342	-18
wv. omzet en aanwas varkens	270	385	311	-19
<i>Totaal betaalde kosten en afschrijving</i>	322	392	346	-12
wv. toegerekende kosten	237	297	248	-16
wo. veevoer	202	262	220	-16
gezondheidszorg	5	6	6	7
betaalde mestkosten	26	23	17	-29
kosten materiële activa a)	43	44	46	5
energiekosten	9	9	10	9
financieringskosten	15	21	20	-4
betaalde arbeid	2	3	3	1
werk door derden	2	2	2	-1
overige kosten	23	25	26	4
Saldo	79	132	99	
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	-22	25	-4	
Buitengewone baten en lasten	-2	0	-1	
Inkomen uit bedrijf	-23	25	-5	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	-27	29	-5	

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 9

Specificatie opbrengsten en kosten gesloten varkensbedrijven

Tabel B9.1		Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op gesloten varkensbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2007	2008 (v)	2009 (r)	Mutatie (%)	
<i>Aantal bedrijven</i>	1.000	980	930	-5	
Bedrijfsomvang (nge)	160	161	165	3	
Aantal onbetaalde aje	1,4	1,4	1,4	0	
Aantal zeugen	264	266	275	3	
Aantal vleesvarkens	1.700	1.710	1.760	3	
<i>Opbrengsten</i>	617	814	706	-13	
wv. omzet en aanwas varkens	579	779	672	-14	
Totaal betaalde kosten en afschrijving	689	815	720	-12	
wv. toegerekende kosten	504	603	504	-16	
wo. veevoer	406	510	424	-17	
gezondheidszorg	21	22	23	5	
betaalde mestkosten	50	48	33	-30	
kosten materiële activa a)	80	88	91	4	
energiekosten	27	27	29	6	
financieringskosten	35	49	47	-4	
betaalde arbeid	15	16	16	1	
werk door derden	4	5	5	-1	
overige kosten	51	54	56	4	
Saldo	137	228	204		
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	-72	-2	-14		
Buitengewone baten en lasten	0	2	1		
Inkomen uit bedrijf	-72	0	-13		
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	-51	0	-9		

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 10

Specificatie opbrengsten en kosten leghennenbedrijven

Tabel B10.1	Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op leghennenbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2007	2008 (v)	2009 (r)	Mutatie (%)
<i>Aantal bedrijven</i>	690	713	530	-26
Bedrijfsomvang (nge)	127	141	144	2
Aantal onbetaalde aje	1,4	1,4	1,4	0
Aantal leghennen	45.700	49.700	50.700	2
<i>Opbrengsten</i>	665	757	872	15
wv. eieren	749	848	953	12
omzet en aanwas	-113	-146	-136	-7
overig	29	55	55	0
Totaal betaalde kosten en afschrijving	603	764	683	-11
wv. toegerekende kosten	426	554	470	-15
wo. veevoer	392	517	438	-15
betaalde mestkosten	22	18	13	-30
kosten materiële activa a)	84	92	96	4
energiekosten	18	20	22	7
financieringskosten	35	43	41	-4
betaalde arbeid	15	26	27	1
werk door derden	2	2	2	-2
overige kosten	22	26	27	2
Saldo	240	200	392	
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	62	-7	189	
Buitengewone baten en lasten	-2	0	-2	
Inkomen uit bedrijf	61	-7	186	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	44	-5	135	

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 11

Specificatie opbrengsten en kosten vleeskuikenbedrijven

Tabel B11.1		Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op vleeskuikenbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2007	2008 (v)	2009 (r)	Mutatie (%)	
<i>Aantal bedrijven</i>	350	340	310	-9	
Bedrijfsomvang (nge)	102	111	115	4	
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,0	1,0	0	
Aantal vleeskuikens	71.200	74.600	77.600	4	
<i>Opbrengsten</i>	923	1.035	1.003	-3	
wv. omzet en aanwas	903	1.008	976	-3	
overig	20	27	26	-2	
Totaal betaalde kosten en afschrijving	860	1.035	965	-7	
wv. toegerekende kosten	680	829	759	-8	
wo. veevoer	617	765	698	-9	
gezondheidszorg	26	29	30	6	
betaalde mestkosten	21	17	13	-28	
kosten materiële activa a)	68	78	81	4	
energiekosten	35	40	38	-5	
financieringskosten	24	32	30	-4	
betaalde arbeid	29	31	31	1	
werk door derden	2	2	1	-1	
overige kosten	23	24	24	2	
Saldo	<i>229</i>	<i>181</i>	<i>217</i>		
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	<i>64</i>	<i>0</i>	<i>38</i>		
Buitengewone baten en lasten	1	-3	-3		
Inkomen uit bedrijf	64	-3	35		
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	<i>61</i>	<i>-3</i>	<i>36</i>		

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 12

Specificatie opbrengsten en kosten akkerbouwbedrijven

Tabel B12.1		Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op akkerbouwbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2007	2008 (v)	2009 (r)	Mutatie (%)	
<i>Aantal bedrijven</i>	7.744	7.468	7.244	-3	
Bedrijfsomvang (nge)	85	87	89	2	
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,1	1,1	0	
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	62	63	64	1	
<i>Opbrengsten</i>	231	232	233	0	
wv. granen	33	32	26	-20	
consumptieaardappelen	25	32	29	-10	
pootaardappelen	47	43	44	3	
zetmeelaardappelen	12	10	9	-9	
suikerbieten	21	24	26	5	
subsidies en toeslagen	24	25	24	0	
Totaal betaalde kosten en afschrijving	178	192	192	0	
wv. toegerekende kosten	55	60	59	-2	
wo. meststoffen	9	13	11	-12	
gewasbescherming	21	22	22	2	
zaaizaad en pootgoed	15	15	15	-1	
kosten materiële activa a)	72	78	79	1	
wo. betaalde pacht	14	16	16	-3	
financieringskosten	19	22	21	-4	
betaalde arbeid	6	6	6	4	
werk door derden	10	10	11	1	
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	53	40	41	3	
Buitengewone baten en lasten	1	3	3	0	
Inkomen uit bedrijf	55	43	44	3	
<i>Idem per onbetaalde aje</i>	52	40	41	3	

a) Inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten.
Bron: Informatienet.

Bijlage 13

Specificatie opbrengsten en kosten zetmeelaardappelbedrijven

Tabel B13.1		Bedrijfsresultaten en inkomen uit bedrijf op zetmeelaardappelbedrijven, gemiddeld per bedrijf (bedragen x 1.000 euro)			
	2007	2008 (v)	2009 (r)	Mutatie (%)	
<i>Aantal bedrijven</i>	1.010	950	922	-3	
Bedrijfsomvang (nge)	94	97	99	2	
Aantal onbetaalde aje	1,1	1,1	1,1	0	
Oppervlakte cultuurgrond (ha)	77	79	81	2	
<i>Opbrengsten</i>	241	233	220	-6	
wv. granen	24	23	17	-24	
consumptieaardappelen	3	2	2	-10	
pootaardappelen	0	0	0	3	
zetmeelaardappelen	83	71	63	-10	
suikerbieten	33	40	35	-13	
subsidies en toeslagen	51	53	52	-1	
Totaal betaalde kosten en afschrijving	161	180	179	-1	
wv. toegerekende kosten	53	56	55	-2	
wo. meststoffen	9	11	10	-12	
gewasbescherming	28	26	27	2	
zaaizaad en pootgoed	11	12	12	-1	
kosten materiële activa a)	66	71	72	1	
wo. betaalde pacht	13	11	11	-4	
financieringskosten	23	28	27	-4	
betaalde arbeid	1	1	1	3	
werk door derden	8	12	12	0	
<i>Bedrijfswinst normale bedrijfsvoering</i>	80	53	41	-22	
Buitengewone baten en lasten	0	3	3	0	
Inkomen uit bedrijf	80	56	44	-21	
Idem per onbetaalde aje	76	52	41	-21	
a) inclusief afschrijvingen, eigenaarslasten en brandstofkosten. Bron: Informatienet.					

Bijlage 14

Specificatie van opbrengsten en kosten op glastuinbouwbedrijven, euro per m² kas

	Opbrengsten en kosten in euro per m ² glasoppervlakte van glastuinbouwbedrijven, naar bedrijfstype								
	Glasgroentebedrijven			Snijbloemenbedrijven			Pot- en perkplantenbedrijven		
	2007	2008 (v)	2009 (r)	2007	2008 (v)	2009 (r)	2007	2008 (v)	2009 (r)
<i>Glasoppervlakte (ha)</i>	2,22	2,34	2,51	1,46	1,59	1,69	1,60	1,60	1,67
Totale opbrengsten	46,7	46,7	39,3	58,3	55,3	50,6	74,5	79,5	78,1
Totale kosten	48,7	51,4	51,8	61,1	61,7	62,4	74,6	80,5	80,4
wv. energie	12,4	14,3	15,0	13,7	14,5	15,4	9,8	10,8	11,3
arbeid	12,6	12,7	12,6	15,5	15,7	15,5	17,8	19,9	20,0
rente (totaal vermogen)	3,2	2,4	2,4	3,5	2,5	2,4	4,3	3,9	3,8
afschrijving	7,2	8,0	8,3	7,8	8,2	8,6	9,3	12,6	13,2
overig	13,4	14,0	13,5	20,5	20,8	20,4	37,7	37,2	35,9
Nettobedrijfsresultaat	-2,1	-4,7	-12,5	-2,7	-6,3	-11,8	-0,1	-1,0	-2,3
Inkomen uit bedrijf (per bedrijf)	56.000	-33.000	-230.000	63.000	-6.000	-103.000	109.000	66.000	46.000
Bron: Informatienet.									

LEI Wageningen UR ontwikkelt voor overheden en bedrijfsleven economische kennis op het gebied van voedsel, landbouw en groene ruimte. Met onafhankelijk onderzoek biedt het zijn afnemers houvast voor maatschappelijk en strategisch verantwoorde beleidskeuzes.

Het LEI is een onderdeel van Wageningen Universiteit en Researchcentrum. Daarbinnen vormt het samen met het Departement Maatschappijwetenschappen de Social Sciences Group.

Meer informatie: www.lei.wur.nl

